T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELİM İLERİ'DE İSTANBUL

ÖZLEM ÇAN

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ.DR. ESAT CAN

EDİRNE 2009

ÖN SÖZ

Edebiyatımızın başlıca konularından biri olan İstanbul, yüz yıllar boyunca pek çok yazar ve şâir tarafından işlenmiştir. Türk Halk Edebiyatı'nda Divan Edebiyatı'nda ve Tanzimat sonrası Türk Edebiyatı'nda ona dair çok sayıda Edebiyat verimi mevcUttur. Türk Edebiyatı'nda eser vermiş olan Selim İleri de İstanbul üzerine eserler yazmıştır. Biz bu çalışmamızda, İstanbul'u çok sayıdaki eserinde kendine has bakış açısıyla yorumlayan Selim İleri'nin hâtıralarını ve denemelerini inceledik. Söz konusu hâtıra ve denemelerde yazarın doğduğu semt olan Kadıköyü, yöre semtleri; sonra ailece taşınılan Cihangir; okul hayatı ve Galatasaray Lisesi dolayısıyla Beyoğlu ile Taksim ; Boğaziçi ve köyleri; İstanbul'daki parklar,bahçeler,çiçekler; tiyatrolar, sinemalar, gazinolar işlenmektedir. Doğma büyüme İstanbullu olan yazarın, altmış yıla dayanan gözlemlerini içeren metinlerde, İstanbul'un tarihî ve tabiî özelliklerini; yıllar içindeki büyük değişimini, bu arada kaybolan unsurları, alışkanlıkları ve mimârî bakımdan meydana gelmiş bozulmaları tespit ettik.

Çalışmamız dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde iki ayrı başlık altında İstanbul üzerine bilgi verilmiştir. İlk olarak İstanbul'un tarihî ve coğrafî özellikleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra da Türk Edebiyatı'nda İstanbul dönemlere göre incelenmiştir. İkinci bölümde Selim İleri'nin hayâtı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde hâtıra ve denemelere genel bir bakıştan sonra metinlerin özetleri yapılmıştır. Dördüncü bölümde ise çalışmamızın esasını teşkil eden, Selim İleri'nin deneme ve hâtıralarındaki İstanbul incelenmiştir. Eserlerde tespit ettiğimiz unsurlar da dört başlık altında toplanmaktadır:(1)semtler; (2)parklar,bahçeler,çiçekler; (3)tiyatrolar,sinemalar,gazinolar; (4)semtlerdeki mimâri değişim.

Deneme ve hâtıra metinlerinin her biri ayrıntılı biçimde incelenmiş, yazarın şahsına dair bilgiler dipnotlarda verilmiştir. Konu bütünlüğü göz önünde tutularak ve çıkış noktamızın İstanbul olduğu unutulmaksızın, İstanbul'la ilgili olmayan unsurlar

elemeye tâbi tutulmuş, yazarın bakış açısından eski İstanbul ile günümüzdeki İstanbul mukâyese edilmiştir.

Yüksek Lisans öğrenimime başlama hususunda beni cesaretlendirip destekleyen değerli hocam Sayın Prof. Dr. Recep Duymaz'a kalpten teşekkür ediyorum.

Çalışmamın hiçbir aşamasında zamanını ve desteğini esirgemeyen,değerli danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Esat Can'a en derin minnet ve saygılarımı sunmayı bir borç bilirim.

Daima yanımda olan aileme de ayrıca teşekkür ederim.

Özlem Çan

Edirne

Tezin Adı: Selim İLERİ'de İstanbul

Hazırlayan: Özlem ÇAN

ÖZET

Edebiyatımızda pek çok türde, hakkında eser verilen İstanbul, İstanbul'u çok iyi bilen ve yaşayan, edebiyatımızın önemli yazarlarından Selim İleri tarafından da işlenmiştir. Anı kitapları ve bilhassa İstanbul'daki gözlemleri ve yaşadıklarını kapsayan denemeleri, şehrin geçmişten günümüze geçirdiği değişimin de âdeta bir belgesidir.

Öncelikle İstanbul'a dâir tarihi, coğrafi bilgi ve şehir üzerine yazılmış edebî metinler tezimizin başlangıç metnini oluşturmaktadır. Sonraki aşama ise genel olarak tanıttığımız anı kitapları ve denemeler üzerine yaptığımız detaylı incelemedir. Bu konudaki tespitlerimiz, yazarın eserlerinde İstanbul temasının belirli noktalarda toplanmış olmasıdır. Semtler, sokakları, evleri, çarşısı, yaşayanları ve farklılıklarıyla karşımıza çıkmaktadır. Her semtin sembol olmuş özellikleri mevcuttur.Bu noktada yazarın önemle vurguladığı, İstanbul'un yıllar içindeki değişiminden dolayı yitirilenler üzerinde de durulmuştur. Sonraki bölüm semt parkları ve şehrin estetik inceliğini yansıtan şahsî konutların bahçeleri, dolayısıyla da park ve bahçelerde yetişen çiçeklerdir. Diğer bölümde yer alan tiyatrolar, sinemalar ve gazinolar ise İstanbulluların sanatsal duyuşunu ve günümüz eğlence anlayışındaki değişimi ortaya koymaktadır; son olarak incelenen mimarî değişim ise çalışmamızın tamamına hâkim olan, şehrin uğradığı tahribâtın sebebi olarak belirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Selim İleri, Şehir Kültürü, Mimâri Üslûp, Değişim

Name of Thesis: İstanbul by Selim İleri
Prepared by : Özlem ÇAN

ABSTRACT

Istanbul , a city about which many literary Works are produced in numerous styles has olso been the subject of ono of our promınent current writers ,Selim Ileri, who has great knowledge of Istanbul . His memoirs and particularly his essays , which include his observations from past to present.The subject of our thesis is Istanbul , are almost Like documents of the city's transformation from past to present .

Primarily historical and geographıc information about Istanbul and literary texts abouts the cıty constitute the introductory materials of our thesis. The next stage is mostly a detaild analysis of the memoirs and essays that we have introduced.Our observations state that in the aıthor's Works , the theme of Istanbul is concentrated on certain points. We come across neigborhoods with their streets, houses ,markets and residents and with all their differences.Each neighbohood has qualities that have become its symbol.Also underlined are the losses of Istanbul over the years ,due to the changes that the author emphasizes.Neigborhood parks that gain prominence in his later habits and the gardens of private houses, which reflect the aesthetic refinement of the city;therefore,it is the flowers that grow in parks and gardens.Theatres,cinemas and casinos in the next part indicate the change in the sensibilities of art and entertainment of Istanbul residents, which is the overall theme of our thesis and is the main cause of destruction the city had suffered from.

Keywords: Istanbul, Selim Ileri, Urban culture, Architectural styles, change

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ i
ÖZET iii
ABSTRACT iv
İÇİNDEKİLER v
GİRİŞ 1
Problem 3
Amaç 4
Önem 4
Varsayımlar 4
Sınırlılıklar 5
Tanımlar 5
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ 6
Araştırma Yöntemi 6
Evren ve Örneklem 6
Verilerin Toplanması 6
1.İSTANBUL 7
1.1. Coğrafyada ve Tarihte İstanbul 7
1.1.1.Coğrafyada İstanbul 7
1.1.2.Tarihte İstanbul… 11
1.1.2.1.Şehrin Adı 11
1.1.2.2.Tarih Öncesi Devir 13
1.1.2.3.İstanbul'un Kuruluş 13
1.1.2.4.Roma Dönemi 14
1.1.2.5.Lâtin İmparatorluğu 24
1.1.2.6.Yeniden Bizans Dönemi 25
1.1.2.7.Türk Kuşatmaları 26
1.1.2.8.İstanbul'un Fethi 27
1.1.2.9.Osmanlı Dönemi 30

1.2. Edebiyatımızda İstanbul 35
1.2.1. Halk Edebiyatı'nda İstanbul 36
1.2.2.Divan Edebiyatı'nda İstanbul 39
1.2.3. Tanzimat'tan Sonra Türk Edebiyatı'nda İstanbul..... 42
2.SELİM İLERİ'NİN HAYATI ,EDEBÎ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ..... 49
2.1.Hayatı..... 49
2.2.Edebî Kişiliği 52
2.3.Eserleri..... 56
3.HÂTIRA VE DENEMELERE TOPLU BİR BAKIŞ 60
3.1.Hâtıra ve Deneme 60
3.1.1.Hâtıra 60
3.1.2.Deneme..... 63
3.2.Çalışmamızda Yer Alan Hâtıra ve Denemeler 65
3.2.1.Hâtıralar 65
3.2.2.Denemeler..... 69
4.SELİM İLERİ'DE İSTANBUL 85
4.1.SEMTLER..... 85
4.1.1.Kadıköy 85
4.1.2.Cihangir 96
4.1.3.Beyoğlu..... 101
4.1.4.Taksim 105
4.1.5.Çapa..... 108
4.1.6.Eyüp..... 110
4.1.7.Samatya 112
4.1.8.Yedikule..... 114
4.1.9.Eminönü..... 116
4.1.10.Sultanahmet 119
4.1.11.Boğaziçi 122
4.1.11.1.Arnavutköy 125
4.1.11.2.Üsküdar..... 128
4.1.11.3.Salacak..... 132
4.1.11.4.Kanlıca..... 133

4.1.11.5.Bebek 136
4.1.11.6.Sarıyer 139
4.1.11.7.Yeniköy 140
4.1.11.8.Anadoluhisarı 142
4.1.11.9. Emirgân 145
4.2.PARKLAR,BAHÇELER,ÇİÇEKLER 148
4.2.1.Parklar 149
4.2.2.Ev, Köşk ve Yalı Bahçeleri 162
4.2.3.Çiçekler 168
4.2.3.1.Limonluklar(Seralar) 179
4.2.3.2.Bostanlar 181
4.2.3.3.Ağaçlar 184
4.3.TİYATROLAR,SİNEMALAR,GAZİNOLAR 188
4.3.1.Tiyatrolar 189
4.3.2.Sinemalar 194
4.3.3.Gazinolar 200
4.4.İSTANBUL 'UN MİMÂRÎ DOKUSUNDAKİ DEĞİŞİM 203
4.1.Kadıköy'de Mimârî Değişim 203
4.2.Boğaziçi'nde Mimârî Değişim 208
SONUÇ 214
KAYNAKÇA 219

GİRİŞ

Şehirleri birbirinden farklı kılan yalnızca içinde bulundukları coğrafya değil, yıllar içinde insanların onlara kattıkları tarihî, kültürel ve mimârî unsurlardır. Bu anlamda İstanbul, tarihi geçmişe dayanan, birçok milleti barındırmış, farklı inançlar, farklı ananeler ve farklı kültürlerin renk kattığı bir mozaik gibidir.Şüphesiz ki yüzyıllardır şehri bu kadar farklı kılan ve cazip hâle getiren de bu farklılıkların uyum içinde yerleşik bir ortak kültür meydana getirmiş olmasıdır. Roma ve Bizans'taki önemi, Osmanlı başkenti olmasıyla daha da artan şehir, bir kültür- sanat başkenti hâlini almıştır. Dolayısıyla da pek çok sanat veriminin konusu, İstanbul olmuştur. Asırlarca üzerine eserler verilen şehirle ilgili, günümüzde de birçok eser verilmeye devam etmektedir. Bu verimliliğin sebebi, İstanbul'un ayrıntılarda kalmış sayısız özelliğe sahip olmasıdır.

Selim İleri, pek çok edebî türde eser vermiş, Türk Edebiyatı'nın önemli yazarlarından biridir. Bilhassa denemelerinde ve anılarında İstanbul büyük yer tutmaktadır. Doğma büyüme İstanbullu olan İleri, şehrin yaşam kültürünü sindirmiş ve denemelerine yansıtmıştır. Yazarın denemelerinde ayrıca, İstanbul'un farklı özellikleri üzerine eser vermiş edebiyatçıların ve İstanbul'u resmetmiş ressamların da şehirle ilgili yorumları, İleri tarafından okuyucularla paylaşılmıştır. Bu noktada çalışmamızda, incelememizi sürdürdük ve Selim İleri'nin ortak duyuşa sahip olduğu sanatkârların yorumlarını, İleri'nin fikirleriyle harmanlayarak çalışmamıza dahil ettik.

İleri'nin eserlerinde semtler önemli bir yere sahiptir. Yazar, doğduğu, çocukluğunun geçtiği semti, gezintilere çıktığı semtleri, sevdiği semtleri, unutamadığı unsurlarla zikr etmektedir. İleri için semtlerin en önemli özellikleri tabiat ve mimârîye dayanmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızın sonraki bölümü parklar ayrılmıştır. İstanbul'un geçmişte sahip olduğu ev bahçeleri, park ve bahçelerde farklı mevsimlerde açan çiçekler, ağaçlar, hâtıra ve denemelerden yapılan alıntılarla sunulmuştur.

Selim İleri edebiyat hâricinde tiyatro ve sinema sanatına duyduğu ilgiyi eserlerinde de vurgulamaktadır. Tiyatro metinleri ve sinema senaryosu da bulunan İleri'nin küçük yaştan itibâren gittiği sinemalar ve tiyatrolar, farklı özellikleri ve İleri'nin İstanbul'daki eski eğlence anlayışına duyduğu özlem, geçmişte İstanbulluların tiyatro, sinema ve gazinolara bakış açısı üçüncü bölümde yorumlanmıştır.

Son bölümde, İstanbul mimârîsinin temeli olan, her semtin farklı özellikler taşımasının zaman içinde, nüfus artışı ve çevre bilincinden yoksun bir gelişim sürecinin başlaması sonucunda yitirilmesi üzerinde durulmuştur. Yazarın, bu noktada Yahya Kemâl Beyatlı, Abdülhak Şinâsi Hisar, Ahmed Hamdi Tanpınar, Refik Halit Karay gibi öngörüsü yüksek edebiyatçıların, mimârî kaybın, kültürel kaybın başlangıcı olacağı fikrini savunmalarına, ellilerde bu duruma müdâhale etmeye çalışmalarına yaptığı vurgu da önemle belirtilmiştir.

Çalışmamızın tamamına hâkim olan, Selim İleri'nin eski İstanbul'a ve geçmişe duyduğu özlem, bizi de İstanbul'un yitirdikleri üzerinde durmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla günümüz İstanbul'undan farklı, estetik zevkin her semtte ayrı bir duyuşla ortaya konduğu, incelik ve saygının insan ilişkilerinde temel duygu olduğu karakteristik özelliklere sahip bir İstanbul, Selim İleri'nin eserlerinde bizim saptadığımız İstanbul'dur.

Problem:

Yazarlar eserlerini vücûda getirirken pek çok şey onlara kaynak teşkil eder: Hayatları boyunca karşılaştıkları yüzler ve şehirler, istekleri, aileleri, anıları, arkadaşları, çocuklukları… Bu kaynaklar içerisinde en büyük etkiye sahip olanlar ise insanlar ve mekânlardır.

İstanbul tarih boyunca farklı medeniyetler ve milletler tarafından sahip olunma arzusu duyulan bir şehir olmuştur. Bu durum ,eski zamanlardan beri şehrin gizeminin ve güzelliğinin fark edildiğinin de bir ispatı sayılabilir. Biz bu noktada Türk Edebiyatı'nda önemli bir yazar olan Selim İleri'nin gözüyle İstanbul'a bakmayı istedik. Eserlerinde alenî ya da örtülü biçimde ortaya koyduğu İstanbul'u ve İstanbul'un eski günlerine duyulan özlemin büyüklüğünü fark ettik.

Araştırmalarımıza göre Selim İleri'nin hâtıra ve denemelerinde İstanbul'u, derli toplu bir bütün şeklinde tanıtacak çalışma gerçekleştirilmemiştir. Eserlerine İstanbul'un tarihini, tarihî mekânlarını, kozmopolit-kültürel dokusunu, insanını, tabii güzelliklerini taşımış Selim İleri'nin eserlerini incelerken ,İstanbul'u da inceledik.

Türk Edebiyatı'na kazanım sağlamak endişesi, çalışmamızla ilgili temel ilke ve hedeflerimizi belirleyen problemimizi teşkil etmiş ve araştırma konumuz olarak belirlenmiştir.

Amaç:

Yapmış olduğumuz bu çalışmanın temel amacı, problem kısmında da değindiğimiz gibi Selim İleri'nin hâtıra ve denemelerindeki İstanbul'un tarihini, kültürünü, güzelliklerini, yazarımızın gerçekçi algılayışı neticesinde ortaya koyduğu şahsî fikirleri doğrultusunda tespit etmek ve incelemektir. Tez çalışması süresince karşılaşılabilecek yeni problemlerin, yeni amaçları doğurabileceği göz önünde tutulmaktadır. Oluşabilecek yeni amaçlar, temel amacımızı ancak destekleyebilecek çalışmalar çerçevesinde ele alınıp değerlendirilecektir.

Önem:

Şahıslar hayat boyu yaşadıkları mekân ve coğrafyanın derin tesirinde kalırlar. Etki-tepki neticesinde, insanlar da tesirinde kaldıkları mekân ve coğrafyanın, geleceğini belirlemede büyük paya sahiptirler. Dünyanın en güzel şehirlerinden biri olan İstanbul'un hayat içinde kapladığı yer ve insanlığın İstanbul'un tarihî seyri içinde oluşturduğu maddî-manevî değerlerin bugünkü algılanış biçimlerini Selim İleri'nin eserlerinde tespit edebilmenin,bu tespitleri sistemli biçimde tanıtabilmenin, Türk Edebiyatı açısından faydalı ve önemli olacağı düşüncesindeyiz.

Varsayımlar:

Bu çalışmada aşağıdaki varsayımlardan hareket edilmiştir.

1-Türk Edebiyatı üzerine yapılacak her çalışma, Türk kültürünün gelişimi açısından büyük önem taşımaktadr.
2-Türk Edebiyatı'nda İstanbul, hem tarihîmiz hem de kültürümüz açısından önemli bir yer tutmaktadır.

3-Türk Edebiyatı'nın önemli yazarlarından olan Selim İleri'nin hâtıra ve bilhassa da denemelerindeki eski İstanbul'a ve geçmişe duyulan özlem göze çarpmaktadır.

Çalışmamız boyunca, yazarın incelemeye tâbi tuttuğumuz eserlerinde yer alan semtler, semtliler, semtlere has ayrıntılar, sokaklar, çarşılar, iskeleler, konaklar yalılar; İstanbulluların nefes alma mekânları olan parklar, estetik duyuşu yansıtan ev bahçeleri ve İstanbul'a has çiçekler; tiyatrolar, sinemalar; mimârî üslûba sahip yapılar incelenmiş ve açıklanmıştır.

Yazarın eserlerinde çokça yer verdiği diğer edebiyatçıların ve ressamların İstanbul'a dâir yorumları, gereğince alınmıştır. Yazarın şahsî bakış açısının önemi bilinerek, denemeler ve hâtıralar ayrıntılı olarak tahlil edilmiştir.

Sınırlılıklar:

Araştırmamızın temel amacı Selim İleri'nin hâtıra ve denemelerindeki İstanbul'u ortaya çıkarmaktır.Bu konuda temel amacımıza destek olabilecek belge niteliğindeki kaynaklar değerlendirmeye alınmalıdır.Hâtıra ve denemeler, İstanbul'u konu edinen kaynaklar, her türlü görsel, işitsel ve yazılı kaynak konumuzun sınırları dâhilinde değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Tanımlar:

Hâtıra:Tanınmış kimselerin ömürleri içinde olup biten vakâları çekici üslûpla kaleme almalarından doğan bir edebî türdür.

Deneme:İstekle seçilen bir konu üzerinde yazarın şahsî görüşlerini, serbestçe derinleştirmesidir.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma Yöntemi:

"Selim İleri'de İstanbul" başlıklı araştırma konumuz edebiyat bilimi çıkış kaynaklı olmak üzere tarih, coğrafya, topoğrafya, mimarlık, sanat tarihi ve sosyoloji, psikoloji ile de ilişki içerisindedir.Sosyal bilim alanlarında uygulanan yöntemler dâhilindeki edebiyatın metin tahlili merkezli yöntemi, çalışmamız da başvurabileceğimiz diğer yöntemlerin araştırmamız açısından kullanım kıstaslarını belirleyecektir.

Evren ve Örneklem:

İstanbul'un tarihine ve coğrafyasına dâir ayrıntılı bilgi verilmiş, daha sonra da edebiyatımızda İstanbul üzerine yapılmış çalışmalara değinilmiştir.Selim İleri'nin üç hâtıra ve sekiz deneme kitabı örneklem olarak alınmış,yazarın " şahsî " yorumları seçilmek sûretiyle değerlendirilmiştir.İstanbul'u içeren temel kaynaklardan da çalışma evreni içinde yararlanılmıştır.

VerİlerIn Toplanması:

Toplanan veriler, Selim İleri'nin deneme ve hâtıralarında İstanbul'u yansıtan bölümler seçilmek sûretiyle tahlil edilmiştir. İstanbul'la ilgili her türlü kaynak da incelenerek,gerekli bölümler teze dâhil edilmiştir.

1.İSTANBUL

1. 1. Coğrafyada ve Tarihte İstanbul

1.1.1. Coğrafyada İstanbul

İstanbul adı, geçen yüzyıl sonlarına kadar Haliç ile Marmara denizi arasında yer alan ve kara yönünden de surlarla sınırlanmış bulunan küçük bir yarımada üzerindeki şehre verilirdi. Bugün aynı yer yine İstanbul olarak tanınmakla birlikte İstanbul adı onun etrafına yayılan büyük bir yerleşme alanını da kapsayarak çok daha geniş bir anlam kazanmıştır. Özellikle son yüzyıl içinde, yakın yıllara doğru, gittikçe hızlanarak büyüyen şehir, Boğaziçi'nin Anadolu ve Rumeli yakalarında, Marmara Denizi kıyılarında ve iç kesimlerde eskiden boş bulunan alanlara yayılıp, önceleri şehirden tamamıyla ayrı sayılan köy ve kasabaları da içine almıştır. Bu genişleme yüzünden, İstanbul'un bugün kapladığı yerleşme alanının kesin sınırlarını çizme imkânı yoktur. Bugünkü İstanbul'un geniş yerleşme alanı, sınırları geçen yüzyılın ikinci yarısında çizilmiş olan İstanbul belediyesi sınırlarına da uymaz. Boğaziçi'nin orta ve yukarı kesimlerinde belediye sınırları sürekli büyüyen İstanbul'un yerleşme alanını aşar; Boğaz'ın aşağı (güney) kesiminde ve Marmara kıyılarında da bu alan belediye sınırları dışına taşmaktadır.

İstanbul şehrinin yerleştiği saha birtakım parçalara ayrılabilir: Güneyde Haliç ve Marmara surları arasında yer alan asıl İstanbul ; Haliç kuzeyinde kıyıda Karaköy (Galata) ile başlayan ve yayla üzerinde uzanan Beyoğlu (kuzeye doğru Şişli-Levent-Etiler'e doğru devam eder); yukarı Haliç kenarında, surlar dışında Eyüp, daha ötede Alibeyköyü-Kâğıthane ile bunların gerisinde yayla üstünde Gaziosmanpaşa yine surlar dışında, şehirden çıkan yollar boyunda gelişmiş Bahçelievler, Zeytinburnu, Ataköy yerleşmeleriyle, Marmara kıyısında daha ötede Bakırköy-Yeşilköy; İstanbul Boğazı'nın karşılıklı iki kıyısında yer alan Boğaziçi semtleri; Rumeli tarafında

Beşiktaş'tan Sarıyer-Yenimahalle, Anadolu tarafından da Üsküdar'dan Beykoz'a kadar uzanır. Boğaz'ın güney ağzında, Anadolu yakasında tarihî önemi ve bugünkü yoğun yerleşme alanıyla Boğaziçi'nden ayrı olarak ele alınan Üsküdar ve oradan başlayarak yol boyu yerleşme alanı üzerinde Kısıklı (Çamlıca) Ümraniye'ye kadar uzanır. Marmara Denizi'nin Anadolu kenarında yer alan geniş yerleşme şeridi Kadıköy-Bostancı'dır: Bu şerit güneydoğuya doğru uzanarak Bostancı'dan sonra İstanbul belediyesi sınırlarını aşar, Küçükyalı-Maltepe- Kartal üzerinden Pendik ötelerine kadar gider. İstanbul'un geniş yerleşme alanını tamamlamak için Marmara Denizi'nin Anadolu kıyısı açıklarında dizilen Adalar'ı da saymak gerekir. Böylelikle İstanbul'un ilk çekirdeğinden başladığı, özellikle son devrelerde hemen her doğrultuya doğru yayılmış olduğu görülür. İstanbul'un sürekli yerleşme alanı, tepesi kuzeyde (Yenimahalle) ve tabanı güneyde (Küçükçekmece-Tuzla) bulunan bir üçgene sığdırılabilir (yalnız Adalar bu üçgen dışında kalır). Büyük İstanbul, bugünkü doğu ve batı uçları arasında, Marmara Denizi kıyısında 50 km'lik bir cephe üzerinde yayılmakta, Boğaziçi'nin güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu ekseni boyunca da 20 km uzamaktadır.[1]

Coğrafî durumu bakımından İstanbul'un karalar ve denizler arasında bir geçit yerinde bulunması büyük önem taşır. Balkan ve Anadolu yarımadalarını katederek geçen yollar önemli bir engelle karşılaşmadan burada düğümlenir. Boğaz ne karşıdan karşıya geçmeyi güçleştirecek kadar geniş, ne de gemilerin gidiş gelişini güçleştirecek kadar dar kayalık ve sığdır, İstanbul Boğazı'nın Karadeniz ve Akdeniz kültür âlemlerini birleştiren bir deniz yolu olması, ayrıca Asya ile Avrupa'yı bağlayan karayollarının Boğaz'a doğru yaklaşarak burada birbiriyle düğümlenmesi. İstanbul'un bütün tarihİ boyunca gelişmesini etkileyen ve bu şehre özel bir durum kazandıran önemli bir faktördür.

---

[1]''İstanbul /Coğrafya,, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*(1994): Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, Cilt4, İstanbul,s484-486 ;Işın Demirkent''İstanbul/Kuruluşundan Fethe Kadar,, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (2001): Diyânet Vakfı Neşriyât Cilt.23 , İstanbul, s.205

Balkan Yarımadası'nı boydan boya kesen Meriç- Morava Vadİleri, Orta Avrupa'dan kolay geliş sağlar ve Anadolu tarafında memleketi boylayan işlek yollara geçişi sağlar.Bu geçiş kolaylıkları yanında Boğazlar yöresinin, kat kat savunma sistemleriyle donatılarak hem karadan, hem denizden korunması da geçmiş yüzyıllar boyunca burada büyük bir şehir kurulmasına destek olmuştur. Bu şartlar İstanbul'un kurulmuş bulunduğu yerin tekelinde değildir ve İstanbul ile Çanakkale Boğazları, hattâ Marmara Denizi kıyıları için de geçerlidir. İstanbul'un kurulmuş olduğu yerin özel konum şartları, bu yerin seçilme sebeplerini de açıklar; bu şartların başında Haliç'in varlığı gelir: Karaların içine doğru iyice sokulan bu koy, İstanbul şehrine fırtınalardan korunmuş bir liman sağlamış, ayrıca kendisiyle Marmara Denizi arasında tepelik bir yarımadayı karadan ayırarak korunma ve limanı korumağa çok elverişli savunma unsuru yaratmıştır, gerçekten de üç tarafı denizle çevrili olan bu tepelik yarımada, kıyılarında olduğu gibi iç taraftan da surlarla sınırlanınca,kolay korunabilecek duruma gelmiş,tarih devirleri boyunca birçok kuşatmaya karşı koymuştur.

İstanbul ili toprakları ortasında geçen Boğaz ile birbirinden ayrılmış iki parçadan meydana gelmiştir.Doğuda kalan ve Kocaeli yöresi içinde yer alan topraklar, güneyden kuzeye doğru eğimli bir yayladır; en fazla yüksekliğini, güneyde Marmara kıyılarına yakın kesimde kazanır; Kartal'ın kuzeydoğusunda Aydos Dağı 557 m'ye yükselir,onu yükseltisi 400 m'yi aşan Kayış Dağı ve Alemdağ, Üsküdar üstünde yükselen Büyük ve Küçük Çamlıca Tepeleri izler; yayla genel akış doğrultusu kuzey ve kuzeybatı olan vadilerle yarılmıştır. Boğazın batısında kalan ve Çatalca yöresini meydana getiren yayla, genellikle daha alçak olduğu gibi üzerinde de Kocaeli yaylasının İstanbul ili kesiminde bulunan ve çevresine göre yüksek olan tepeler görülmez. Bu yaylanın eğimi ötekinin tersine, kuzey-kuzeybatıda, güney güneybatıya doğrudur ve yayla, bu yönde akarsularla kesilmiştir. En yüksek kesim Çatalca'nın batısından kuzeybatıya yönelen ve ileride Istranca Dağları'nı meydana getirecek olan sırt üzerinde görülür.

İstanbul ili toprakları dar bir alanda iklim bakımından dikkat çekici bir çeşitlilik gösterir: Akdeniz iklimine ait özellikler Marmara Denizi kıyılarına kadar hâkimdir: Yazların sıcak ve oldukça kurak geçmesiyle kendini belli eder. Karadeniz Bölgesi'nin nemli ve serin iklimi, özellikle kuzey kıyılarını etkiler; fakat Marmara kesiminde yaz kuraklarının biraz hafiflemesine sebep olur. Karasal etkiler daha çok Çatalca yöresinde görülmekle birlikte, bazı yıllar şiddetli soğuk baskınları şeklinde bütün il topraklarında kendini belli eder.

İstanbul ilinin tabii bitki örtüsü Karadeniz etkisi altında bulunan kuzey kesiminde nemcil, geri kalan kesimlerde Akdeniz iklimi kurallarına uyan kurakçıl bir orman karakterinde olmakla beraber, yüzyıllardan beri yapılan tahripler, tarla açma, otlak yapma, odun kesme, yangınla süpürülme gibi sebeplerle büyük ölçüde zarara yol açmış, hele Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra büsbütün hızlanmıştır; şimdi ortadan kalkmış veya çalılık halini almış olan bu ormanlardan bir kısmının yeniden ağaçlandırılmasına başlanmıştır. Kocaeli ormanlarından ancak küçük kümeler kalmıştır. Belgrad ormanının korunmasına çalışılmaktadır. Bu ormanlarda özellikle meşeler, kayın, gürgen (kestane ile yabanî yemiş) ağaçları yaygındır. Eskiden daha geniş yer kapladığı sanılan kızılçam ağaçları, şimdi Adalar'da tutunabilmekte ve korunmaktadır. İstanbul ilinin başlıca akarsuları Boğaz ağzının biraz doğusunda denize dökülen Riva Deresi'yle Haliç'e birleşik ağıza ulaşan Kâğıthane ve Alibey Dereleri, Küçükçekmece Gölü'ne dökülen Sazlıdere, Çatalca yakınından geçerek Büyükçekmece Gölü'ne ulaşan Karasu, Terkos Gölü'ne kavuşan Şeytanderesi'dir. Büyük ve Küçükçekmece Gölleri, önleri tıkanmış eski birer koydur ve deniz suyu ile temas halindedir. Terkos Gölü'nün denizle teması kalmadığı için suyu tatlıdır; fakat İstanbulluların su ihtiyacını karşılamaya yetmediği için Belgrad Ormanı'ndaki Bentler Anadolu yakasında Elmalı I ve II bentleri gibi Alibey Deresi'nde ve Riva Deresi'nde(Ömerli) birer büyük bent daha yapılmaktadır.[2]

---

[2] Besim Darkot'İstanbul/CoğrafîGiriş,*İslâm Ansiklopedisi* (1964): Millî Eğitim Basımevi, Cilt:5, İstanbul, s.1135

1.1. 2.Tarihte İstanbul

1.1.2.1 Şehrin Adı

En eski tarihî kaynaklarda, İstanbul'un adı Byzantion olarak gösterilmektedir.Eski Anadolu'da kişi adlarının –ion eki ile yer adı şekline sokulduğu düşünülerek İstanbul'un tarihteki adı olan Byzantion'un Byzant'tan meydana geldiği iddia edilmiştir. Kök olan Byzant'ın Eponymos'u (ad vericisi) Byzas'ın Trak menşeili olduğu söylendiği gibi Byzant kökünün M.Ö. III. binyıldaki Anadolu yer adlarına çok benzediği de ortaya atılmıştır. Byzantion'un sonundaki –ion ekinin Ege göçleri ile gelen Frigler ile ilgisi kabul edilmekle beraber, Byzant kökünün sonundaki -nt, yerli eski Anadolu dillerinde bulunduğundan, bu adı da M.Ö. III. binyıla kadar çıkarmak isteyenler vardır. Şehrin kuruluşu ile ilgili efsanelere göre Haliç'in eski adı olan Kerasio'nun kızı Keroessa'nın adından gelmiştir. Keroessa Byzantion'un efsaneyi kurucu Byzas'ın annesidir ve Keroessa'daki -ssa eki de M.ö. III. binyılda eski Anadolu yer adlarında çok rastlanan bir özelliktir. Bütün Eskiçağ boyunca Byzantion adı İstanbul'un esasını teşkil eden şehrin adı olarak kullanılmıştır. Şehir Constantinus I tarafından yeniden kurulduktan sonra, buraya Deutera Rome (= ikinci Roma) ve Nova Roma-Nea Rome (= Yeni Roma) denilmiş ama, şehrin adı Konstantinopolis olarak yerleşmiştir; fakat Byzantion adı da halk ve yazarlar tarafından günümüze kadar yaşatılıp, ayrıca modern bilim tarafından da hem Doğu Roma İmparatorluğu'na hem de onun temsil ettiği kültüre yakıştırılmıştır. Byzantion için, Konstantinopolis'in yanında XI.yy'dan itibaren İstanbul adının da kullanıldığı bilinmektedir. Bunun sadece şehir (= polis) olarak adlandırılan İstanbul'un «şehire» kelimesinden Eis polisden geldiği genellikle kabul edilmiştir.

Farklı kaynaklara göre de İstanbul adı İleri sürüldüğü gibi, Türk askerlerinin fetih sırasında köylülere nereye gittikleri sorusuna Eis ten polis (şehire) cevabından meydana gelmemiştir.

X. yüzyıl yazarlarından Mesudî ile sonraki yüzyıllardaki diğer yazarlarda Kostantiniye adı yanında «Bulin», «Astanbulin» adına da rastlanmaktadır.

XIV. yy. sonu ile XV. yy. başlarında bütün Yakındoğu'yu dolaşan Alman esir ve seyyahlarından Johan Schildtberger, Yunanların Konstantinopolis'i istimboli, buna karşılık Türklerin İstanbul (Stambul) olarak adlandırdıklarını yazar.

Türklerin, fetihten önce Yunanlılardan oldukça farklı bir şekilde ve bugünkü şeklinin hemen hemen aynı olan bir tarzda şehri adlandırılan İstanbul'un, bazı Osmanlı ve memlüklu yazarların eserlerinde ise doğrudan doğrupa «İstanbul» sekli görülmektedir.

XIX. yy.'a kadar da, arada yasak edilmesine rağmen Konstantinopolis'ten bozulan Konstantaniye Türkçe'de de kullanıldı.XVII.yy.'dan sonra burası Dersaadet, Derâliye veya Asitane gibi sıfatlarla anıldı,Cumhuriyet Devri'nden itibâren İstanbul tek ad olarak resmen kabul edilmiştir.[3]

[3] İbrahim Kafesoğlu,''İstanbul/Şehrin Adı,, *,İslâm Ansiklopedisi,*1964:1142-1144

1.1.2.2. Tarih Öncesi Devir

Tarih öncesi, İstanbul belli bir zamanda ve bilinen bir kimse tarafından kurulmamış; fakat insanlık tarihinin başlangıcından beri iskân edilmiştir, özellikle son zamanlardaki arkeolojik araştırmalar, küçük yerleşme yerlerinin yavaş yavaş büyümesiyle ilkçağ tarihinde İstanbul'un imparatorluk başşehri haline gelmiş olduğunu göstermektedir.[4]

1.1.2.3. İstanbul'un Kuruluşu

Şehrin ilk kuruluşuna dâir yaygın efsane bir Megara kolonisi olarak kurulduğu (m.ö. 659) şeklindedir. Efsaneye göre Megaralılar'ın başındaki kumandanın adı Byzas idi ve şehrin adı da buradan geliyordu. Bir başka efsaneye göre Byzantion'un kurucusu olan Byzas, Tanrı Zeus'un kızı Keroessa ile Deniz Tanrısı Poseidon'un oğludur. Byzas doğduğu yerde bir şehir kurmuş ve şehre kurucusuna izâfeten Byzantion adı verilmiştir. Şehir Traklar'ın saldırılarını göğüslemek zorunda kaldığı gibi Persler'in işgaline uğradı milâttan önce 478'de Atina'nın zorlamasıyla Persler'e karşı kurulan Delos Deniz Birliği'ne girmiştir. Bununla beraber milâttan önce 440'ta Atina'ya isyan etmişse de kısa süre sonra Atina'nın hâkimiyetini yeniden tanımaya mecbur olmuştur. Şehir Atina ile Sparta arasındaki savaşlar sırasında Spartalılar'ın eline geçmiştir. Milâttan önce 340'ta Makedonya Kralı II. Filip tarafından denizden ve karadan kuşatılmış;fakat müttefiklerinin yardımı sayesinde kurtulmuştur. Roma'nın Makedonya ve Yunanistan'da üstünlük sağlamasıyla, Byzantion önce Roma'nın hâkimiyetini kabul ederek serbest şehir statüsünü sürdürmeyi başardıysa da milâttan sonra 73 vılında İmparator Vespasianus tarafından Roma topraklarına katılmıştır. Ancak İmparator Septimus Severus ile rakibi imparator Pescenius Niger arasındaki iktidar mücadelesinde Niger'i tutan Byzantion onun öldürülmesinden sonra Severus tarafından tahrip edildi. Severus şehrin sınırlarını biraz daha genişleterek yeniden imar ederek oğlunun şerefine Augusta adını vermiştir.[5]

---

[4] '' İstanbul/Tarih,,*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedis*i,2004 b:486

[5] Işın Demirkent, ''İstanbul / Şehrin Tarihi,,*Diyanet İslâm Ansiklopedisi* ,2001: 486-487

1.1.2.4. Roma Dönemi (73-1205)

İmparator I.Konstantinos Roma tahtını ele geçirdikten sonra Byzantion'u imparatorluğun yeni merkezi olarak seçmiştir.Başşehrin inşâsına 324 yılında başlanmış, Konstantinos önce şehir alanını genişletmiştir.Yeni şehrin alanı eskisinden hemen hemen dört misli büyüktür.Buna göre kara tarafındaki surun eskisinden daha çok batıya götürüldüğü anlaşılmaktadır.Ancak günümüze hiçbir iz kalmamış olduğundan Marmara'dan Haliç'e uzanan bu surun nereden geçtiğini kesin biçimde tespit mümkün değildir.Bir iddiaya göre sur Marmara kıyısından Samatya'dan (Rabdos) başlamakta, Çukurbostan'dan(Makios), Bayrampaşa Deresi'ne (Lykos) inmekte ve Cibali yakınında (Petrion) Haliç'e ulaşmaktadır.Yeni başşehirde muhteşem bir saray, senato binası, hipodrom, tapınak ve kiliseler yapılmıştır. Meydanlar imparatorluğun çeşitli yerlerinden getirilen sanat eseleriyle süslendi ve nihayet 11 Mayıs 330'da günlerce süren eğlenceler içinde şehrin resmî açılış töreni yapılmıştır.

Başşehrin kuruluşundan itibâren İstanbul halkı için en önemli yer Hipodrom'dur Burası sosyal hayatın en canlı noktasıydı. Araba yarışlarının ve tiyatro gösterilerinin yapıldığı Hipodrom'a giriş serbesttir.

Hipodrom zaman içinde merasimlerin ve politik tartışmaların da yapıldığı yer haline gelmiştir. Yeni bir imparatorun tahta çıkması sırasında halk Hipodrom'da toplanır ve seçimi onayladığını buradan belirtirdi.Aynı zamanda halk imparatorun tutumunu yine burada eleştirip şikâyetlerini dile getirirdi.Bundan dolayı sonraki devirlerde Hipodrom tahtı sarsan birçok gösteri ve ayaklanmaya sahne olmuştur. Herşeye rağmen Hipodrom esasında araba yarışlarının yapıldığı yerdir.Önceleri yarışçılar işçi sınıfının üst tabakasından seçilirken zamanla asil sınıflardan gençler de Hipodrom'da yarışmaya başlamıştır.Yarışçılar maviler, yeşiller, kırmızılar, beyazlar diye adlandırılan ve halkı temsil eden ve siyâsi partilerden biri veya diğeri için yarışırlarmış.

Şehrin merkez alanında pazarlar kurulurmuş. Halk günlük haberleri duymak ve meseleleri tartışmak için burada toplanırmış.VI.yy'da Augusteion Meydanı başşehrin en sevilen buluşma yeri olmuştur. Kitapçı dükkânları buraya yakındır.Arzuhalciler de burada Ayasofya'nın önündedirler. Bu dönemde burada büyük bir gıda pazarı da kurulurdu. Büyük Saray ile Konstantinos Forumu arasındaki çarşıda kuyumcu dükkânları yer alırdı. Ayrıca her tarafta gezerek kıymetli kumaşlar, ayakkabılar veya basit günlük eşyalar satan sokak satıcıları da vardır.

Beyler genelde beyaz atlara binerler; yanlarında yürüyen uşakları ellerinde sopalarla efendilerine kalabalıkta yol açar,hanımlar şehir de ya araba ya da tahtırevanla dolaşırlarmış. Kadınların bazı kanunî hakları da vardır. Miras alırlar, dul kadınlardan kendi mülklerini idare eder, çocukların vasîsi olmaktadır.Şehirde okuma yaygındır.İstanbul'un koruyucusu Meryem Ana'yı elinde kitaplarla gösteren bir tasviri örnek alan asil hanımlar arasında okuma merakı oldukça yüksektir.Aileler çocuklarının öğrenimine önem vermektedir.

Mezarlıklar şehir dışında olup sadece imparator ve akrabaları surlar içinde kilisede gömülebilirler. Şehirde hastaların bakımı için birçok hastane, yetimhane ve fakirhane mevcuttur.

İki nesil içinde şehrin nüfusu Konstantinos'un çizdiği sınırları aşmış ve surların dışında yeni mahalleler oluşmuştur.

Yeni başşehrin etrafında Roma hayatının önemli bir unsuru olan yazlık mahalleler genellikle deniz kıyısında, Bakırköy'e kadar uzanan batı sâhilinde, Boğaziçi kıyılarında, Üsküdar ve Kadıköy'de kurulup, birçok yazlık saray, kilise ve manastır inşâ edilmiş; Prens adaları yazlık olarak değil gözden düşen hânedan mensupları veya önemli şahıslar için sürgün yeri olarak kullanılmıştır. Böylece Boğaz'ın iki yakasındaki yazlık mahallelerle birlikte İstanbul Ortaçağ'ın en görkemli büyük başşehri haline gelmiştir.Şehir eyaletlerden alınan vergiden muaf tutulmuştur.Halka bedava ekmek dağıtılıp, imitiyazlar tanınmak sûretiyle birçok Roma senatörü ve

diğer şehirlerden pek çok seçkin aile başşehre göç etmeye teşvik edilmiştir. Bunlara inşaat yapmak üzere bedava arsalar verilmiş, böylece İstanbul kuruluşundan itibâren çeşitli insan gruplarının birleştiği yer olmuştur.[6]

İmparatorluğun merkezini İstanbul'a taşıyan ve resmî din olarak kabul ettiği Hıristiyanlığa, 325 yılında İznik'te toplanmasını gerçekleştirdiği I.Konsil ile yeni bir güç kazandıran Konstantinos'un dönemi eski imparatorluk idaresinden kesin kopuşun başlangıcı olmuş ve bundan böyle ağırlık merkezi, doğuya geçmiş olan imparatorluk her yönden batı şartlarına yabancılaşmıştır.

Roma İmparatorluğu 395'te Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldıktan sonra, İstanbul şehri Doğu Roma İmparatorluğu'nun merkezi olarak kalmış, aynı yıl ölen İmparator I.Theodosios yerine oğulları Arkadios ve Honorios geçmiştir.

Arkadios ve Honorios devirlerinde başşehirde dinî kargaşanın sebep olduğu bir yangında Ayasofya Kilisesi yanmış, İstanbul birkaç defâ yangın ve deprem felâketleri de yaşamıştır.

II.Theodosios Devri, Hz.Îsâ'nın niteliği konusunda birbirine cephe alan inanç kavramının doğurduğu dinî görüş ayrılıklarına son vermek için III.Genel Konsil'in Efes'te toplanması ve Hunlar'ın devletin varlığını tehdit eden akınları bakımından önem taşımaktadır. Hunlar'ın yarattığı büyük tehlike karşısında İstanbul surlarının 2 km. daha batuya götürülerek bugünkü yerinde inşâsı (413-447) ve Latince-Grekçe olarak hitabet, gramer, felsefe, hukuk derslerinin verildiği yüksek okulun kuruluşu II.Theodosios devrinin en önemli olaylarıdır.

Markianos devrine dinî inanç kavgaları, Hun Devleti'nin dağılması sonucunda imparatorluğun bu tehlikeden kurtarılması damgasını vurmuştur.Günümüzde Fatih'te bir meydanın ortasında yükselen Markianos Sütunu bu döneme tanıklık eder ve imapartorluğun Hun baskısından kurtuluşunu simgeler.[7]

I.Leon döneminde 495 yılında 1 Eylül gecesi başlayan ve dört gün süren yangından şehrin büyük bir bölümü tamamen yandı.İmparatorluğun batı yarısı Germen kavimlerinin saldırısıyla yıkılırken(476) doğu yarısı bu tehlikeyi atlatabildi.491'de tahta geçen İmparator Anastasios'un özellikle mâlî anlamda yaptığı reformlarla imparatorluk ekonomik bakımdan kalkınmayı başarmıştır.

I.Lustinianos döneminde 529 yılında hukukun yeniden düzenlenmesi ve yayımlanması büyük önem taşır.İstanbul tarihinin en kanlı ayaklanması da onun zamanında meydana geldi.532 yılında Maviler ve Yeşiller'in birleşerek çıkardıkları Nika İsyanı büyük zararlara sebep oldu.Lustinianos İran'a karşı bir cephe oluşturmak üzere Göktürk Hakanı ile dostluk kurmaya çalıştı.

Yeni bir hânedanın kurucusu olan Herakleios devrinde Balkanlar'ı bütünüyle ele geçiren Avar ve Slav orduları doğrudan İstanbul'u tehdit etmeye başladılar.Öte yandan Boğaziçi kıyılarına kadar ilerleyen İran orduları İstanbul'u zapt etmek üzere Avarlar'la anlaştı.Durumu böylesine çaresiz görünen imparatorluk hiç umulmadık bir şekilde kendini yenileme oluşumunu gerçekleştirdi.622-629 yılları arasında süren savaşlar sonucunda İran ve Avarlar karşısında kesin başarı sağladı.Bu savaşlar sırasında 626'da Avarlar ve İranlılar'ın beraberce yaptıkları kuşatma zorlu bir direnme ve donanmanın başarısıyla atlatılabildi.

Herakleisos'tan sonra tahta geçen torunu II.Konstans devrinde hızla ilerleyen İslâm fetihleri Tunus içlerine kadar Kuzey Afrika'ya Toros silsilesine kadar Anadolu'ya ulaşmış.Kıbrıs ve Rodos adalarını ele geçiren Müslümanlar imparatorluğun Doğu Akdeniz'deki üstünlüğünü kırmıştı. İmparator II.Konstans başşehri Syracusa'ya taşımaya karar vermişti. Başşehir halkı ve patrik bu düşünceye kesinlikle karşı çıktı ve mesele imparatorun öldürülmesiyle son buldu.

IV.Konstantinos devrinde İstanbul bu defa da Emevî Halifesi Muâviye'nin ordularını surlarının önünde gördü(669).Kıbrıs, Rodos, Kos(İstanköy), Khios(Sakız) Adaları'nın ele geçirilmesinden sonra 670'te Kyzikos(Kapıdağ) yarım adasının zaptı

Müslümanların hedefinin İstanbul olduğu açıkça göstermişti.Büyük taarruz,674'te muazzam bir donanmanın getirdiği kuvvetlerin şehri karadan ve denizden kuşatmasıyla başladı 678'e kadar sürdü.Ancak İstanbul karadan yapılan hücumların surları aşmaması ve Müslüman gemilerinin direk ateşiyle(Sıvı Ateş)yakılması sonucunda kurtuldu.

On altı yaşında tahta çıkan II.lustinianos'un ilk saltanat dönemi(685-695)Maviler Partisi'nin öncülük ettiği bir halk isyanıyla son buldu.II.lustinianos 705'te ikinci defa tahta çıktı.İstanbul halkı korku içinde ve acılar çekerek altı yıl lustinianos'un zulümlerine katlandı.

İmparatorluk 711-717 yılları arasında saray ihtilâlleri ve anarşi içinde çırpınıp durdu.Bu arada İstanbul depremler ve yangınlar yüzünden tekrar tekrar harap oldu.Emeviler Bizans'ın bu durumundan yararlanarak yeniden İstanbul'u kuşattı.Halife Süleyman b.Abdülmelik'in kardeşi Mesleme tarafından kuşatılan başşehir 717'de tahta çıkan III.Leon'un gayretiyle,özellikle Grek ateşi ve şehir surlarının dayanıklılığı sayesinde bu tehlikeyi atlattı.Anadolu'da kazanılan başarılarla Müslümanların devleti tehdit eden hücumları durduruldu.

İstanbul bu dönemde 26 Ekim 740 günü vuku bulan şiddetli depremden de büyük zarar gördü.Aya İrini Kilisesi ve birçok büyük bina kısmen veya tamamen yıkıldı.Şehir iki yıl sonra 742'de yeni bir depremle tekrar sarsıldı.

Tasvir kırıcılık hareketinin en şiddetli temsilcisi olan V.Konstantinos,tahta çıktığı yıl(741)iktidarı enişteşi Artabasdos'a kaptırdıysa da onu bertaraf ederek 743'te başşehre girip yeniden tahtına oturmayı başardı. Bu taht kavgası sonunda İstanbul, imparator Konstantinos'un intikam almak için yaptığı cezalandırma hareketine sahne oldu.Halk İmparator V.Konstantinos'un muhteşem bir merasim ve şehre girişine alkış tuttu ve bu zaferi Hipodrom'da yapılan büyük şenliklerle kutladı.İmparator'un merhametsiz tutumu sonucu pek çok kişi pek öldürüldü.Önceki devirlerde yapılmış

heykeller, mozikler, resimler,el yazmalarındaki tezhipler, en kutsal emanetlere varıncaya kadar ibâdete maddî dayanak olacak her şey yok edildi.

İstanbul,Abbasi Halifesi Mehdi-Billâh'ın oğlu Hârünürreşid kumandasında gönderdiği orduların tehditinden İmparatoriçe İrene'nin Hârünürreşid kumandasında gönderdiği orduların tehditinden İmparatoriçe İrene'nin Hârünürreşîd'le imzaladığı barış anlatması sayesinde kurtuldu(782).

31 Ekim 802'de İstanbul sarayındaki bir ihtilâl sonunda tahttan indirilen Irene'nin yerini onun maliye vekili I.Nikepharos aldı.Onun ölümünde sonra İstanbul 813 ve 814 yıllarında Bulgar Kralı Krum tarafından iki defa kuşatıldı.Başşehir,Krum'un birinci kuşatmasından surların sağlamlığı sayesinde kurtuldu.İkinci kuşatma sırasında da Krum ansızın ölünce kuşatma sona erdi.İlim ve sanat hayranı aydın bir kişi olup İslâm kültürünün de etkisinde kalan İmparator Theophilos ,Bağdat saraylarının resimlerini getirterek İstanbul'da Bryas mevkiinde Abbâsî saraylarının benzeri bir saray yaptırdı ve eşsiz güzellikteki bu sarayda yaşamayı tercih etti.Theophilos'un ölümüyle tasvir kırıcılık hareketi kesin olarak son bulunca bu akımın doğurduğu dinî kargaşadan kurtulan imparatorlukta büyük bir kültürel ilerleme dönemi başladı.İstanbul sarayında yeniden açılan yüksek okul fikir ve sanat merkezi oldu,bunu siyasî ve askeri yükselme ve güçlenme devri takip etti.

Theophilos'un ölümünden sonra tahta çıkan oğlu III.Mikhail döneminden Ruslar ilk defa gemilerle Karadeniz'den gelip şehri kuşattılar(860)Halkı dehşete düşüren bu saldırıdan İstanbul,patlayan bir fırtına sonunda Rus gemilerinin parçalanıp mahvolması sayesinde kurtuldu.Yine bu dönemde başşehir 862 ve 866 yıllarında vukû bulan şiddetli iki depremin tahribâtına uğradı.

Makedonya hânedanının kurucusu olan I.Basileios zamanında İstanbul,9 Ocak 869 tarhinde başlayan ve kırk gün devam eden depremle harap oldu.

VI.Leon döneminde devlet idare sistemi ve bürokrasi düzeni mükemmel bir seviyeye ulaştı.

Siyaset ve devlet idaresinden ziyâde ilim ve sanata ilgi duyan VII.Konstantinos döneminde kültür alanında büyük gelişmeler oldu.

İnşa edilen çok sayıda bina ve anıtlara İstanbul daha da güzelleşti.Sınırlarda sağlanan güvenlikle uzun yıllardan beri düşman tehdidinden kurtulmuş olan İstanbul halkı 948'de vuku bulan bir deprem dışında huzur içinde yaşamını sürdürdü.Bu dönemde yabancı saraylarla sıkı bir münasebete girerek komşu Arap devletlerine,Endülüs Emevi halifelerinden III.Abrurrahman'ın Kurtuba'daki sarayına Roma-Germen imparatoru I.Otto'ya elçi heyetleri gönderildi.Bundan başka kısa süre önce Hırıstiyanlığı kabul etmiş olan Kiev-Rus Kraliçesi Olga 957 yılı sonbaharında İstanbul'a geldi.Bizans-Rus münasebetlerinde yeni bir dönem açan bu ziyaret Bizans kilisesinin Rusya içindeki gelişmesini hızlandırdı.

II.Basileios döneminde İstanbul güçlü ticaret hayatı,iyi idare edilen kurumları ve kültür alanında sürdürdüğü gelişmesi ile Ortaçağ'ın en büyük ve en pırıltılı şehri haline geldi.1010 yılı Ocak ve Mart ayları arasında yaşanan depremde birçok kilise yıkıldı.II.Basileios'un yeteneksiz halefleri otuz yıl içinde imparatorluğu çöküşe sürüklediler.Halk 1037,1038,1041,1042 yıllarında arka arkaya vuku bulan depremlerin acısını 6 Ağustos 1040'da limandaki bütün gemileri yakıp kül eden yangın felâketini de yaşadı.İmparatoriçe Zoe'nin evlât edinip tahta çıkardığı V.Mikhail tarafından iktidardan uzaklaştırılarak bir manastıra hapsedilmesi üzerine başşehirde meydana gelen korkunç ayaklanma,Zoe'nin kız kardeşi Theodora ile birlikte tahta çıkarılması ve Ayosofya'ya sığınan V.Mikhail'in yakalanıp gözlerine mil çekilmesiyle son buldu(20 Nisan 1042).

İmparator IX.Konstantinos zamanında yüzyıllardan beri süre gelen Roma-İstanbul kiliseleri arasındaki anlaşmazlık kesin bir ayrılığa dönüştü(1054). Devlet yönetimindeki başarısızlığına rağmen IX.Konstantinos'un 1045'te hukuk ve felsefe

yüksek okullarının kuruluşuna el ayak olması eğitim açısından büyük bir gelişmenin başlangıcı oldu.Devletin ihtiyaç duyduğu yüksek düzeyde memurlar bu okullarda yetişmeye başladı.İlim ve öğrenimdeki gelişme kütüphanelerin de çoğalmasını sağladı.Saray,manastır ve okulların zengin kütüphaneleri Batı'dan ve Doğu'dan gelen pek çok yabancının ilgisini çekmekteydi.

Şehir 1064 Eylülünde yeni bir depremle sarsıldı. Malazgirt Muharebesi'nde yenilen ve esir düşen IV.Romanos Diogenes İstanbul'daki saray ihtilâliyle tacını ve hayatını kaybetti(1072).Anadolu Selçuklu ailesinden Kutalmış oğlu Süleyman Şah,İznik'in hâkimiyetini eline geçirip Anadolu'da ilk Türk devletini kurdu(1078).Böylece Türkler Boğaziçi kıyılarına kadar ilerleyerek doğrudan İstanbul'u tehdite başladılar.Bizans'ı düştüğü bu durumdan genç kumandan Aleksios Kommenos kurtardı.Askerî asalet sınıfı tarafından imparator ilân edilen Aleksios'un birlikleri 1 Nisan 1081 günü İstanbul'a girdi.Başşehir üçgün boyunca her türlü kargaşa ve yağma olayına mâruz kaldı.Aynı yıl İstanbul yeni bir depremle sarsıldı.

Peçenekler, İzmir Beyi Çaka ile anlaşarak 1090-1091 kışında İstanbul'u denizden ve karadan kuşattılar.Aleksios Peçenekler'e karşı Kumanlar'la anlaştı ve 29 Nisan 1091'de Peçenekleri dağıttı.1096 yılında Haçlı orduları İstanbul'a geldi.Halk, dilleri ayrı,inançları farklı ve görünüşleri dehşet saçan Batılı orduların İstanbul surları önünde konakladığı sürece korku içinde yaşadı.Aleksios,her şeye rağmen Haçlı reisleriyle anlaşmalar yaparak onlardan yararlanma imkânını buldu.Haçlı ordularının Anadolu'ya geçmesini sağladı.Haçlılar tarafından kuşatılan Anadolu Selçuklu Devleti'nin başşehri İznik Bizans'a teslim edildi(19 Haziran 1097)

Kudüs'ün 1099'da Haçlılar tarafından zaptı Avrupa'da büyük bir heyecan coşkuyla karşılandı. Kısa süre sonra yeniden büyük bir sefer girişimi başlatıldı. İstanbul,1101 yılının ilk yarısında Batı orduların yarattığı zorlukları yeniden yaşadı.II.loannes Kommenos'un tahta çıkışı sırasında(1118)İstanbul sarayında hânedan mensupları da ikiye ayıran karşılıklar yaşandı.Sonunda başkumandanı Aksukhos'un sayesinde II.loannes duruma hâkim oldu.

Daha sonra başa geçen Manuel devrinde Fransız ve Alman krallarının kumandasında yeni bir haçlı seferi düzenlendi.İmparator Manuel,1147 sonbaharında İstanbul önüne ulaşan Haçlılar'ın bu teşebbüsüne karışmayıp onlarla iyi ilişkiler içinde olmaya çalıştı.

İmparator Manuel ile barış antlaşması imzalayan II.Kılıcarslan İstanbul'a giderek üç ay misafir kaldı(1162)

Bizans ile Selçuklular'ın Anadolu'da yüzyıllarca süren hâkimiyet mücadelesine rağmen iki komşu millet arasında kurulan ilişki sadece düşmanca duygular değil İstanbul ile Konya arasında hoşgörüye dayalı bir kültür alışverişinin doğmasını ve sağlamıştır.Böylece XI.yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Kommenoslar döneminde İstanbul'un kozmopolit hayatında Selçuklu yaşayışının kültür ve sanatının etkileri açıkça görülmektedir.

Manuel'in ölümüyle küçük oğlu Aleksios'a niyâbet eden dul imparatoriçe Maria'nın hâkimiyeti Latinler'e duyulan nefret yüzünden İstanbul'da hiç benimsenmedi.imparatoriçeye karşı 1182'de tertip edilen isyanla İstanbul halkı bir taraftan Latinler'i öldürürken bir taraftan da Manuel'in kuzeni Andronikos Kommenos'u tahta çıkardı(1183).Andronikos'un saltanatı,yeniden disiplini sağlamak için başvurduğu sert tedbirler yüzünden facialar,suikastlar,komplolar ve ayaklanmalar içinde geçti.

Selâhaddin-i Eyyübî'nin Kudüs krallık ordusunu yenerek kazandığı Hittîn Savaşı(4 Temmuz 1187)ve arkasından Kudüs'ü fethi(2 Ekim 1187)üzerine düzenlenen III.Haçlı Seferi sırasında karayolunu takiple Bizans arazisinden geçen Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın Bizans'a karşı sergilediği düşmanca tutum ve davranış imparatorluk için yeni sıkıntılara sebep oldu.

Bizans bu dönemde iç ve dış mücadelerle tükenirken Batılı devletler Bizans'a saldırmak için bekledikleri fırsatı IV.Haçlı Seferi'nde yakaladı.Amcası III,Aleksios

Angelos'a karşı Bizans tahtını yeniden ele geçirmek isteyen Aleksios'un yardım çağrısı üzerine Boniface de Montferrat kumandasındaki Haçlı donanması İstanbul'a geldi(24 Haziran 1203).Galata'nın alınmasından sonra Haliç'e girişi kapatan zinciri parçalayıp gemilerini Haliç'e sokan Haçlılar 17 Temmuz günü şehre girdiler ve II.Isaakios'u bu defa oğlu IV.Aleksios ile birlikte tahta çıkardılar.Ancak yeni hükümdarlar vaadlerini yerine getiremeyince Haçlılarla ilişkiler gerginleşti.Bu arada İstanbul içinde dolaşan Haçlılar halkı son dereceöfkelendirmekteydi.Haçlılar'ın 17 Temmuz ve 18 Ağustos'ta çıkardıkları yangınlar şehrin büyük bir bölümünü kül etti.Bunlara karşı duyulan öfke ve nefret ocak ayında bir ayaklanmaya dönüştü.Halk Haçlılar'la iş birliği yapan hükümdarlarını öldürdü.Bunun üzerine Haçlılar şehri zaptettiler(13 Nisan 1204).İstanbul,Büyük Saray'a yerleşen Venedik "doge"u Enrico Dandolo ve Haçlı kontlarının izniyle günlerce yağmalanıp tahrip edildi.900 yıl boyunca Hıristiyan dünyasının merkezi olan İstanbul bu yağma sonunda bütün ihtişamını,zenginliğini,sanat eserlerini,bir daha yerine gelmeyecek şekilde kaybetti.Bütün kiliseler,manastırlar,saraylar ve kütüphaneler yağma edildi. Venedikliler,İstanbul'un kültür ve sanat eserlerini toplayıp kendi şehirlerini süslemek üzere alıp götürürken Haçlılar taşıyabilecekleri eşya dışında her şeyi tahrip ettiler.Batılılar sadece yağma ve tahriple de yetinmediler;erkek kadın,yaşlı çocuk demeden katliamlar yaptılar.[8]

---

[6] İbrahim Kafesoğlu,'' Şehrin Muhasaraları'',*İslam Ansiklopedisi* ,1964: 1144-1154

[7] ''İstanbul/Tarih''*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*,2004 b:487-488

[8] Işın Demirkent,''Kuruluşundan Fethe Kadar'',*Diyanet İslâm Ansiklopedisi* ,2001: 209-213

1.1.2.5. Lâtin İmparatorluğu (1205-1261)

Avrupalılar daha sonra İstanbul'da bir Lâtin imparatorluğu kurdular ve imparatorluk arazisini aralarında bölüştüler, devletin başına Baudouin de Flandre getirildi.Ancak batılılar İstanbul'u zaptetmekte bütün imparatorluğu ele geçirmiş olmadılar.Aradan daha iki yıl geçmeden Haçlılar tarafından işgal edilmemiş imparatorluk topraklarında Trabzon,Epiros ve İznik'te Bizans'ın uzantısı olan üç bağımsız devletçik kuruldu.

Elli yedi yıl süren mücadeleden sonra 25 Temmuz 1261'de Haliç kıyısındaki Lâtin mahallesini yakan İznik birlikleri şehirdeki Batı hâkimiyeti son vermeyi başardı.Bizans'ın son hânedanın kurucusu olan VIII.Mikhail 15 Ağustos 1261'de Ayasofya'da taç giyerek imparator ilân edildi.İmparatorluk başşehri İstanbul Lâtin hâkimiyeti devrinde bütün zenginliğini kaybetmiş oldu.[9]

[9] Işın Demirkent''Kuruluşundan Fethe Kadar'',*Diyânet İslam Ansiklopedisi*,2001: 211-213

1.1.2.6 Yeniden Bizans Dönemi (1261-1453)

VIII.Mikhail büyk bir gayretle Bizans'ı yeniden canlandırmaya çalıştı.Onun ölümünden sonra yerini alan oğlu II.Andronikos ve onu takip eden imparatorlar devrinde İstanbul iç karşılıklar ve isyanlar içine sürüklendi.Ayrıca 1291, 1303, 1308, 1351,1434 yıllarındaki yangın felâketleriyle 1296, 1323, 1331, 1346 ve 1354'teki depremler yüzünden harap oldu.Bu dönemde İstanbul halkı,Anadolu'da Osmanlı Türkleri'nin ve Balkanlar'da Sırplar'ın tehdidini artık kapısında hissetmeye başladı.

Balkanlar'daki topraklarının hemen tamamını kaybeden Bizans,Bulgar Çarlığı ile birlikte artık Türkler'e bağımlı bir devlet haline geldi.Arazisi gittikçe küçülen ve Türkler karşısında askerî ve malî hiçbir gücü kalmamış olan Bizans sonunda İstanbul surlarının çevrelediği bir şehir devleti haline dönüştü.

1. 1.2.7. Türk Kuşatmaları

XIV.yüzyıl başlarında küçük bir beylik olarak Bizans sınır boylarında kurulan Osmanlı Devleti'nin İstanbul'a ilgisi kuruluş devrinin ilk yıllarında başladı.Orhan Bey ve I.Murad dönemlerinde Osmanlı askerleri Bizans'ın pâyitahtı önünde göründülerse de bu ciddi bir saldırı veya kuşatma dolayısıyla gerçekleşmişti.İlk ciddi muhasara teşebbüsü Yıldırım Bayezid tarafından yapıldı.Bir süredir sıkı bir şekilde abluka altına alınmış olan şehir 1395'te kuşatıldı;fakat bu sırada Haçlı kuvvetlerinin Balkanlar'a girdiği haber alınınca muhasara kaldırıldı.Niğbolu zaferinden sonra İstanbul'un zaptını kolaylaştırmak için Boğaz'da Anadolu yakasında bir kale yaptırıldı ve bu kale sayesinde şehirdeki faaliyetler izlendi.Bayezid,âni ve sıkı bir kuşatma yerine abluka siyaseti takip ederek büyük ihtimalle Bizans'ı bunaltmak ve zayıf bir anını yakalamak istiyordu;bu yolu tercih etmesinde hiç şüphesiz doğuda ve batıda meydana gelmesi muhtemel birtakım olumsuz gelişmelerin etkisi önemli rol oynamıştı.Abluka döneminde zaman zaman askeri faaliyete girilmişse de çeşitli dış tehditler fethi engellemiş,1400 yılı baharında başlayan ve giderek şiddetlenen muhasara da Timur'un Anadolu'ya girmesi üzerine sona ermişti.1402 'deki bozgunun ardından baş gösteren karışıklık devresinde Bizans İmparatoru Manuel Palaiologos dikkatli bir siyaset izleyerek Bizans'ın bir süre daha dayanmasını sağladı.

II.Murad'ın 15 Haziran 1422'deki muhasara teşebbüsü ise bir bakıma amcası Düzmece Mustafa Çelebi isyanıyla ilgiliydi.1422 kışında Mustafa'yı yenerek bertaraf eden II.Murad İstanbul üzerine yürüdü ve şehri sıkı bir şekilde kuşattı.Bizans kaynaklarına göre kuşatma bütün kara surları boyunca gerçekleşmişti.Ağustos ayındaki genel hücum şehirde büyük bir telâşa yol açmış;ancak bu arada Murad'ın küçük kardeşi olup Karaman,Germiyan ve Candaroğulları tarafından desteklenen Mustafa'nın isyanı,Bursa'ya yürüyerek burayı kuşatması İstanbul muhasarasının sona erdirilmesiyle neticelenmiştir.[10]

[10] İbrahim Kafesoğlu''Şehrin Muhasaraları'',*İslâm Ansiklopedisi,* 1964: 1182-1185

1.1.2.8. İstanbul'un Fethi

II.Mehmed,ikinci defâ tahta geçtiğinde tek hedefi,gücünü kaybetmiş olan Bizans'ın başkenti olan İstanbul oldu.Şehzâdeliği döneminde ve tahta çıktığı yıllarda etrâfındakİlerin de telkinleriyle şehri kuşatmak için gerekli planları yapmış olan II.Mehmet,devletin geleceği için ve bir cihan imparatorluğu kurmak için fethi bir siyasî dayanak olarak görüyordu.Ayrıca Rumeli ve Anadolu topraklarının ortasında irtibâtı dâima engeleyen konumu buranın önemini daha da arttırmaktaydı.Coğrafî ve siyâsî öneminin yanı sıra fethin mânevi değeri de çok büyüktü.

İstabul'un fetih müjdesini bildiren İslâmî gelenek, Konstantiniye'nin fâtihi olma sıfatı dolayısıyla bunu gerçekleştirecek sultana büyük bir mânevigüç sağlayacaktı. Devletin imparatorluk sürecine girebilmesi de buna bağlıydı; zira düşünülen iç reformları uygulayabilmek için böyle bir mânevi sıfata büyük ihtiyaç duyulmaktaydı.

II.Mehmed'in bizzat planladığı kuşatma yeni bir teknik anlayışla gerçekleştirilmek üzere oluşturuldu.Önceki tecrübelerin ışığında uzun sürecek abluka hareketinin faydalı olmayacağı ve Avrupa'dan gelebilecek askeri ve maddi yardımlara zaman sağlayacağı hesaplanarak bir an önce şehrin ele geçirilmesi hadeflenmişti.

Osmanlı ordularının öncüleri 2 Nisan'da surlar önünde göründü ve bunlarla Bizanslılar arasında küçük çaplı bir savaş meydana geldi.Ancak bunları büyük bir Osmanlı ordusunun takip etmekte olduğunu gören Bizans askerleri derhal geri çekilerek şehrin kapılarını kapattılar.Hendekler üzerindeki köprüleri yıktılar ve savunma hazırlıklarına son şekli verdiler.Aynı gün surların önüne gelen II.Mehmed,5 Nisan'da Lycos(Bayrampaşa)vadisinin sol tarafındaki tepenin üzerinde otağını kurdu,daha sonra birliklerini biraz daha öne alarak cephe oluşturdu.Marmara sâhillerinden Haliç'e kadar uzanan sâhil surlarını da deniz yönünden teftiş ettirdi,askerî birliklerini önceden hazırladığı yerlere yerleştirdi.

II.Mehmed'in zayıf ve savunması güç olan Haliç surlarını baskı altında tutmak,buradan şehre girmek düşüncesinde olduğu anlaşılır.Hattâ herhangi bir başarısızlık karşısında muhtemelen donanmayı karadan Haliç'e indirme planları ve hazırlık da önceden yapılmıştır.

Surların önündeki Osmanlı birliklerinin en etkili silâhı topları olmuştur.Top ateşinin etkili şekilde kullanıldığı bu kuşatma sırasında devrin kaynaklarına göre bataryalar dikkatle yerleştirilmiş,muhasara boyunca ihtiyaç duyuldukça sık sık yerleri değiştirilmiştir.

Daha sonraki günlerde top atışları bütün şiddetiyle sürdürüldü.Özellikle şehir içine düşen gülleler ve çıkan ses şehirdeki korku ve panik havasını arttırıyordu.gerek halk gerekse askerler dayanma sınırlarının sonuna gelmişlerdi,yedi haftadır süren kuşatma ümitleri yok ediyor, yardım beklentisini giderek zayıflatıyordu.

Bizans'ın düşüşü ile neticelenen son saldırı 29 Mayıs Salı günü sabaha karşı gerçekleşti. Bu hücum bir yerden değil bütün cephelerden birden başlatılmıştı. Donanma Samatya'ya kadar olan Marmara surlarını abluka altına alıp yer yer askerlerini karaya çıkartarak hücuma kaldırırken Edirnekapı ile Topkapı arasındaki kesimde Bayrampaşa vadisi boyunca yıkılmış ve yer yer tamire çalışılmış surlara büyük bir kuvvetle saldırıldı.Birbiri ardınca yapılan üç hücuma kalabalık birlikler katılmış,top ateşi ortalığı duman içinde bırakarak mücadeleyi daha zor hale getirmişti.Gün doğmadan bir saat evvel büyük top harekete geçirilerek,tamir edilmeye çalışılmış olan yıkık surlara açılan ateş bazı duvarları yıkarak hücumu kolaylaştırmıştır.

Şehre giren Osmanlı kuvvetleri bazı yapıları tahrip ederek yağmaya daldılarsa da akşama doğru her şey yatıştı.Artık Fâtih unvanına hak kazanan II.Mehmed'in şehre girişiyle ordu disiplin altına alındı.II. Mehmed, Ayasofya'ya giderek burada toplanmış olan halka ve din adamlarına güvenliklerinin sağlanacağı teminatını verdi;burayı camiye tahvil etti.Ardından imparatorun sarayına gitti.Bu arada çavuşlar

şehre dağılarak askerleri topladılar.Binaların tahribi önlendiği gibi yağmaya da artık son verdi.II.Mehmed sükûneti sağladıktan sonra şehri terk edip karargâhına geri döndü.Ertesi gün esirler arasında yer alan önde gelen aileleri,kumandanları,yüksek devlet memurları kendi nezâreti altına aldı;bir çoğunu fidyeleri bizzat ödeyerek serbest bıraktırdı.[11]

[11]M.TayyipGökbilgin,''İstanbul'unFethi'',*İslâmAnsiklopedisi*,1964:1185-1188;
''İstanbul/ŞehrinFethi''*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* ,1994 b:490-491

1.1.2.9. Osmanlı Dönemi (1453-1923)

Fetihten sonra imâr hareketleriyle çehresi değişen ve yavaş yavaş bir Türk -İslâm şehri hüviyetini kazanan İstanbul,tarihî yarımadanın dışına doğru taşımaya başlayarak zaman içerisinde bir imparatorluk merkezinin kozmopolit ve renkli hayatının hâkim olduğu,Avrupa ile Asya arasında Karadeniz'in kuzeyi ile Akdeniz'e açılan deniz ve karayollarının birleştiği,aynı zamanda farklı kültürlerin kaynaştığı bir büyük metropol haline geldi.

1457 sonunda Fatih Sultan Mehmed,İstanbul'u Osmanlı Devleti'nin saltanat merkezi yaptı.Büyük bir imparatorluğun başkenti olan İstanbul bundan sonra her bakımdan kalkındı.

1481'de sefere çıkan Fatih'in Gebze'de hastalanıp ölmesi üzerine yerine II.Bayezid tahta geçti. II.Bayezid zamanında İstanbul'da birbirini takip eden yangın, deprem ve sel felaketleri yaşanmıştır.Küçük kıyamet de denilen,İstanbul'da yaşanan deprem 14 Eylül 1509'da başlayıp kırk beş gün sürmüş,binlerce insanın ölümüne ve şehrin tamamen tahrip olmasına sebep olmuştur.II.Bayezid,depremden sonra topladığı dîvanda şehrin yeniden imârı için harekete geçmiştir.

Daha sonra başa geçen Yavuz Sultan Selim döneminde İstanbul'da büyük bir medrese yapılmaya başlamıştır.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında kalkınması çok hızlı bir şekilde ilerleyen İstanbul büyük bir başkent halini almıştır.

Daha sonra tahta geçen III.Murad zamanında çıkan Kapıkulu isyanı bastırıldıysa da isyandan bir süre sonra çıkan yangın da birçok mekân yanmıştır.5 Ekim 1590'da şehirde vebâ salgını görülmüştür.

I.Ahmed ölünce kısa bir süre kardeşi I.Mustafa tahta geçti,şuuru yerinde olmadığı gerekçesiyle yerine 26 Şubat 1618'de II.Osman geçti.Yeniçeri isyanında katledilen Genç Osman'ın ardından tahta yine I.Mustafa geçti ve İstanbul'da birçok ayaklanamalar ve karışıklıklar çıktı.

I.Mustafa'nın yeniden tahttan indirilmesinden sonra tahta çıkan IV.Murad,Sipahî ayaklanmasını bastırdı.Çıkan yangında İstanbul'un beşte biri yandı.Sultanın emri ile kahvehaneler kapatıldı,şehirde tütün içme yasağı başladı..1637'de şehirde büyük bir salgın başladı.

IV.Murad'ın ölümünden sonra yerine kardeşi I.İbrahim geçti devlet İleri gelenleri ve ocağın kararı ile yerine oğlu IV.Mehmed padişah oldu.IV:Mehmed zamanında sipahiler yeniçerilerle birleşerek,yolsuzluk yapan devlet adamlarının idamını istediler,Çınar Vak'ası adını alan isyanı çıkardılar.18 Şubat 1659'da İstanbul'da büyük bir deprem oldu,1660'ta da çıkan yangında seksen binden fazla bina yandı.

IV.Mehmed tahttan indirilince yerine II.Süleyman (1687)geçti.Devledin iktisâdi durumundaki bozulma,parasını alamayan Yeniçeriler'in yeniden isyan etmiştir.1689 Haziranı'nda çıkan bir fırtınada pek çok kayık batmış ve beş yüze yakın İstanbullu boğularak ölmüştür.

Daha sonra tahta çıkan II.Ahmed döneminde çıkan yangınlar dolayısıyla oluşan yıkımlara önlem olarak,İstanbul'da evlerin artık kâğir/taş evler olarak yapılması için emir çıkarılmıştır.

Tahta çıkan II.Mustafa Edirne Vak'ası(1703)sonucunda tahttan indirilmiş,isyan bastırılmıştır.

III.Ahmed zamanında Topkapı Sarayı'nda büyük bir kütüphane inşâ edilmiş ve İstanbul'daki bütün sarayların onarımına başlanmıştır.İstanbul'da 1727'de Türkçe kitap basan ilk matbaa kurulmuştur.III.Ahmed devrinin en etkili olayı da padişahının

tahttan indirilmesine sebep olan Patrona Halil İsyanı'dır.İstanbul'a günlerce ihtilâl havasının hâkim olduğu isyan,yeni çehreye kavuşan yeni köşk ve bahçelerle donatılan şehir için büyük bir felâket hâlini almıştır.I.Mahmud tarafından bastırılan isyan sonrası,İstanbul padişah tarafından yeniden huzura kavuşturulmuştur.

1754'te tahta geçen III.Osman kısa süren saltanatında,İstanbul yangınları İstanbul'da büyük tahribât yaratmıştır.

1757'de tahta çıkan III.Mustafa devrinde ise İstanbul'da yaşayan Rum,Ermeni ve YahudİIerin eski kıyafetlerini korumları hakkında bir ferman çıkarılmıştır.

1774'te tahta çıkan I.Abdülhamid zamanında İstanbul yine çok büyük yangınlar yaşamıştır.

III.Selim devrinde Rusya ve Avusturya ile başlayan savaş,İstanbul'da,kıtlık sebebi olmuştur. Osmanlı'yı fetihten itibâren ilk defâ dış tehlikelere karşı savunmasız hâle sokmuştur.20 Şubat 1807'de İstanbul önlerine gelen İngiliz donanması gerekli savunma tedbirleriyle geri çekilmiştir.III.Selim reformcu faaliyetleri İstanbul'da Avrupa tarzı askeri binâların inşâsını başlatmıştır.Kabakçı Mustafa padişah olmuştur.1808'de İstanbul'a gelen Alemdar Mustaf Paşa sarayı basmış ve IV.Mustafa tahttan indirilerek yerine II.Mahmud tahta geçirilmiştir.

II.Mahmud'un şekle dayalı reformları Doğu havasındaki İstanbul'a Batı tarzını kattı.Sultanın kurduğu yeni ordu askerleri,İstanbul sokaklarında yeni,kıyafetlerle dolaşmaya başladı.Sivil halkın görüşünü de bu değişim yansıdı.Rusların Edirne ve Kırklareli'ye ulaşmaları,İstanbul'da paniğe sebep oldu ve yapılan anlaşma ile şehrin muhafazası sağlandı.21 Ocak 1839'da çıkan yangında Bâbıâlî tamamen yandı.

II.Mahmud devrinde İstanbul Batı şehirlerine benzer fiziki bir yapıya sahip olmaya başlamış ve bu durum halkın yaşayışına da yansımıştır.Avrupaya daha açık renkli bir hâl almıştır.Bir tarafta saraylar inşâ edilirken diğer tarafta,yeni askeri

binaların,eğitim kurumlarının inşâsı başlamıştır.2 Temmuz 1839'da ölen II.Mahmud'un yerine geçen oğlu Abdülmecid zamanında Gülhâne'de Tanzimat ilan edildi.İstanbul'da yoksullar için bir hastane kuruldu ve 1846'daÜniversite kurulmasına karar verildi.Onarılan Ayasofya Camii yeniden ibâdete açıldı.

Abdülmecid'in yerine geçen Abdülaziz zamanında İstanbul'da Fen Edebiyat Fakültesi,Sanat Okulu,memurlara yabancı dil öğretmek için yabancı dil okulu açılmıştır.Ayrıca Mülkiye Tıbbiyesi,Şûra'yı Devlet ve Galatasaray Mektebi'de birkaç yıl arayla açılmış,İstanbul'un kültür hayatında böylece büyük gelişmeler meydana gelmiştir.

Abdülaziz'in 1876'da tahttan indirilmesinin ardından,tahta geçen V.Murad ruh hastası olması sebebiyle tahttan indirilmiş yerine II.Abdülhamid geçmiştir.İlk Kanun-i Esasi yapılıp,Meclis-i, Mebusan açılması çalışmaları yapılmışsa da 1877'de açılan Meclis,padişah tarafından çalışma yapmadan kapatılmıştır.Bu dönemde Beyazıt Kütüphanesi(1882)Güzel Sanatlar Akademisi(1883),Ticaret Mektebi(1884) açılmıştır.1908'de II.Abdülhamid ikinci defa Meşrûtiyet'i ilan etmiş,aynı yıl Fen Edebiyat Fakültesi eğitime başlamıştır.

1909'da İstanbul'da meydana gelen 31 Mart Vak'ası diye adlandırılan irtica olayı neticesinde II.Abdülhamid tahttan indirilip yerine V.Mehmed geçmiştir.1908 İstanbul'da ilk Polis Okulu açılmış,Dişçi Mektebi kurulmuştur.

İstanbul en sıkıntılı yıllarını Balkan Savaşları(1912)ve I.Dünya Savaşı(1914-1918)sırasında yaşamıştır. Balkanlar'dan kaçan çok sayıdaki Müslüman gruplar, İstanbul'a yığılmıştır.Şehrin bozuk olan sağlık koşulları daha da kötü bir hâl almıştır.Yiyecek sıkıntısı,ekonomideki bozulma,sadece Müslüman değil pek çok yabancı göçmenin de şehre sürekli ikâmet etmek üzere gelişi farklı kültüre ve âdetlere sahip göçmenlerin şehrin yaşantısına yeni alışkanlıklar katmasına da sebep olmuştur.[12]

I.Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'ndeki Üstün savunma Boğaz'dan geçişe izin vermediyse de 3 Temmuz 1918'de ölen V.Mehmed'in yerine geçen Vahdettin zamanında şehir ilk hava saldırısına uğramıştır.I.Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra 13 Ekim 1918'de elli beş parçalık savaş gemisiyle İstanbul'a gelen müttefikler,karaya asker çıkarmış ve İstanbul'un işgali başlamıştır.

Baskılar sonucu Vahdettin Meclis-i Mebusan'ı kapatmıştır.16 Mayıs 1919'da Mustafa Kemâl Atatürk,Kurtuluş Savaşı'na başlamak üzere İstanbul'dan Samsun'a hareket etmiştir.1453'ten beri ilk kez yabancı işgaline uğrayan şehirde halkın bozulan morali Ankara Hükümeti'nin Milli Mücadele'den başarıyla çıkması neticesinde,geri çekilmeye başlayan işgal orduları,2 Ekim 1922'te İstanbul'u tamamen terk ettiler.6 Ekim'de Türk Milli Ordusu İstanbul'a girdi.23 Ekim'de son Osmanlı Padişahı VI.Mehmed İstanbul'dan ayrıldı ve Osmanlı idaresi fiilen sona ve ermiş oldu.3 Mart 1923'te halifeliğin ilgası üzerine payitaht ve hilâfet merkezi olma özelliklerini yitiren şehir,29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nde medeniyelerin kesiştiği,ekonomik ve kültürel bakımdan zengin en kalabalık nüfüsa sahip bir merkez hâlini almıştır.[13]

---

[12] '' İstanbul/Tarih''*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* ,1994 b: 491-496

[13] Feridun Emecen''Fetih Sonrası'',*Diyanet İslâm Ansiklopedisi*,2001: 217-219

1.2.Edebiyatımızda İstanbul

Beş asra yakın bir zaman Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul, fetihten önce Bizans ve Lâtin Devletleri'nde de önemli bir merkez konumunda yer almıştır.Fetihten sonra Osmanlı İmparatorluğu,nesiller boyunca sanat,kültür ve ilim sahalarında,Türk zevkinin en gelişmiş şeklini İstanbul'a yansıtmıştır.Tabii güzelliklerinin yanı sıra Türkler şehri saraylar, konaklar, mâbedler, yalılar, çarşılar, çeşmeler ile bezemişlerdir. Dolayısıyla İstanbul, Türklerin hem hayat biçimlerini hem de hayat anlayışlarını yansıtan, bir milletin zevkini,mimârî üslûbunu ortaya koyan eserler ve yapılarla donanmıştır.Estetik zevkin en olgun şekline sahip olan şehir, pek çok edebî eser üzerinde de derin tesirler bırakmıştır.Bu yapıda yetişen sanatkârlar da eserlerine farklı bir üslûpla yaklaşmışlardır.Daha önceleri açık,sade bir dille dinî ve hamasî eserler meydana getirilirken, onların yerini süslü,zarif,nükteli ve dünyevî zevklere daha çok yönelmiş bir şiir anlayışı almıştır.Kültür ve sanat merkezi olan İstanbul,bu yapı içinde yetişen sanatkârları da etkilemiştir.Fetihten önceki iki asır kahramanlık şiirleriyle doluyken, fetih sonrası edebiyatımız İstanbul'un dünyevî mahiyetteki çevrelerini yansıtmıştır.[14] Önceleri alp ve gaziler eserlerin temel şahısları iken yerlerini debdebe ve şaşaa içinde yaşayan hükümdara bırakmışlardır; dünyadan el etek çeken,huzura kavuşmak için uğraşan züht ve takva ile yolunu bulan dindar tipinin yerini de ticaret ve zanaat ile uğraşan,yardımsever şehir efendisi almıştır.

İstanbul'un edebiyatımızdaki yansımaları çok geniş olmakla beraber,çalışmamızın bütünlüğü bakımından,amacımızın dışına taşmamak adına ,Türk edebiyatının üç dönemindeki İstanbul'u alt başlıkları ile genel olarak değerlendirmeye çalışacağız.

[14]Mehmet Kaplan (2006):*Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, II*,Dergâh Yayınları,İstanbul,s.36

1.2.1.Halk Edebiyatı'mızda İstanbul

İstanbul'un fethinden önceki devirlerde bir ticâret merkezi olan şehir;Müslüman kimlik kazanmamış olması sebebiyle metinlerde "*küffâr ili*"[15] olarak yer almaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda Baybüre Beg Doğan oğluna hediyeler almak için bezirgânlarını İstanbul'a yollamaktadır.[16] Ayrıca Seyyid Battal Gazi efsaneye göre şehri yedi yıl kuşatmıştır. Yine bir destan kahramanı olan, Selçuklular devrinde yaşamış bir alp-eren gibi gösterilen , Saltuk da şehre gelir, yakar yıkar, Ayasofya'da namaz kılar, Bizans'ı haraca bağlar fakat şehri fethetmez. Ona göre İstanbul, Müslümanların ahlâklarını bozacak bir yerdir. Akşemseddin'in *Menâkıb* ve *Tuhfetü'l Uşşak* mesnevileri de fetih öncesi Halk Edebiyatı geleneğini sürdürür nitelikte dinî ve hamasî unsurlarla İstanbul'u anlatmaktadır.[17]

Daha sonraları vakası İstanbul'da geçen halk hikâyeleri, kahramanları ve olayların gelişim seyri bakımından, hayatın içindendir. Bu bakımdan da yansıttıkları devrin günlük hayatına ilişkin pek çok ayrıntıyı da içerirler. Vakası IV.Murat döneminde geçen *Hançerli Hanım, Hacı Vesvese, Tayyarzâde, Cevri Çelebi, Kanlı Bektaş, Evlad Çelebi Sansar Mustafa , Ferruhdil ile Mehmed Bey'in Hikâyesi, Tıfli ile İki Biraderler* gibi halk hikâyelerinin en büyük özellikleri İstanbul'da geçmeleri, başka çevrelerde geçseler bile eserlerde İstanbul'un adından sıkça söz edilmesidir.

Vakası Horasan,Tebriz,Isfahan gibi şehirlerde geçen halk hikâyelerinin konusu bir ülkü hâlini almış aşk üzerine gelişirken, İstanbul'da geçen hikâyelerde çapkınlık, para, mal tutkusu, şehvet vakanın tamamına hâkimdir, şehir daha ziyâde güzelliğin ahlâksızlıkla bir arada yer aldığı mekân olarak gösterilir.[18]

---

[15] küffâr:a.s.kâfirler,Hak dinini inkâr edenler,(Ferit Develioğlu(1999):*Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Luğa*t,Aydın Kitabevi,Ankara,s.533)

[16] Muharrem Ergin(2000):*Dede Korkut Kitabı*,Boğaziçi Yay,İstanbul,s,58-59

[17] Kaplan,2006:37

[18] Nurettin Albayrak''Halk Edebiyatında İstanbul'', *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*,2001: 289

Sözlü edebiyatımızın ürünlerinden olan masallar içinde İstanbul'da geçenler çok azdır. Genellikle masal kahramanları farklı sebeplerle İstanbul'a giderler ve orada çeşitli maceralar yaşarlar. Bu vesileyle de İstanbul'un özellikleri esere yansır. Birçok masalda İstanbul saf genç kızların ve delikanlıların kandırıldığı bir yer olarak da gösterilmektedir.

İstanbul'un semt adları ve semtlerdeki yapılarla ilgili de değişik efsaneler söylenmiştir: Rumelihisarı'nın yapımı, Kız Kulesi, Kadıköy, Cibali, Yenikapı, Beylerbeyi, Kabataş, Ayasofya'nın kubbesi bunlardan sadece bir kaçıdır.[19]

XVII. yüzyıldan itibâren İstanbul, saz şâirleri tarafından da itibâr gören bir merkez olmuştur.Yeniçeri Ocağı'nda yetişen şâirler tarafından İslâmbol, Sultanü'l-beled, Asitâne olarak İstanbul'dan söz edilmiştir. Âşık Ömer'in *İstanbul Destanı'*nda İstanbul semt semt anlatılmıştır.[20] XIX. yüzyılda itibâr kazanan âşıklar, saray çevresinde, konaklarda yer almışlardır. Âşık Hüseyin, Bayburtlu Zihnî, Develili Seyrânî,Gülzârî,İstanbul'da Âşıklar Cemiyeti'nde reislik yaptığı söylenen Erzurumlu Emrah da şiirlerinde İstanbul'a yer vermişlerdir.[21]

Daha çok saz şâirleri tarafından söylenen destanlarda sık görülen yangınlar, depremler, kazalar, savaşlar, padişah ve devlet adamlarını İstanbul'un ayrıntılarıyla anlatılmasına vesîle olmuştur.

İstanbul'un günlük yaşayışını en gerçekçi yansıtan türlerden biri de İstanbul bekçilerinin Ramazan'da okudukları destanlardır. Bu destanlar, çarşıyı, mahalleyi hayatı, esnâfları konu edinmektedir. Gerçekçi yaklaşımları dolayısıyla okundukları devirde çokça rağbet görmüşlerdir.

---

[19] Nurettin Albayrak''Halk Edebiyatında İstanbul''*Diyanet İslâm Ansiklopedisi*,2001 :291

[20] Şükrü Elçin(1998):*Halk Edebiyatına Giriş*,Akçağ Yayınları

[21] Nurettin Albayrak''Halk Edebiyatında İstanbul''*Diyanet İslâm Ansiklopedisi* ,2001 :292

İstanbul'daki günlük yaşamı en gerçekçi yansıtan bir tür de geleneksel Türk tiyatrosundan Karagöz'dür. Karagöz ve Hacivat başta olmak üzere, çelebi, tiryâki, zenne, sarhoş, beberuhi tipleri İstanbul'un Türk mahallelerinden; Arap, Acem, Arnavut, Yahudi de şehrin diğer mahallelerinden tanınan tiplerdir. Cariye alım satımı, Türk toplumundaki gelenekler, devirle birlikte bozulan ahlâk, câhil halkın batıl inançları hem oynatıldığı devri hem de devrin İstanbul'unu tamamıyla yansıtmaktadır.[22]

Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun diğer bir türü olan Orta Oyunu'nda da olaylar ve tipler yine İstanbul'dan seçilmiştir.

Meddah hikâyelerindeki kahramanlar da çoğunlukla İstanbul'un zengin çevresinden mirasyedi, uçarı, işi gücü olmayan tiplerdir. İstanbul'un eğlence hayatı hikâyelerde özellikle yer almıştır.[23]

---

[22] ''İstanbul/Âşık ve Halk edebiyatlarında İstanbul'', *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1981): Dergâh Yayınları, Cilt:5,s.289

[23] Nurettin Albayrak''Halk Edebiyatında İstanbul''*Diyanet İslâm Ansiklopedisi* ,2001 :292

1.2.2.Divan Edebiyatı'nda İstanbul

Divan Edebiyatı, fetihten önce Konya, Germiyan, Bursa ve Edirne gibi Osmanlı Devleti'nin büyük şehirlerinde şekillenmişse de İstanbul'da olgunlaşmış ve zirveye ulaşmıştır. Şehirdeki göz alıcı güzellikler, mimârî, eğlence, medeni ve sosyal hayat, bir imparatorluğun ihtişâmını yansıtan her şey edebiyata da yansımıştır. İslâmî edebiyatın temelini oluşturan dünyanın kötü olduğu fikri ve tasavvuf yönü ağır basan fikrî yapı, yerini İstanbul'daki ihtişâmlı süslü hayata bırakmıştır.Divan Edebiyatı'nın üslûbu ve konusu da bu temel üzerinde yükselmiştir.

Divan Edebiyatı'nda İstanbul mevzû ilk olarak Fâtih Sultan Mehmed'in bir gazelinde görülmektedir.Fâtih gazelinde gayrimüslim yaşayışın gelecekte Türk kültür yapısında meydana getireceği değişikliklerin habercisi gibidir.

Bağlamaz Firdevs'e gönlünü Kalata'yı gören
Kâfir olur ey Müselmanlar o tersâı gören[24]

Yine XIX. yüzyılda Ahmed Paşa, Fâtih Sultan Mehmed'in yeni yaptırdığı Topkapı Sarayı'nı över ve ebcedle inşâ, tarihini verir. Aynı dönemde Celilî *Şehrengiz-i İstanbul'*u yazar. İstanbul'da başından geçen bir aşk macerasını mesnevisinde anlatan Tâcizade Cafer Çelebi, İstanbul'u bir şehir kimliğiyle ele alıp, İstanbul'u semt semt tanıtan, saraylarını, mimârî yapılarını anlatan, Ayasofya'yı, Eyüp'ü, Kağıthane'yi hamam, kasır, medrese ve imâretlerini öven bir eser yazmıştır.

XVI. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin olduğu kadar İstanbul'un da en önemli devridir.Şiirin olgunlaşmasıyla, İstanbul'daki sosyal hayatın farklı yönleri eserlerde yer bulmaya başlar.

---

[24] Fâtih,Galata semtini görenlerin cennete bile gönül veremeyeceklerini,oradaki Hrıstiyanlar'ın yaşayışını görenlerin de kâfir olabileceklerini, şehrin güzelliğinin ayartıcı olabileceğini ifâde etmiştir.

Zâfî, Bâkî, Nihanî, Zihnî, Sirozlu Sâdî, Yahyâ Efendi, Latifî gibi pek çok şâir İstanbul'u anlatan gazeller yazmışlardır.Bu dönemde bir de şehrengiz türünde, şehri uzun uzun anlatan ve öven üç eser meydana getirilmiştir. Ahmed Cemâlî *Şehrengiz-i İstanbul*'da şehrin tüm tabii yapısını tasvir eder, semtleri anlatır. Sâfi, Farsça yazdığı *Kitâbı-i Şehrengiz Der İstanbul'*da İstanbul'daki bir saray düğününe iştirâk edenleri, esnâfı, halkı, İstanbul'da yapılan eğlenceleri anlatmıştır. Bu üç şehrengiz içinde devrinde, İstanbul'u öven dikkat çeken eser Latifî'nin *Evsâf-ı İstanbul*'udur. Lâtifî İstanbul'un kuruluşunu ve fethini anlattıktan sonra, şehri gördükten sonra düştüğü hayreti, insan çokluğunu, sarayları, camileri, çeşitli semtleri süslü biçimde tasvir etmiş ve İstanbul'daki hayatın insanı baştan çıkaracağını anlatmıştır.[25]

XVI. yüzyıl sonunda Bâkî ve medrese arkadaşları Âli Mustafa ve Hoca Sâdeddin şehrin kültür çevrelerine damgalarını vurmuşlardır.Bâkî, İstanbul'un güzelliği ve eğlencesini anlattığı gazelleriyle yaşadığı yüzyılın âdetâ aynası olmuştur.

XVII. yüzyılda İstanbul üzerine verilen eser sayısı daha da artmıştır. Nâbî, Nef'î, Vecdî, Şeyhülislâm Yahyâ bu devirde pek çok gazellerinde İstanbul'u anlatmışlardır. Nef'î 'nin gazeli bu eserler içinde en güzeli kabul edilmektedir.

Bu dönemde mesnevi nazım şekli ve bu türde yazılmış eserler çoğalmıştır.Şiir konuları çeşitli zeminlere yayılarak, taklitçi değil tam anlamıyla yerli olanla oluşturulmuştur.[26]

Nâbî ,*Hayriyyesi'*nde, İstanbul'u, yetenekli insanların toplandığı, ilmin ve fennin olgunlaştığı, kemâle erilen ,itibâr bulunan bir şehir olarak tasvir etmiştir.

---

[25] Kaplan,2006:40

[26] '' İstanbul/Divan edebiyatında İstanbul'' ,*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*,1981 c :13

Aynı dönemde Evliya Çelebi'de *Seyahatnâme*'sinin ilk cildini tamamıyla İstanbul üzerine yazmıştır. İstanbul'u kuruluşundan itibâren ele alan yazar,şehrin tarihîni, halkını, esnâfı, yapılarını, kültürünü en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. Bu bakımdan şehrin, günümüzde unutulmuş olan her vasfına ışık tutacak bilgiler eserde yer almıştır.[27]

XVIII. yüzyılda da İstanbul'dan bahseden pek çok şâir vardır.Çelebizâde Âsım Sâmî, Seyyid Vehbi, Haşmet, İzzet Efendi bayramları,saray,kasır ve yalıları tasvir etmişlerdir.

Bu dönemin şairlerinden olan Nedîm, sonraki devirlerde de İstanbul şâiri olarak kabul görmüştür.Nedîm,İstanbul'u en güzel ve en çok anlatan şâirdir.Kasidelerinde şehrin tamamını tasvir ederken,manzümelerinde Sâdâbâd üzerinde durur.Dolayısıyla Nedîm'in şiirlerinde de İstanbul'un havası,mimârîsi ve neşesi öne çıkmıştır.

XIX. yüzyılda edebiyata giren yeni bir tür de sâhilnâmelerdir. İstanbul'un sâhillerinin anlattığı eserler içinde en bilineni,Fennî'nin birer beyitle İstanbul sâhil,köy ve semtlerini anlattığı eseridir.[28]

Şeyh Gâlib'de bu dönemde İstanbul'un tasavvuf muhiti ile sanat ve edebiyat ortamlarını dolaylı şekilde anlatmıştır. Sembollerle şiirlerini meydana getiren şâirin Hüsn ü Aşk'daki ateşten denizlerine, o dönem İstanbul'da çok sık görülen ve geniş alana yayılan yangın gözlemlerinin de sebep olduğu düşünülebilir.

Divan Edebiyatı'nın İstanbul ağırlıklı son eserlerine XIX. yüzyılın ilk yıllarında rastlanır.Enderûnlu Fâzıl, o yıllarda İstanbul'da hayatın akışını,çevre ve toplumu, eğlenceyi,mahallî gelenekleri, halk dilinde ifâdeleri de kullanarak mesnevi biçiminde anlatmıştır.[29]

---

[27] ''İstanbul/Divan edebiyatında İstanbul'',*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 1981 c :15

[28] Kaplan,2006:44

[29] İskander Pala,''Divan Edebiyatında İstanbul'',*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2001:288

1.2.3. Tanzimat'tan Sonra Türk Edebiyatı'nda İstanbul

Tanzimat devri hem siyâsî hem de sosyal anlamda Osmanlı Devleti'nde büyük değişikliklerin meydana geldiği bir dönemdir.Özellikle aydınlar katında meydana gelen batılılaşma hareketi,toplumdaki pek çok müesseseye sıçramış ve eski-yeni tartışmaları başlamıştır.Yüzyıllardan beri süregelen bir düzeni de sarsan bu durum âdetleri gelenekleri,günlük yaşam alışkanlıklarını da derinden etkilemiştir.Bu sarsılış kendisini en çok imparatorluğun merkezi olan İstanbul'da hissettirmiş ve bu durumun yansımaları edebiyata dâhil olmuştur.

Tanzimat öncesinde sayıları artan gazeteler,İstanbul'un günlük hayatına dâir bilgi vermektedir.Ayrıca edebiyata yeni giren türler tiyatro ve romanla bazen de şiirle yaşanılan gerçeği anlatma esas olmuş ve fikrî edebiyatın meydana getirdiği içerik ve üslûp tamamen değişmiştir.

Bu tarzda verilen ilk eserlerde anlatılan İstanbul, henüz muhayyel unsurlardan kurtulamamıştır.Aziz Ali Efendi'nin *Muhayyelât*'ı (*1852)*[30] ve Emin Nihat'ın *Müsâmeretnâme*'si *(1872-1875*) İstanbul'da geçse de gerçek şehir tasvirlerine rastlanılmaz, daha ziyâde hayâlîdir.

İlk gerçekçi İstanbul yansımaları, Şinâsi'nin Tasvir-i Efkâr'daki makalelerinde görülmektedir.Yazar *Şair Evlenmesi*'nde(*1860)* İstanbul mahallesinden tiplere yer vermiştir.Ayrıca Namık Kemâl'in Tasvir-i Efkâr'daki röportajı, yazarın devrin hayat anlayışını ortaya koyan ilk eserlerindendir.

İstanbul'un birçok semtini ayrıntılı tasvirler ile eserlerine alan Ahmet Mithat Efendi'nin uzun hikâye-roman denemelerinde İstanbul sadece olay mekânı olarak değil yazarın şehre has bilgileri, sokakları, binaları, gelenekleri ile de yer almıştır. Yazar, bilhassa kahramanlara ve olaylara göre şehrin semtlerini seçmiştir.

---

[30] Recep Duymaz,(1999):*Muhayyelât Üzerinde Bir inceleme,* Arma Yayınları, İstanbul

Felâtun Bey'le Râkım Efendi'de(1875) Avrupaî tarzdaki Beyoğlu ile geleneğe daha bağlı olan Tophane'nin mukâyesesi yapılmaktadır. İstanbul'u anlattığı *Hasan Fellâh Hüseyin Fellâh, Dürdane Hanım, Hayret, Para ve Müşâhedat* (1890) romanlarında da birçok semt tarihî bilgilerle günlük bilgiler de verilmiştir.

Tanzimat döneminde eser veren Recâizade Mahmud Ekrem'in *Araba Sevdası'nda(1896)*Çamlıca tasvirleri de devir İstanbul'unu ortaya çıkarmaktadır. Nâbızade Nazım *Zehra'da(1896)* Boğaziçi'ni tasvir etmektedir. Sami Paşazâde Sezâi, *Sergüzeşt(1887)* romanında günlük yaşamı İstanbul'a has yönleriyle vermektedir. Mizâncı Murat'ın *Turfanda mı, Turfa mı(1891*) romanı ise Tanzimat devrinde İstanbul'un panoraması gibidir.

Türk romanında değişimin ve batılılaşmanın ilerlediği bir dönem olan Servet-i Fünün Dönemi'nde de İstanbul, eserlerde yer almıştır. Dönemin şartları sebebiyle İstanbul, sadece Beyoğlu ve çevresi ile yalı ve köşklerin bulunduğu Boğaz kıyılarınn bahsedildiği metinlerle anılmıştır. Dönem romanları içinde Halit Ziya'nın *Mai ve Siy*ah'ı *(1897),Aşk-ı Memnû'su(1900),Ferdi* ve *Şürekası* (*1889)*ile Mehmed Rauf 'un *Eylül'*ü(*1900)* İstanbul'daki sosyal çevreler ile kahramanların karakter yapıları ve davranış biçimleri arasındaki ilişki de ortaya konmuştur.[31]

Servet-i Fünûn şiirinde manzara tasvirleri büyük öneme sahiptir.Şehir dâima İstanbul'dur. Tevfik Fikret şiirlerinde bazen denizden, bazen ormandan bahseder. Dâima uzak yerlerde tabiatla baş başa olmak isteyen şâir, şehrin sosyal hayatına ve bozulan medeniyetten arta kalanlara tepki gösterir.[31]

II.Meşrûtiyet sonrasında İstanbul, romanlara olumsuz yönleriyle yansımıştır. Bilhassa Hüseyin Rahmi Gürpınar çok sayıdaki roman ve hikâyesinde, İstanbul'u gerçekçi biçimde ele almış ve tenkitçi bir üslûpla aksettirmiştir.

---

[31] Kaplan,2006:49 ; ''Tanzimattan sonra Türk edebiyatında İstanbul'',*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*,1981 c:17

Mekânlar ve kişileri çok farklı kesimlerden alan yazar,çok çeşitli sahnelerle şehrin farklı yüzlerini verir.Gürpınar'ın eserlerindeki İstanbul, tabii güzelliği ve tarihî ihtişamıyla değil de bozulmalara uğramış, kirli, dejenere yüzü ile belirir.

Ahmet Rasim *Şehir Mektupları(1912),Eşkâl-i Zaman(1918)*ve *Fuhş-ı Atik'te (1921)* İstibdât ve Meşrûtiyet İstanbul'unu, çok teferruâtlı olarak işlemiştir. Şehri deniz hamamları, mesireleri, rıhtımları, esnâfı, bahçeleri ile Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın üslûbûna yakın bir üslûpla tasvir etmiştir. [32]

II.Meşrûtiyet devrinde Türkçüler düşüncelerini millî kültürü muhâfaza etmiş olan köylere çevirdikleri için İstanbul, Millî Edebiyat döneminde fazla rağbet görmemiştir. Genç Kalemler dergisinin teşebbüsleri ile konuşma dilinin yazı dili haline getirilmesi çalışmaları, İstanbul Türkçesi'nin esâs konuşma dili olduğunun kabulü gerçekleşmiştir.

Ömer Seyfettin, eserlerini İstanbul Türkçesi ile meydana getirmiş ve İstanbul'un örf ve âdetlerini,çeşitli şehir sorunlarını hikâyelerinde işlemiştir.

Bu dönemde İstanbul'dan en geniş biçimde bahseden Mehmet Âkif Ersoy olmuştur.Âkif,Fikret'in aksine,şehri adım adım dolaşıp, gördüklerini ve duyduklarını gerçekçi bir biçimde şiire döker. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte derin bir ahlâkî çöküşü gören şâir, ahlâklı ve dindâr bir insan gözüyle İstanbul'u *Asım*'da tasvir eder. *Safahat'ın(1911*) her cildinde de şehrin bir başka bölgesini, başka bir yönüyle ele alırken, İstanbul'un içine düştüğü durumu, bütün İslâm ülkelerinin içine düştüğü durum ile birleştirip, çareler üretmeye çalışmıştır.[33]

Yahya Kemâl Beyatlı, Mütâreke devrinde çıkan Dergâh dergisindeki makaleleriyle yeni bir medeniyete, farklı bakış açısıyla yaklaşmış ve farklı bir sanat anlayışı ortaya koymuştur. Beyatlı, İstanbul'u Tanzimat, İstibdat ve Meşrûtiyet

[32]Kaplan, 2006:47

[33] *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*,1981 c:18

devirlerindeki aydınlar gibi ele almamıştır. İstanbul'u Türk tarihinin ve medeniyetinin terkîbi olarak yorumlamıştır.

Türkler şehri fethettiklerinde şehri virâne olarak bulmuşlar, asırlar boyu inşâ ettikleri mimârî eserlerle dünyanın en güzel şehri hâline getirmişlerdir.Başka hiçbir şehre benzemeyen yepyeni bir İstanbul'u yapılandıran Türkler,aynı zamanda hayat anlayışı, örf ve âdetleri, konuşması, mûsıkîsi ile de bir medeniyet merkezi meydana getirmişlerdir. Şâirin bu noktadaki fikri de İstanbul'un tamamıyla Türk halkının zevki ve yaratıcılığı ile meydana geldiğidir.Yahya Kemâl İstanbul'u fetihten itibâren her biri ayrı güzelliğe sahip semtleri, büyük mimârî eserleri, İstanbul hanımları, İstanbul üzerine yapılmış besteler ile ebedî bir güzellik içinde ele almıştır. *İstanbul'u Alan Yeniçeri'ye Gazel, Atik Valide, Fenerbahçe, Erenköyü'nde Bahar, Süleymaniye'de Bayram Sabahı, Itrî* şâirin İstanbul'u anlattığı şiirlerinden yalnızca birkaçıdır.[34]

II.Meşrûtiyet sonrası yazı yazmaya başlayıp, esâs büyük eserlerini Cumhuriyet döneminde veren edebiyatçılar da İstanbul'u farklı şekillerde ele almıştır. İstanbul şahsî duyguların yansıtıldığı bir dekor gibi değil de bir medeniyet düzeninin yıkılıp yerine yenisinin kurulmaya çalışıldığı bir şehir olarak ele alınmıştır.

Halide Edib Adıvar, romanlarındaki bütün kahramanları doğunun ve batının birer temsilcisi gibi kaleme almaktadır.Özellikle Cumhuriyet'ten sonra yazdığı *Sonsuz Panayır(1945), SinekliBakkal(1936), Tatarcık(1937)* gibi romanlarında İstanbul'daki sosyal bakımdan farklılık gösteren çevreleri ele almıştır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, romanları ile Tanzimat'tan başlayarak Türk tarihindeki sosyal değişimleri kronolojik olarak sıralamaktadır. *Kiralık Konak*'ta *(1922),* İstanbul'daki bir ailenin üç kuşağını yansıtırken, *Hüküm Gecesi'nde(1927)* İttihat ve Terakki yılları, *Sodom ve Gamore'de(1928)* Mütareke döneminde Şişli ve Beyoğlu'ndaki toplumsal çöküntüyü ele almıştır.

[34] Yahya Kemâl Beyatlı(1962):*Eski Şiirin Rüzgârıyle,*İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul

Refik Halit Karay,*İstanbul'un Bir Yüzü'nde(1937)* İstanbul'da bozulan ahlâkı ve değişen âdetleri konu edinmiştir.

Reşat Nuri Güntekin'in roman kahramanları ya İstanbullu'dur ya da İstanbul'da eğitim görmüş olup, Anadolu'ya İstanbul'un düşünce anlayışını götürmeyi amaç edinmiştir. *Yaprak Dökümü(1929)*, *Kızılcık Dalları(1932), Damga*(*1924)* tamamıyla İstanbul'da geçmektedir.

Peyami Safa'nın bütün romanlarında vaka İstanbul'da geçer. Kahramanların tamamı kendi ruh dünyalarında yaşadıkları için şehrin onlara bir etkisi olmamaktadır. Yalnızca *Fatih Harbiye(1931), Yalnızız(1951) ve Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda (1949)* İstanbul'daki sosyal çevreler, kahramanların hayatını etkiler.

Cumhuriyet devrinde İstanbul'un tabii güzelliklerini, eski hayatı en güzel ve de en geniş biçimde anlatan iki isim Abdülhak Şinâsi Hisar ve Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Hisar, *Boğaziçi Mehtapları(1943), Boğaziçi Yalıları(1954), Geçmiş Zaman Köşkler*i (*1956)*adlı denemelerinde yalı, köşk ve konakları ve o mekânlarda imparatorluğun son yıllarında yaşanan hayatı ayrıntılarıyla ele almıştır. Tanpınar'ın *Huzur*(*1949*) romanında İstanbul yalnızca kahramanların yaşadığı mekân değil aynı zamanda da üzerinde uzun uzun düşünmek gereken bir medeniyet mekânıdır.Yazarın deneme ve makalelerinin yer aldığı *Beş Şehir'de(1946*) ise İstanbul'a başlı başına bir bölüm ayrılmış olup, şehrin tabii güzellikleri ve tarihî, medenî hayatı, Tanpınar'ın görüş ve değerlendirmeleriyle sunulmuştur.[35]

Cumhuriyet döneminde bilhassa Hececi Şâirler, İstanbul'un tabii manzaralarını ve tarihî semtlerini tasvir etmişlerdir.Orhan Veli Kanık, bu dönemde İstanbul'un güzelliğini en iyi anlatan şâir olarak kabul edilmektedir.*İstanbul'u Dinliyorum, Galata Köprüsü,İstanbul Türküsü ve Kapalıçarşı* şiirleri ilk akla gelenlerdir.

---

[35] ''Tanzimattan sonra Türk edebiyatında İstanbul'',*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*,1981 c :19

Yedi Meşaleciler topluluğundaki şâirler,şiirlerinde İstanbul'un dış mekânlarını garip hayâller içinde tasvir etmişlerdir.

Behçet Necatigil'in bütün şiirlerinin konusu İstanbul'da yaşayan orta hâlli veya fakir insanların çektiği sıkıntılardır.

İlhan Berk'in İstanbul üzerine yazdığı şiirler ise tamamen karmakarışık hâl alan bir alan, bir medeniyet kalıntısı ve maddî-manevî çöken bir İstanbul üzerinedir.

Attilâ İlhan'ın şiirlerindeki İstanbul, duygularla değerlendirilmiş bir toplumsal gerçekçilik ile yoğurulmuştur.[36]

Yakın tarihimizdeki şâirler İstanbul'u, tarihî bakımdan değil günümüzdeki hayat anlayışı bakımından değerlendirmekte ve şiirlerine dâhil etmektedirler.Günümüzde de İstanbul'u anlatan pek çok şâir vardır, Ferhan Oğuzkan *İstanbul Şiirleri Antolojisi'nde*(*1953)* bu yeni şâirlerin birçoğuna yer vermiştir.Âsaf Hâlet Çelebi de *Divân Şiirinde İstanbul(1953*) isimli güldestesi ile İstanbul üzerine yazılmış eski şiirleri bir araya getirmiştir.

İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yıl dönümü dolayısıyla birçok destanlar da yazılmıştır.Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın *İstanbul Fethi Destanı(1953)*,İbrahim Tarık Çakmak'ın *İstanbul'un Fethi Destanı(1953)*,Gökhan Evliyaoğlu'nun *Konstantiniye Kızıl Elma (1953)* adlı eserleri de ilk akla gelenlerdir.

Ayrıca Haldun Taner, Orhan Hançerlioğlu, Oktay Akbal, Orhan Kemâl'in çeşitli roman ve hikâyelerinde, İstanbul'un farklı semtleri, farklı sosyal zümreleri çokça işlenmiştir.

---

[36] Kaplan,2006:52-53

Samiha Ayverdi *İstanbul Geceleri,(1952),Boğaziçi'nde Tarih(1966)*;Ziya Osman Saba *Değişen İstanbu(1959)l*;Salâh Birsel *Boğaziçi Şıngır Mıngır(1980),Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu(1981)*; Orhan Pamuk *Öteki Renkler (1999),İstanbul:Hâtıralar ve Şehir(2003)*;Selim İleri *İstanbul Yalnızlığı(1989),İstanbul Seni Unutmadım(2005) İstanbul Hâtıralar Kolonyası(2006)* gibi birçok deneme ve hâtıra kitaplarında İstanbul ve İstanbul'daki değişim ayrıntılarıyla verilmiştir.[37]

İstanbul üzerine daha birçok çalışma mevcuttur, İstanbul dergİleri,farklı dergilerde çıkan makâleler yazılar;İstanbul'a özel hazırlanmış ansiklopediler ve ansiklopedilerdeki İstanbul maddeleri; üniversitelerde gerçekleştirilen akademik çalışmalar örnek olarak gösterilebilir.Şüphesiz ki büyük bir medeniyet ve derin bir tarihî barındıran İstanbul hakkında zengin bir külliyat oluşturacak eserler,artarak sürecektir.

[37] ''Tanzimattan sonra Türk edebiyatında İstanbul'' *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,*1989 c:20

2.SELİM İLERİ'NİN HAYATI ,EDEBÎ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ

2.1.Hayatı

Selim İleri 30 Nisan 1949' da İstanbul Bahariye'de doğmuştur.Yazarın annesi Süheylâ(Yalçuk)İleri'nin annesi(İleri'nin anneannesi) Seher Yalçuk,Adapazarlı bir eşraf ailesinin kızıdır; babası (İleri'nin dedesi) Sabri Yalçuk ise Saray'a yakın, İstanbullu bir ailenin oğludur. Selim İleri'nin annesi Süheylâ Hanım, Seher Hanım ile Sabri Bey'in ortanca çocuklarıdır. Öğrenimini Fransız Kız Mektebi'nde görmüş, ortaokuldan sonra okumamıştır.

Selim İleri'nin babası Hilmi İleri, Kıbrıslı bir ailenin oğludur. On beş on altı yaşındayken Lefkoşa'dan İstanbul'a gelip öğrenimini sürdürmüş, daha sonra devlet yardımı ile İsviçre'ye giderek, yüksek makine mühendisi olmuştur. İstanbul'a dönen Hilmi İleri, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde akademisyen olarak görev almış; akademik kariyerinde ordinaryusluğa kadar yükselmiştir. İleri, maddî imkânlarının kısıtlı olması sebebiyle, ailesini bir daha ziyâret edememişse de dâima onlarla haberleşmiştir.

1937 yılında, Doç.Dr.Hilmi İleri'yle Süheylâ Yalçuk bir arkadaşları vâsıtasıyla tanışmış, kısa bir nişanlılık döneminden sonra da evlenmişlerdir.[35]

1940 yılında ailenin ilk çocuğu Meral(İleri)dünyaya gelmiş, ailenin ikinci çocuğu Selim(İleri)dokuz yıl sonra doğmuş,ablası onu kıskanmasın diye adını da ablasının koyması istenmiştir. İlkokula giden Meral İleri,tarih kitabından öğrenip çok sevdiği Yavuz Sultan Selim'in adını kardeşine vermiştir.

---

[35] Selim İleri(2004):*Annem İçin*,Doğan Kitap,İstanbul,s.14-16

Kadıköy Bahariye Caddesi'ndeki Gerede Apartmanı'nın giriş katında ikâmet eden aile, baba Hilmi Yalçuk Almanya Aachen'daki Üniversiteye konuk profesör olarak davet edilince, bir yıllığına Almanya'ya gitmiştir.Tarih kırkların ortasıdır.

Dönüşte aile Cihangir'e taşınmış olup Selim İleri o yıl Cihangir İlkokulu'nda birinci sınıfa başlar, öğretmeni Ulviye öğretmendir.Geçirdiği ağır bir rahatsızlık sebebiyle aylarca okula gidemeyen çocuk Selim'e okuma yazmayı annesi,hastalık döneminde evde öğretmiştir.Ertesi yıl Firuzağa İlkokulu'na geçen yazar,ilkokulu bitirdikten sonra ortaokula Galatasaray Lisesi'nde yatılı olarak başlamıştır.Yazarın zaten varolan edebiyat merâkı ve yazma hevesi o dönemde daha da artmıştır. Sürekli okuyan İleri'nin ilk roman yazma denemeleri de bu yıllara tesadüf etmektedir.Yazar,lise birinci sınıfta Fransızca kompozisyonundan bütünlemeye kalınca, yıl kaybetmemek için Galatasaray Lisesi'nden ayrılıp Atatürk Erkek Lisesi'ne geçmiştir.

İleri, kendisini orada rahat hissetmediğini ve orayı sevmediğini belirttiği Galatasaray Lisesi'nin ardından, Atatürk Erkek Lisesi'ni hayatının dönüm noktası olarak ifâde etmektedir.[36] Bütün öğretmenlerini sevgi ve saygıyla anan yazar, edebiyat öğretmeni Bakiye Ramazanoğlu'nu, diğer edebiyat öğretmeni Rauf Mutluay'ı, Fransızca öğretmeni Vedat Günyol'u, yazar olma hevesi konusunda verdikleri destek ve kendisine yeni ufuklar açmaları sebebiyle ayrı bir yere koymaktadır.[37]

1968 yılında liseden mezun olan Selim İleri, üniversiteye İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde başlamışsa da öğrenimini yarıda bırakmıştır.Daha sonra kendini tamamıyla yazarlık mesleğine vermiştir. İlk yazısı, 1967 yılında Yeni Ufuklar dergisinde yayımlanan Selim İleri, Papirüs, Yeni Edebiyat ,Yeni Dergi,Türk Dili,Türkiye Defteri, Milliyet 'te de yazılar yayımlamıştır.

[36] Selim İleri (2002):*Anılar; ıssız ve yağmurlu,* Doğan Kitap,İstanbul ,s.63

[37] İleri,2002:64-65

1979 yılında Dünya gazetesinin sanat sayfasını,daha sonra da Argos dergisinin yöneticiliğini yapmıştır.

1968 yılında, on dokuz yaşındayken, ilk hikâye kitabı *Cumartesi Yalnızlığı* yayımlanmıştır. Önceleri daha çok hikâyeleri ile tanınan İleri, yetmişten sonra roman ve hikâye yazarlığını bir arada sürdürmüş, seksenlerden sonra daha çok roman yazmaya yönelmiştir. Bu edebiyat verimlerinin yanı sıra çok sayıda eleştiri ve deneme yazan İleri'nin senaryo çalışmaları ve tiyatro oyunları da bulunmaktadır.[38]

1998 yılında Kültür Bakanlığı tarafından verilen "Devlet Sanatçısı" ünvanını almış olan yazarın, roman, hikâye,senaryo ve tiyatro oyunu dallarında birçok ödülü mevcuttur.

Uzun yıllar, Cumhuriyet gazetesinin kültür sanat sayfasında "Yazı Odası" köşesinde makâleler yazmış olup, hâlen Zaman gazetesinin cumartesi ekinde yazılar yazmaktadır.

Radyo ve televizyonda kültür sanat programları da hazırlayan Selim İleri'nin TRT-2'de "Selim İleri'nin Not Defterinden" isimli programı da devâm etmektedir.

Son olarak Selim İleri için 4.Mayıs.2009 tarihinde Beşiktaş Belediyesi ve sanatseverler tarafından İstanbul Akatlar Kültür Merkezi, Melih Cevdet Anday Sahnesi'nde, edebiyattaki kırkıncı yılı adına "Ustalara Saygı Gecesi" tertip edilmiştir.

---

[38] Behçet Necatigil(1998):*Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*,Varlık/Bilgi İstanbul,s.197

2.2 Edebî Kişiliği

Selim İleri'nin edebiyata olan ilgisi okuma yazma öğrendiği yıllarda, elinden bırakmak istemediği kitaplarla başlar. İlkokuldayken gazetelerden, dergilerden fotoğraflar keserek, küçük bir deftere yapıştırmakta ve etraflarına yazılar yazıp,dergi diye ablasına satmaktadır. Bir de ilkokul dördüncü sınıfta Dolu Yıllar isimli, bir tefrika roman yazmaya başlayan İleri,ablası kendisine destek olmayıp,heves kırıcı olsaydı,belki de, yazma hevesinin geçip, yazar olamama ihtimâlinin üzerinde de durmaktadır.[39]

İleri'nin çok küçük yaşlarda başlayan yazma isteği, Galatasaray Lisesi'nde de devam etmiştir. Yazarın yine roman denemeleri de olmuştur. Yazar o yıllarla ilgili olarak bir anısını da okurlarına şöyle aktarmıştır:

"Hilal Hanım'ın bende anısı sonsuz. Matematik dersinde yine roman yazıyorum, adı galiba Kaatil Kim? Polisiye Roman. Matmazel Hilal, "Siz orada ne yapıyorsunuz?" diyor, gelip defteri çekiyor. "Roman yazıyorum" diyorum. Çok şaşırıyor Hattâ bir romancıyla karşılaşmışcasına saygı gösteriyor. "Peki yazın" Bu söz unutulabilir mi?"[40]

Atatürk Erkek Lisesi'ndeki öğretmenleri Bakiye Ramazanoğlu, Rauf Mutluay,Vedat Günyol'da İleri'nin hevesini görerek,yazarı desteklemişlerdir.

On dokuz yaşında ilk kitabı *Cumartesi Yalnızlığı* yayımlanan yazarın edebî üslûbuna dâir ilk fikirler bu eserle oluşmaya başlamıştır. Hikâye kitabında göze çarpan bireyin zengin iç dünyası daha sonra yazdığı hikâyelerinde de ön plandadır.

---

[39] İleri,2002:25

[40] İleri,2002:51

Yazar,daha ilk hikâyelerini yazdığı günlerde duygulu, hayâllere genişçe yer verebileceği konular üzerinde durmuş ve bu durumu ifâde etmiştir:

"*Benim öykü dünyamda her şey içsel bir abartmaya dayanıyor. Abartmanın güzelliklerini aramaya, kurcalamaya çalışıyorum.Olayları kişileri ya da atmosferi, duyguları,düşünceleri vs.sini kendi iç dünyamda yeniden türetiyorum.Bu türetişte duygusal abartma en etkin yardımcım.*" [41]

Yazarın bu noktada "*abartma*" adı altında ifâde ettiği üslûp özelliğini,dikkat çekmek istediği, hassasiyetle yaklaştığı konu ve kişiler üzerinde kullanması da kayda değer bir tutumdur.

Benzer bir tavır da, yazarın eserlerinde göze çarpan -bilhassa- çalışmamızda incelediğimiz, önceki yıllarda eser veren yazarlar ve onların eserleri üzerinde uzun uzadıya durmasıdır. İleri, bu anlamda edebiyatın tüm dönemlerinde etkisi altında kaldığı yazarların üslûplarını, eserlerin konularını ele alıp değerlendirmiştir. Ahmed Mithat Efendi'den Abdülhak Hâmid'den, Hüseyin Rahmi'den, Yakup Kadri'ye Reşat Nuri'den Halide Edib'den Ahmet Hamdi Tanpınar'a,Abdülhak Şinâsi Hisar'a Ahmet Haşim'e, Yahya Kemâl'e kadar geniş bir edebiyatçı yelpazesi ile İleri'nin eserlerinde karşılaşmak mümkündür.

İleri, adını zikr ettiğimiz, edebiyatın unutulmaz isimlerine yer verdiği gibi bir de edebiyat dünyasında unutulan, adeta eleştirmenlerce anılmayan, piyasa romanı tâbir edilen aşk romanları üzerinde de durmuştur. Hattâ kendi izlenimci tavrıyla bu romanlar hakkında görüş bildirmiştir, Güzide Sabri'nin, Kerime Nadir'in,Muazzez Tahsin'in romanlarını ayrı bir yere koymuş ve bir devri etkilediklerini vurgulamıştır.

---

[41] ''Türk Öykücülüğü Özel Sayısı „ *Türk Dili Dergisi* , Sayı:286 , Temmuz 1975 ,s.136

Yazarın üslûp özellikleri arasında saydığımız, bireyin iç dünyasını dönük tavır, abartı,geçmiş dönem edebiyat eserlerine bağlılık,İleri'nin eserlerinin konularının da doğrudan doğruya, hüzün, keder, duygu ağırlıklı olma sebebi sayılabilir. Yazarın en büyük özelliklerinden biri dâima geçmişe özlem duyması ve bunu eserlerine yansıtmasıdır. Bu tavır, esâsen İleri'nin, bizi biz yapan kültür ve edebiyat unsurlarını inkâra kalkıp, onlara sırtını dönen çevrelere tepkisidir. Denemelerinde de İstanbul üzerine aynı tavrını sürdüren İleri,köklerinden kopmadan büyümeyi mümkün kılmanın çabası içindedir.Bu noktada kültür öğelerimizi, günlük hayat alışkanlıklarımızı, bireysel ve toplumsal ilişkilerimizi, geçmiş yılların edebiyat verimlerini ,eserlerine konu etmiş olması son derece anlaşılır bir tavırdır.

Yazar, fikrî yönünü bütün eserlerine yaymıştır, yalnızca makale ve köşe yazılarında fikirlerini savunmakla kalmayıp, kimi romanlarında da kahramanların ağzından,bir teknik kusur işlemeyi göze alarak,fikirlerini sunmaktadır:[42]

Yaşarken ve Ölürken(1981) romanında resim öğretmeni toplumcu geçinen aydınların toplumu nasıl bilmediklerinden söz eder:

"Dönüşte baktım-oradayken de görmek fırsatını bulmuştum;siyasayla uğraşanlar,benim yaşadığım yerleri bile haritada gösteremiyorlar.Ama hepsinin toplumsal kurtuluşumuz için değişik düşünceleri vardı."[43]

Selim İleri eserlerinde öne çıkan,birey ağırlıklı vakalar,şahsi sorunlar,bireyin toplumla çatışması ve git gide yalnızlaşan insanı işlediğinden dolayı bireycilikle suçlanmıştır.

---

[42]Gürsel Aytaç(1989):*Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler,*Gündoğan Yay.,İstanbul,s.305

[43] Selim İleri(2002):*Yaşarken ve Ölürken,*Doğan Kitap,İstanbul,s.54

Yazar topluma karşı değildir.Bilakis toplum ile ilişkilerinin iyi olmasını isteyen İleri'nin eserlerindeki tutumu, anılarındaki tavrı dâima insanlara yardımdan yanadır, kanaatimizce yazar için toplumu meydana getiren bireylerin sağlıklı ruh hâllerinin ve düşüncelerinin sağlıklı toplum oluşturabileceği yönündedir.Bundan dolayı anılarında dâima kırıldıklarını,eksikliklerini ortaya koyar,bireyin dramındaki ortak toplumsal yaraları ve sebep olabileceği derin kayıpları vurgular:

"Şimdi şöyle oluyor; ben, insan dramlarına bir katkısı olur diye yazıyorum ,söylüyorum; bir takım insanlar ailemi çekiştirdiğimi sanıyorlar. Yahu ben deli miyim, ailemi niye çekiştireyim, beni yetiştirmek istemişler, adam etmek istemişler, gözümün içine bakmışlar. Ben insan dramından konuşuyorum, kendimi ve ailemi kobay yerine koyuyorum!....Acıdan, yanlıştan, yanlışbilinçten söz açmaya uğraşıyorum ben ;bizi tinerci çocuklar ordusuna götüren korkunç evrimlerden…" [44]

Bu doğrultuda ifâde etmek isteriz ki,incelediğimiz birçok eserde ekseriyetle vurgulanan **geçmişe özlem** esasında kaybolan kültür değerlerine karşı duyulmaktadır.Bu özlem İleri'nin eserlerindeki "şikâyetin yakınmanın" da sebebi olmaktadır.[45]

İleri'nin eserlerinde teknik bakımdan dikkat çeken nokta da hayâli çevreler, zaman oyunları, gel gitler, bilinç akımı tekniğidir ki bu da roman ve hikâyelerin postmodern-modern olarak yazıldığının ispatıdır.

Eserleri dil bakımından incelendiğinde,yazar metinlerde yeni kelimeler tercih etmekle birlikte, işlediği eserin konusu ve kahramanların karakter yapılarına göre zaman zaman eski Türkçe kelimeleri de kullanmaktadır. Şiire ve şiirselliğe olan düşkünlüğü de gerek kitap adlarında gerekse düz metinlerde ortaya çıkmaktadır.[46]

---

[44] İleri,2002: 28-29

[45] Ahmet Oktay(1998): *Şeytan , Melek ,Soytarı / Selim İleri'nin Romancılığı ve Romanları,*Oğlak Yayınları,İstanbul,257s

[46] Kabaklı,2002:263-264

2.3.Eserleri

Hikâyeleri

Cumartesi Yalnızlığı(1968)
Pastırma Yazı(1971)
Dostlukların Son Günü(1975)
Bir Denizin Eteklerinde(1980)
Eski Defterlerde Solmuş Çiçekler(1982)
Son Yaz Akşamı(1983)
Hüzün Kahvesi(1991)
Kötülük(1992)
Otuz Yılın Bütün Hikâyeleri(1997)
Fotoğrafı Sana Gönderiyorum(2006)

Romanları

Destan Gönülleri(1973)
Her Gece Bodrum(1976)
Ölüm İlişkİleri(1979)
Cehennem Kraliçesi(1980)
Bir Akşam Alacası(1980)
Yaşarken ve Ölürken(1981)
Ölünceye Kadar Seninim(1983)
Yalancı Şafak(1984)
Saz Caz Düğün Varyete(1985)
Hayâl ve Istırap(1986)
Kafes(1987)

Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın(1991)
Kırık Deniz Kabukları(1994)
Cemil Şevket Bey,Aynalı Dolabı İki El Revolver(1997)
Ada,Her Yalnızlık Gibi(1999)
Solmaz Hanım,Kimsesiz Okurlar İçin(2000)
Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak(2001)
Hepsi Alev(2007)
Daha Dün(2008)

Denemeleri

Çağdaşlık Sorunları(1978)
Düşünce ve Duyarlılık(1982)
Kamelyasız Kadınlar(1983)
O Yakamoz Söner(1987)
Perisi Kaçmış Yazılar(1996)
Sepya Mürekkebiyle Yazıldı(1997)
Mihri Müşfik:Ölü Bir Kelebek(1998)

İstanbul Denemeleri

İstanbul Yalnızlığı(1989)
Yıldızlar Altında İstanbul(1998)
İstanbul Seni Unutmadım(2001)
İstanbul'un Sandık Odası(2004)
İstanbul Hâtıralar Kolonyası(2006)
İstanbul Lâle ile Sümbül (2007)
İstanbul'un Tramvayları Dan Dan!'...(2008)

İnceleme ve Derlemeleri

-Türk Edebiyatında 42 Öykü/Derleme (1980)
-Aşk-ı Memnû ya da Uzun Bir Kışın Siyah Günleri/inceleme(1981)
-İlk Gençlik Çağıma Öyküler/Derleme(1992)
-Abdülhak Şinâsi Hisar/Derleme (1992)
-Peride Celâl'e Armağan/Derleme(1996)
-Kurtuluş Savaşı ve Edebiyatımız (İnci Enginün ve Zeynep Kerman ile) /İnceleme(1998)
-Kırık İnceliklerin Şairi:Behçet Necatigil/İnceleme(1999)
-Türk Romanından Altın Sayfalar/Derleme(2001)

Hâtıraları

-Annem İçin(1983)
-Hatırlıyorum(1984)
-Evimizin Tek Istakozu(2000)
-Anılar;ıssız ve yağmurlu(2002)
-Oburcuğun Edebiyat Kitabı(2003)
-Rüyamdaki Sofralar(2003)
-Kar Yağıyor Hayatıma(2005)

Senaryoları

-Kırık Bir Aşk Hikâyesi(1982)
-Yedikuleli Mihriban(Dizi Senaryosu)

Tiyatro Oyunu

-Allahaısmarladık Cumhuriyet(1997)

Şiirleri

-*Ayışığı(1987)*

Selim İleri'nin Aldığı Ödüller

1976 Sait Faik Hikâye Armağanı(*Dostlukların Son Günü)*

1977 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü(*Her Gece Bodrum*)

1981 Milliyet Sanat Dergisince Yılın Romanı(*Yaşarken ve Ölürken*)

1982 Sinema Yazarları Derneği En İyi Senaryo(*Kırık Bir Aşk Hikâyesi)*

1991 Türkiye Yazarlar Birliği Roman Ödülü(*Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın)*

1997 Avni Dilligil Ödülü(*Allahaısmarladık Cumhuriyet-Oyun)*

1997 Afife Jale Ödülü(*Allahaısmarladık Cumhuriyet-Oyun)*

1999 Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Kültür Sanat Ödülü(Televizyon alanında)

1999 Dialog Medya Ödülü(Radyo alanında)

2001 Orhan Kemâl Roman Armağanı(*Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak*)

2003 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü(*Uzak,Hep Uzak)*

2005 Türkiye Yazarlar Birliği Hâtıra Ödülü(*İstanbul'un Sandık Odası)*

3.HÂTIRA VE DENEMELERE TOPLU BİR BAKIŞ

3.1 Hâtıra ve Deneme Nedir?

3.1.1.Hâtıra

Çalışmamızın konusu Selim İleri'de İstanbul'dur.İncelememizin sınırları da hâtıra ve denemelerdir.Yazarın eserleriyle ilgili genel bilgi vermeden önce,hâtıra ve deneme türleri ile ilgili tanımları sunmayı uygun bulduk.

Hâtıra, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*'nde "anı" olarak tanımlanmış ve kelimenin üçüncü anlamında "*Edebiyatta,yaşanmış olayların insanlara anlatılması için ele alınan metin*" olarak edebî anlamı verilmiştir.[47]

*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'*nde ise "Hâtırat" maddesinde tür geniş bir şekilde açıklanmıştır.Bilhassa hâtıranın Eski Türk Edebiyatı'ndan günümüze kadar edebiyatımızdaki diğer türlerle olan ilgisi de belirtilmiştir.

"*Hâtıra, geçmiş hadiselerin ve intibâların yeniden canlanması mânasına gelir.Bunun yazıya geçmiş şekli hâtırattır.Günlük aktüelin,hâtıra geçmişin tespitidir.*"[48] Aynı madde içinde seyahatnâme,seferatnâme,tezâkir,tezkire,menkıbe ve mektubun konu ve maksat bakımından farklı türler olsalar da ortak özelliklerinin gerçekte olmuş ya da yaşanmış hadiselere nakletmek olduğu da belirtmiştir.Aynı metinde hâtıra türü üçe ayrılmıştır:

---

[47]Türk Dil Kurumu,Türkçe Sözlük 1(1983):TDK Yayınları,Ankara,s.47

[48] ''Hâtıra'',Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi(1981): Dergâh Yayınları, Cilt:4 ,İstanbul, ,s.15

(a) Milletlerin hayatında rol oynamış kişilerin anıları:Babür'ün *Babürnâme'*si, II.Abdülhamid'in *Hâtırat-ı Sultan Abdülhamit Han-ı Sâni'si*; bilhassa Tanzimat sonrasında devlet adamlarının hâtıraları, *Reşit Paşa'nın Hâtıraları*, *Said Paşa'nın Hâtıratı*, Mizâncı Mehmet Murad'ın *Hürriyet Vâdisinde Bir Pençe-i İstibdat(1908)* eserleri vardır. Siyâsîlerin hâtıraları II.Meşrûtiyet sonrasında da çoğaltılmıştır.O dönemdeki metinler savunma niteliğindedir.Yakın tarihîmizdeki en büyük ve en önemli hâtırat ise Mustafa Kemâl ATATÜRK'ün *Nutuk(1927)* adlı eseridir ki Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşunun belgesi niteliğindedir.

(**b)**Edebiyatçıların ve sanatkârların anıları:Bu türün içinde en bilinenler Abdülhak Hâmid Tarhan'ın *Abdülhak Hâmid'in Hayat ve Hâtıratı*(1924-1925),Ahmed Midhat Efendi'nin *Menfa(1876),*Halit Ziya'nın *Kırık Yıl(1967)*,*Saray ve Ötesi*(1965), Abdülhak Şinâsi Hisar'ın *Boğaziçi Yalıları*(1954),Ahmet Haşim'in *Yahyâ Kemâl'e Vedâ* (1959)akla gelen hâtıralardır.

(c) Sade vatandaşların hâtıraları:Bu hâtıraları yazanların bir kısmı büyük devlet adamlarının yanında bulunmuşlardır.Meselâ Atatürk'ün etrafında yer alanların yazdığı hâtıralar bu alanda geniş yer tutmaktadır:Dr Asım Arar, *Son Günlerinde Atatürk*;Cemal Çelebi Granda'nın *Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri(1917)*

Diğer bir grup da hayat tecrübelerini başkalarına duyurmak isteyen yazarlardır.Öğretmenler,polisler,sporcular,aşçılar bu grupta geniş yer tutan meslek mensuplarıdır:Enver Demir'in *Bir Öğretmenin Defterinden 41 Yılın Hikâyesi(1968)* Halide Nusret Zorlutuna'nın *Benim Küçük Dostlarım*(1971) Ebülbehzad'ın *Bir polisin Hâtıratı*(1929);Suat Araz'ın *Bir Galatasaraylı'nın Hâtıraları(1959)*;Aşçı Dede *Halil İbrahim'in Hâtıraları(1960)* örnek gösterilebilir.

Anı kitapları yâni hâtıralar farklı amaçlar ve üslûplarla meydana getirilirler.Kimi yazarlar kendi hâtıralarından bahseder,kimileri de şahsiyetlerine yön veren unsurlara öncelik verirler. Üslûp bakımından hâtıralar objektif, subjektif ve sanatkârâne

özellikler gösterirler.Bu bakımdan edebiyatçıların hâtıraları estetik değer de taşımaktadır.[49]

Ahmet Kabaklı'da Türk Edebiyatı'nda hâtıra türüne yer vermiştir.Kabaklı'nın tanımı şöyledir: "*Hâtıra,tanınmış kimselerin ömürleri içinde olup biten vakaları çekici üslûpla kaleme almalarından doğan bir yazı türüdür.Yazıcı bu olayları bizzat yaşamış yahut onlara az çok karışmış olmalıdır.*"[50]

Ahmet Kabaklı,hâtıra türünün bir kişinin "şahsî" tarihi olduğunu bu sebeple de yazarın eserini meydana getirirken tarafsız ya da taraf tutucu olabileceğini,mutlak tarafsızlığın sadece ilmî eserlerde olabileceğini vurgular.

Hâtıra,yazarının mesleğine,karakterine ve eğilimlerine göre siyasî veya sosyal bir içerik taşıyabilir.Bu çeşitlerin tamamı tarihin, sanatın, tenkidin bir yerine ışık tutarlar. Herkesin bildiği olaylara farklı şahsi bir bakış açısıyla bakılmış olması, önemli bir kalemin elinden çıkmış olursa,sanat ve edebiyat ya da genel tarihe büyük kazanımlar sağlar.

Batı'da hâtıra çok eskiye dayanan bir türdür.Eski Yunan filozofu Eflâtun'un pek çok eseri hâtırayı andırır. XIX. yüzyıl Fransız yazar ve filozofu J.J.Rousseau ve Andre Gıde bu türde ün kazanmış yazarlardır.

Kabaklı, son olarak Türk Edebiyatı adlı eserinde "*Bizim eskiler,Tanrı'ya ve zamana karşı bir iddia saydıkları ve ölümlü kişinin tevazuunu aykırı gördükleri için hâtıra yazmaya pek de özenmemişlerdir*"[51] demektedir.Bu yorum da metnimizin başında da ifâde ettiğimiz üzere, bizde bu türün gelişiminin Tanzimat Edebiyatı'yla ivme kazanmasının sebebi olarak yorumlanabilmektedir.

---

[49] ''Hâtıra'' ,Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,1981 b:156-157

[50] Ahmet Kabaklı(2002):*Türk Edebiyatı*,Türk Edebiyatı Vakfı,İstanbul,Cilt:1,s.561-562

[51] Kabaklı,2002 a:56

3.1.2.Deneme

Selim İleri,nin eserleri içinde incelemeye tâbi tuttuğumuz bir diğer edebî tür de denemelerdir.

Deneme,Ali Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Sözlüğü'*nde "*herhangi bir konuda,kesin bir sonuca varma çabası gütmeksizin, yazarın kendi kişisel düşüncelerini, görüşlerini, genellikle bir söyleşme havası içinde işlediği bir yazı türü*"[52] olarak tanımlanmaktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi deneme maddesinde, "*Edebî yazı türü(Fr.essai,Osm.tecrübe-i kalemiyye).Roman,hikâye,şiir gibi edebiyat türlerinden biri olan deneme,çeşitli olay ve düşüncelerin genellikle sübjektif bir açıdan ele alınarak işlendiği kısa yazılardır.*"[53] diye tanım yapmaktadır.

Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı'*nda denemeyi "*Deneme,istekle seçilen bir konu üzerinde,yazarın şahsi görüşlerini,serbestçe derinleştirmesi.Bu türlü yazılar,ilim,ahlâk ve felsefi kuralların,kesin denetlemelerine boyun eğmez,Yazarın kendi nefsi ile söyleşmeleri ve içinden doğuveren itirafları gibidir*"[54] diye tanımlanmaktadır.

Denemelerde herşey deneme yazarına kalmıştır,bu anlamda deneme onu meydana getirenin şahsi duygu,düşünce ve dünya görüşüne göre şekillenmektedir.Yazar ele aldığı konu ile ilgili bütün bildiklerini anlatır,gerekirse yorumlar yapar fakat hiçbir zaman kesin bir hükme varmaz.Her konuya şüphe ile bakmak,bilgisini sınamak deneme yazarının kişiliğini bulmasında önemlidir.

---

[52] Ali Püsküllüoğlu(1995):*Türkçe Sözlük*,YK yayınları,İstanbul,s.435

[53] ''Deneme'' ,*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1981): Dergâh Yayınları, Cilt 2,İstanbul , s.238

[54]Kabaklı,2002 a:582

Bu bakımdan denemeler,hem yazarının hem de okurunun düşünce gelişiminde her zaman olumlu etkiler sağlamaktadır.[55]

Konu bakımından, deneme türünün sınırlarını çizmek çok zordur.Konular belirli sınırlar içinde çerçevelenemediği gibi denemelerin model olarak da belli bir biçimi yoktur.Bu bakımdan çoğu zaman, tenkid ve sohbet ile karışabilir veya felsefe, psikoloji yazılarına da benzetilebilir. Bir denemeyi diğer türlerden ayırt edebilen özellikler,yazarın kendi nefsi ile tartışır gibi çelişkili meseleleri ortaya koyması, insanlığı ilgilendiren konulara farklı ve yeni açılardan bakması,beylik hükümleri sarsması,özellikle özgür ve cesur düşünmeyi önemsemesidir.Deneme yazarı doktrinlerden,hazır bilgiden bu noktadan dâima uzak durup,yeni düşünceler üretme derdinde olmalıdır.[56]

Deneme,Türk Edebiyatı'na Tanzimat'tan sonra Batı'dan gelmiş,gazete ve dergİlerin çoğalması sonucu da gelişme göstermiştir.İlk önemli eserler, Servet-i Fünun'da Cenap Şehâbettin'in *Evrâk-ı Eyyam ,Nesr-i Harb Nesr-i Sulh,Tiryaki* olarak kabul edilmekte,en güçlüleri ise Ahmet Haşim de bulunmaktadır.Deneme bizim edebiyatımızda sanat ve hayat konuları üzerinde görüşlerin serbestçe ifâde edildiği tür olarak kabul görüp, Cumhuriyet'ten sonra verimler git gide çoğalmaktadır.Pek çok yazarımız, bu türde eser vermiştir:Ahmet Haşim,Ahmet Rasim,Ahmet Hamdi Tanpınar,Nurullah Ataç,Cemil Meriç,Suut Kemâl Yetkin,Salah Birsel,Mehmet Kaplan,Samiha Ayverdi,Sezai Karakoç Selim İleri,Beşir Ayvazoğlu akla ilk gelenlerdir.

Dünya edebiyatında da deneme türünde:Yunanlı Epiktetos;Fransız Montaigne,Andre Gide;İngiliz Bacon;Alman Rilke;İspanyol Miguel d'Unaumuno başta gelmektedir.

---

[55]''Deneme'', *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*,1981 c:156-157

[56] Kabaklı,2002 a:582

3.2.Çalışmamızda Yer Alan Hâtıra ve Denemeler

3.2.1.Hâtıralar

Annem İçin *

Selim İleri'nin annesinin hayata gözlerini yummasının ardından kaleme aldığı hâtıra kitabıdır.

Yazarın annesi, Süheyla Yalçuk İleri'nin 1917'de dünyaya gelişi, sonrasında Yalçuk Ailesi'nin Kadıköyü'ne taşınması ile başlayan kitap, yazarın anne ve babasının tanışmaları, düğünleri, aile ve aile yakınlarına dâir hâtıraları da içeren metinlerle başlamaktadır.

Süheyla İleri ile Hilmi İleri'nin evliliklerine dâir, farklı zamanlardaki anılarla devâm eden eser, yazarın annesinin ve aile eşrâfının birçok anısını da içermektedir.

Bir sonraki bölümde İleri, annesinin Alzheimer hastalığına yakalanışını ve hastalığın seyri esnâsındaki kendi düşüncelerini ve hislerini, çevreden gelen tepkİleri, ailece mücadelelerini duygusal bir üslûpla kaleme almıştır.

Kitabın son bölümü geniş bir aile albümüne ayrılmıştır.Yazar fotoğrafların açıklayıcı metinlerini de vermektedir.Dolayısıyla hem ailenin hem de İstanbul'un yıllar içindeki değişimini takip açısından,fotoğraflar yardımcı birer unsur hâlinde okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

---

*Doğan Kitap,İstanbul 2004,104 s

Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Anılar ;ıssız ve yağmurlu *

Eser Selim İleri'nin hayatını ayrıntıları ile anlattığı Handan Şenköken söyleşisi metinlerinin, İleri tarafından kitaplaştırılmış hâlidir.

Handan Şenköken'in sözlü sorularına yazarın verdiği cevaplarla başlayan çalışma, daha sonra soruların yazılı verilip, cevapların yazılı alınması yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Yazarın ilk anısı olan;yağmurlu bir havada bebek arabasının üzerini örten anne ile başlayan hâtıralar yazarın çocukluğunu; anılarını; annesi, babası ve ablasıyla ilişkilerini; Kadıköy'ü ;okula başlamasını,Galatasaray Lisesi,oradan ayrılışı Atatürk Erkek Lisesi'ne geçiş ;İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden ayrılış; babasının ölümü;edebiyatla bağları,yazıları;seneryoları ve bütün bunları yaşarken hayatına dâhil olan pek çok isim İleri sürer.

İleri,bu hâtıra kitabında yakın tarihten ziyâde uzak hâtıralarını anlatmayı yeğlemiştir.Yazar söyleşinin sonunda, kendisinden uzaklaşan her şeyin, kendisinde anlam kazandığını,olup biteni o zaman daha nesnel bir tutumla yorumlayabildiğini ifâde etmiştir.Hâtıra ve denemelerinde dâima geçmişi anlatma arzusunun sebebini de böylece okurlarıyla paylaşmıştır.

---

*Doğan Kitap,İstanbul 2002,345 s.

Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Kar Yağıyor Hayatıma *

Yazarın bu eseri, Selim İleri'nin hayatında iz bırakan sanatçıların özel hayatlarına dâir, birçok kişinin bilmediği ayrıntıları ve Selim İleri'nin hayatında bıraktıkları etkiyi anlattığı bir hâtıra kitabıdır.

İleri, denemeler serisinde pek çok kez isimlerini zikr ettiği sanatçıları, bir kez daha anmak istemiş,her biri için uzun hâtıralar yazmıştır.

Farklı sanat çevrelerine mensup edebiyatçılar, tiyatro oyuncuları, sinema oyuncuları,ressamlar hattâ eski güzellik kraliçeleri sayfalarda yer almıştır.

Afife Jale, Ahmet Muhip Dıranas, Azra Erhat, Behçet Necatigil, Belgin Doruk,Cahide Sonku,Cahit Uçuk,Didehan Baban,Feriha Tevfik Haldun Taner,Halide Edib Adıvar,Kemâl Tahir,Kerime Nadir,Memet Fuat,Nisa Serezli,Oğuz Atay,Sadri Alışık, Salih Zeki Atay, Samet Ağaoğlu Sevgi Soysal, Sevim Burak, Vedat Günyol Yaşar Nabi Nayır,Zeki Faik İzer bu kitapta yer alan isimlerdir.

Yazar, kitabına dâhil ettiği isimlerle ilgili olarak,kimilerini çok yakından tanıdığını,bazılarını bir kaç kez gördüğünü fakat bu isimlerin kendisinde bıraktığı etkinin büyük olduğunu da eklemektedir.Bu şahısların yaşadıkları aşklar,gördükleri ilgi,sıkıntıları kimilerinin dramları denemelerin tamamında okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

---

*Doğan Kitap,İstanbul 2007,385 s.

Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Kar Yağıyor Hayatıma'da Yer Alan Denemeler

Denize koşanlar(Zeki Faik İzer), Handan'ın Romancısı(Halide Edip Adıvar), Farklı Bir Vamp(Diclehan Baban), Yaşar Nabi'nin Varlığı(Yaşar Nabi Nayır), Sönmeyen Yıldız(Belgin Doruk), Sevgili Öğretmenim(Vedat Günyol), Tanıdığım Kemâl Tahir(Kemâl Tahir), On Beş Milyonun Sevgilisi(Cahide Sonku), Behçet Necatiğil'e Kır Çiçekleri(Behçet Necatigil), Yanık Saraylar Primadonnası (Sevim Burak) , Memet Ağbi (Memet Fuat), Mavi Kybele (Azra Erhat), Bir Gönül Adamı (Haldun Taner), Başkentteki Arkadaşım (Sevgi Soysal), Oğuz Atay'ın Mektubu (Oğuz Atay), "Böcek Sesleri Dinlediğimiz Geceden….."(Sadri Alışık), "Hoyrattır Bu Akşamüstleri Dâima" (Ahmet Muhip Dıranas), Nisa Serezli'yi Hatırlamak(Nisa Serezli),Hayâl Kafesinde(Kerime Nadir),"Ağaoğlu Samet,,:Günümüz Yazarlarından" (Samet Ağaoğlu), Kırık Hayâller Kraliçesi(Feriha Tevfik), Bir Çiy Damlası(Afife Jale), "Persefon"Şairi(Salih Zeki Aktay),

3.2.2.Denemeler

İstanbul Yalnızlığı *

Selim İleri'nin İstanbul üzerine yazdığı denemelerin ilk kitabı olan *İstanbul Yalnızlığı*, seksenli yılların sonunda yayımlanmıştır.Yazarın 1986 -1989 yılları arasında yazmış olduğu, İstanbul'a dâir kırk bir denemeyi içeren kitapta, diğer denemelerine de temel teşkil edecek olan "*değişim*" işlenmektedir.

İleri, diğer deneme kitaplarında denemelerini, içeriklerine göre sınıflandırmayı tercih etmişken, *İstanbul Yalnızlığı'*nda denemeler karma bir şekilde okuyucuya sunulmuştur.Semtlerdeki değişim,yazarın mâziye duyduğu özlemle birlikte sunulmak istenirken, İstanbul'u eserlerine konu edinmiş ya da konularında dolaylı olarak İstanbul'u işlemiş pek çok yazarın eserlerinden alıtılarla konular pekiştirilmiştir.

Kalabalıklaşan şehirde, yalnızlaşan insanın, şehirdeki değişim karşısındaki tavrı metinlerde okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

Kitapta yer alan kırk bir deneme,İstanbul denemelerinden oluşan diğer kitaplarda bazen aynı,bazen de farklı isimlerle yeniden okuyucu ile buluşmuştur.

---

*İstanbul Kütüphanesi Yayınları,İstanbul 1989,108 s.

Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Yıldızlar Altında İstanbul *

İstanbul denemelerinin ikinci kitabı olan Yıldızlar Altında İstanbul, yazar tarafından üç ana bölüme ayrılmıştır.

1-Mevsimler,takvim
2-Hatırlamak
3-İstanbul'u okurken

Kitabın ilk kısmı olan "Mevsimler,takvim" bölümü on bir denemeden oluşmaktadır.İstanbul'daki kış mevsimi,kar; yaz mevsimi, ağustos ayı;sonbahar ve yağmur temaları çerçevesinde kaleme aldığı denemelerine yazar,İstanbul'un mevsimlik çiçeklerini de dâhil etmiştir.Selim İleri, bu bölümde bilhassa çocukluk yıllarında, mevsimlerin kendisi için ifâde ettiği anlamları, renkleri, bahar ve yaz aylarında açan İstanbul'a has çiçekleri, o çiçeklerin kaybolup gidişini işlemiştir.

"Hatırlamak" bölümü, otuz iki denemeden meydana gelmiştir.Yazar,doğduğu semt Kadıköy ve orada hatırladığı sokaklar,bahçeler ile başladığı denemelerine,annesinin Kadıköylü hanım arkadaşları ile devam etmiştir.Acıbadem,Moda,Yeşilköy gibi İstanbul plâjları çocukluk anıları ve uğradıkları değişimle hatırlanmıştır..Yazarın eğitim hayatına başladığı Cihangir,lise eğitiminin bir bölümünü aldığı Galatasaray Lisesi,anne ile yapılan ev ziyâretleri,gezmeler,Çapa,Pendik,Boğaziçi anlatılmaktadır.

Üçüncü bölüm olan "İstanbul'u okurken" de yirmi deneme yer almaktadır.Yazar, okuduğu romanlardaki İstanbul ile yaşadığı İstanbul arasındaki ortak unsurları,bilhassa sadece romanlarda kalmış kültürel parçalara yer vermiştir:Bazen çiçek kokan esanslar,bazen yırtık çorapların onarıldığı çorap yumurtaları,eski kıyafetleri 'yeni' görünüme kavuşturmak için kullanılan toz kumaş boyaları.

*Doğan Kitap,İstanbul 2004,187 s.
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştı

Yıldızlar Altında İstanbul ‘da Yer Alan Denemeler

1-Mevsimler,takvim

Kış başlangıcı, Kar,dereotu,İstanbul’da hatırladığım çiçekler,Hatırladığım bazı çiçekler,patlıcan söyleşisi, iki yaz, Ağustos bitiyor, Giden sonbahar, Sonbahar, İlk yağmur damlası.

2-Hatırlamak

Gözleri Sürmeli Bedia Hanım’ın kahvesi,Kadıköyü’nün bazı sokakları,Bahçe, ‘parfön’ler arasında, Yeşilköy, Işıklar sular İstanbul, Acıbadem, Moda, Moda son rötuş,İstanbul’un plajları,Cihangir,Radyo kültürü,Çocukluğum,bazı anılar,İstanbul’da büyük maç,Galatasaray Lisesi, Çapa, Hayâlimde kalan iskeleler, Tarabya,Şimdi neredeler?,Cumhuriyet Anıtı, Tiyatro anıları, Pendik daha dün, Aynı kentin çocukları, Beşiktaş, Banliyö trenleri, Komşularım, Hatırladığım Boğaziçi,Kimbilir kim yazmıştı, Fotoğraflar, Kurtuluş’ta ‘apartman’müzesi, Tılsımlı geçmiş, Büyükada köşkleri.

3-İstanbul’u okurken

Geçmiş romanları,kent,çevre,Satıcı sesleri,Bir sokağın tasviri,Bugünü görebilmek, Yine romanlar, yine İstanbul,Cahit Sıtkı’da İstanbul, Baronyan, Hapog ve ötekiler ‘Kapaktaki resim, Paramount yıldızlarından’, Holstina, Victoria, çorap yumurtası, Biraz da şu ilanlar, Giyim ve güzellik, Tarihe bakan kitaplar,Bir yaşam biçimi, Sevilmiş, unutulmuş şiirler, Krallar, kraliçeler, Artist on beş günde bir çıkar, Nişantaşı’nda bir konak, Şiirler arasında, Hangi kültüründen hangisine, Zavallı İstanbul.

İstanbul'un Sandık Odası *

İstanbul denemeleri serisinin, dördüncü kitabı kırk beş denemeden meydana gelmektedir.Diğer kitaplardaki gibi yazar,denemelerin konularına göre isimler vererek sınıflandırmıştr.

1-Yazarların İstanbul'unda
2-Şehirden İzlenimler
3-Ressamların İstanbul'u
4-Anılar Arasında

"Yazarların İstanbul'unda" Selim İleri Tevfik Fikret'in, Refik Halit'in Ahmet Haşim'in, Halide Edib Adıvar'ın, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanlarındaki İstanbul'u, belirli parçalar hâlinde yorumlamaktadır. On denemenin yer aldığı bölümde Selim İleri, romanlardan yaptığı kısa alıntıları, yazarların hayatı ile birlikte tahlil eder.

Kitabın ikinci bölümü olan "Şehirden İzlenimler" , on beş denemeden meydana gelmiştir.Kadıköy'deki çocukluk izlenimlerini içeren denemelerle başlayan bölüm,Boğaziçi semtleri ile devam etmektedir.Yazarın şehre dâir izlenimlerini içeren diğer denemeler,İstanbul'un plâjlarını,parklarını,bahçelerini içermektedir.

"Ressamlar'ın İstanbul'u" , güzel sanatlar içinde resim sanatına duyduğu ilgiyi sık sık söyleyen Selim İleri'nin,İstanbul'u resmeden ressamların,sevdiği resmlerini yorumladığı dokuz denemeden oluşmaktadır. Hikmet Onat, Cihat Burak,H.Vecih Bereketoğlu, İbrahim Çallı gibi ressamların tablolarının da aralara serpiştirildiği denemeler,İleri'nin çağdaş Türk resmi ve ressamları üzerine düşüncelerini de içermektedir.Yazar bilhassa,bildiği semtlerin resmedildiği tabloları,semtlerin uğradıkları değişimi de göz önünde bulundurarak yorumlamıştır.

Kitabın son bölümü "Anılar Arasında" ,on bir denemeden oluşmaktadır. Yazar,okuduğu Yedigün dergİlerini,Kadıköy'deki ahşap evleri,izlediği Karagöz'ü anlattığı denemelerini,anılardaki İstanbul ile birleştirerek vermiştir

*Doğan Kitap,İstanbul 2004,189 s.

Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

İstanbul'un Sandık Odası'nda Yer Alan Denemeler

1-Yazarların İstanbul'unda

Âşiyan, Kuş kafesi,Hüseyin Rahmi'nin Heybeliada'sı,O Mor Salkımlar,Refik Halit ve İstanbul,Günah Şehri İstanbul,Ahmet Haşim'in İstanbul Yazıları,Ruşen Eşref'le Boğaziçi'nde,Altın ve Erguvan Mozaik, 'İstanbul'da En Çok Dokunan,Aşk Romancısının İstanbul'u.

2-Şehirden İzlenimler

Büyük Bir Kent, Alafranga Büyükdere, Tarabya, Kağıthane Çiziktirmeleri, Kuşevleri, Türk bahçesi, Nargile Çiziktirmeleri,Beşiktaş Çiziktirmeleri,Boğaziçi'ne Kim Dokundu? ,Edebi Salonlar, Yirminci Yüzyıl Düğünleri, "Ol Bir Salon Gelini" ,İstanbul Hâtırası,Aksaray'da Bir Cami,Bir Plajı Hatırlamak,Hatırladığım Parklar.

3-Ressamların İstanbul'u

İstanbul'da Yitirilmiş Kule, Bir Resmin Bendeki Masalı, Cihat Burak, H.Vecih Bereketoğlu, İstanbul'da Karaduygu'nun Ressamı, Resimlerde Kalan, İstanbul Hayatına Kapak Resimleri, Çallı'nın Manolyaları.

4-Anılar Arasında

Yedigün'ler, Hatırladığım Kadıköyü, İstanbul'a Son Yazı, Yok Edilen Mahalle, İstanbul'da Bir İsyankâr, İstanbul ve lâle, İstanbul'da Son Karagöz, Hep O Sonbahar, Sevgili Radyo! , Beyazperde Günleri, Yedikuleli Mihriban Anıları.

İstanbul Seni Unutmadım*

İstanbul denemelerinin üçüncü kitabı olan İstanbul Seni Unutmadım,altmış dört denemeden meydana gelmiştir.Yazar,içerdikleri konulara göre denemelerini üç temel bölümde kaleme almıştır.

1-Gezintiler
2- Biraz Edebiyat
3-İzler,izlenimler

Kitabın ilk bölümü olan "Gezintiler", yazarın İstanbul'u konu edinen deneme kitapları içinde,semtleri en geniş ve kapsamlı olarak içeren kısımdır.Otuz iki denemenin yer aldığı bölümde,hem semtlerin tarihî coğrafi özellikleri hem de yazarın o semtlerde yaşadıkları yer almaktadır.Kadıköy ile başlayan denemeler,Kadıköy semtindeki çarşının yer aldığı deneme ile devam ed Daha sonra Fenerbahçe Üsküdar, Anadoluhisarı'nın yer aldığı denemeler dizisi,İstiklâl Caddesi ve Boğaziçi semtleri Bebek, Emirgân, Yeniköy'le sürmektedir.Yazar semtlerin adını verdiği denemelerinin yanı sıra semtlerin sembolü olmuş cami,pasaj gibi unsurlara özel,bağımsız denemeler de yazmıştır.İleri Sultanahmet,Yedikule,Samatya,Eyüp gibi eski Semtleri de,İstanbul'u hâlâ özellikli kılan yerler olarak,art arda sıralamıştır.

İkinci bölüm "Biraz Edebiyat" , on üç denemeden meydana gelmektedir.Selim İleri hem Kadıköy'ü hemde Boğaziçi'ni anlatan romanları, on dokuzuncu yüzyıldan itibâren sıralayarak,İstanbul'un değişen çehresiyle birlikte vermektedir.İstanbul'daki değişimin seyrinin romanlardan da takip edilebileceğini gözler önüne seren denemelerde, unutulmaya yüz tutmuş pek çok İstanbul romanının da adı zikr edilmektedir.

Kitabın üçüncü bölümü olan "izler, izlenimler" on dokuz denemeden meydana gelmiştir.Selim İleri'nin hayatında "iz" bırakan İstanbullular ve İstanbul'a has kültür unsurlarını yaşatmaya çalışan şahısların hikâyelerinin işlendiği denemeler bu bölüme

temel oluşturmaktadır.Ayrıca yitip giden İstanbul'a dâir değerler bütünü de denemelerde yer almaktadır:Eski İstanbul evlerindeki sandık odaları,evlerdeki eşyalar,İstanbul'daki sebzeler,meyveler,bostanlar,ev pastaları,bahçelerdeki çiçekler. Selim İleri'nin izlenimleri de İstanbul serisinin tamamına hâkim olan "değişim" sonrası İstanbul'a dâirdir.

*Doğan Kitap,İstanbul 2006,157 s.
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

İstanbul Seni Unutmadım'da Yer Alan Denemeler

1-Gezintiler

Renkler,İstanbul'da İlk Gezintiler,Kadıköyü Çarşısı,Şekerleme Sanatında Bir Rüya, Fenerbahçe,Bir Semtin Kıyısında, Kalbimdeki Üsküdar, Yazlardaki Anadoluhisarı, Eczaneler, Yazamadığım İstiklâl Caddesi, Aynalı Pasaj'da Bazı Günlerim ,Kitabevleri Oteller, Ayaspaşa, Maçka, İstanbul Gazinolarında, Arnavutköyü, Hızla Değişen Bebek, Emirgân, Poğaçalı Yeniköy, Karlı Bir Kış Günüydü, Yenicami, Sultanahmet'le Tanışmam, Gülhane'de Bir Gece, Bahçelerburnu, Sarayburnu, Samatya, Her Zaman Yedikule, Sahaflar Çarşısı, Mayısta Süleymaniye, Eyüp 1999, Parlayan/Sönen Umutlar Çarşısı, Sokullumehmetpaşa Camii.

2-Biraz Edebiyat

Okuduğum Kadıköyü, Edebiyatta Çamlıca,Çağdaş Edebiyatımızda Boğaziçi, Unutulmuş Bir Hikâye, Hüseyin Rahmi'nin İstanbulu, Eylül'ün Peyzajları, Beyoğlu'nun Adı Pera İken,Sermet Muhtar Alus,Kimse Hatırlamıyor!Tanpınar ve Kara Mizah, Ziya Osman Saba,Sessiz Usta, "Hesaplar",Gençlik Kitapları.

3-İzler,İzlenimler

Pasta…Pasta, Pembe Hanım'ın Çiçekleri, İstanbul'da Bahar, Kış Sebzeleri, Kış Meyveleri, İstanbul ve Gece, "Makber" ve Hamiyet, Eski Semtler,Türkçe Tango Adları, Ayfer Feray,Uçurtmalar, Nane Şekerleri, Sandıklar, Eski Eşyalar Arasında, Kedi, Çatana, İstanbul, Anılarda Bir Yazar, Unutulmayacak Bir Kadın, Edip Cansever'den, Türkân Hanım'ın Açelyaları, Eski İstanbul, Son Söz Yerine:Anlam.

İstanbul Hâtıralar Kolonyası*

Elli sekiz denemenin yer aldığı kitapta, dizinin diğer kitaplarındaki gibi anılar ve İstanbul üzerine yazılan,denemelerin ağırlıklı kısmını oluşturmaktadır.Kitap dört bölümden meydana gelmiştir.

1-İstanbul'u yazmak
2-Çerez
3-İz Bırakanlar
4-Anılar Demeti

On dokuz denemeden oluşan "İstanbul'u yazmak" adını taşıyan ilk bölüm,yazarın İstanbul üzerine yazılmış romanlardan seçtiği ayrıntılardan oluşmaktadır.Yazarın artık kimsenin okumadığı romanları anmak ve okurlarına tanıtmak amacıyla yazdığı denemeleri de içeren bu kısımda,eski romanlardaki,günlük hayat alışkanlıklarını ortaya koyan,ilginç sahneler de içeren denemeler yer almaktadır.Romanlardaki abartılı yemek sahneleri,dans salonları,kış gecelerinde İstanbulluların misafirlerine ikrâmları gibi farklı konuların da denemeleri bu bölümdedir.Ayrıca Eylül romanındaki Boğaziçi tasvirleri de yazar tarafından yorumlanmıştır.

"Çerez" adlı ikinci bölüm yedi bölümden meydana gelmiş olup,İstanbul'daki tiyatroları,sinemaları içeren denemeler ve İstanbul sokaklarının tasvir edildiği tabloların yorumlanışına ayrılmıştır.Yetmişli yıllara gelinceye kadar İstanbulluların eğlence alışkanlıklarının temeli olan tiyatroların ve sinemaların git gide önemlerini kaybetmeleri,bu bölümdeki denemelerin hepsinde işlenmiştir.

"İz Bırakanlar" diğer deneme kitaplarındaki benzer adlı bölümlerden daha farklı işlenmiştir.Bu kitaptaki "İz bırakanlar,Selim İleri'nin hayatında değil,İstanbul'u yazan,diğer yazarlarının hayatlarında iz bırakanlardır.Şâir Nigar Hanım'ın ailevi üzüntüleri,Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın annesini küçük yaşta kaybedişi,Yahya Kemâl Beyatlı'nın yalnız yaşamı tercihi, Behçet Necatigil'in evi Selim İleri'nin şahsî

gözlemleri doğrultusundaki yorumları ile denemelerde yer almıştır.Yazarların hayatlarındaki olayların,edebî kişiliklerine yaptığı tesir bu on bir denemede okurlara sunulmaktadır.

Son bölüm olan "Anılar Demeti" yirmi bir denemeden oluşmuştur.Yazarın hayatında iz bırakan aile bireylerine dâir denemelerin çoğunlukta olduğu bölüm,aile üyelerini yaşadıkları İstanbul semtlerini de içermektedir.Yazar,annesinin babaannesinin kiralık tuttuğu yalıdan,dedesinin kitapçı dükkânına,ailece çıktıkları park gezintilerine ve gençlik yıllarındaki semt gözlemlerine kadar birçok farklı anısını denemelerinde anlatmıştır.

---

*Doğan Kitap,İstanbul 2006,206 s.
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

İstanbul Hâtıralar Kolonyası'nda Yer Alan Denemeler

1-İstanbul yazmak

Geçmiş Romanlar Ağıtı,Eylül'de Boğaziçi,Hüseyin Rahmi'de Alaturka/Alafranga, Fenerbahçe'de Hanımlar,Abartık Yemek Sahneleri,Öteki İstanbul, Diyorlar ki,Şişli Salonları, İstanbul'da Sonbahar, Kış Geceleri, Fatih'teki Rumba, İlkyaz Eşliğinde Boğaziçi, Ahmet Haşim ve Kentlilik, Samanyolu'nda İstanbul, Beyoğlu'nda , Boğaziçi ve Radyo, Estetik, Refik Halit'in Çiçekleri.

2-Çerez

Beyimin Tiyatro Merakı,Sarah Bernhardt İstanbul'da,İstanbul'da Tiyatro, Resimlerde İstanbul Sokakları, Yenilik,İstanbul Sinemalarında,Taksim Sineması

3-İz Bırakanlar

Şair Nigâr Hanım'ın Üzüntüsü,Anne,Pendik'te Bir Gazino,Ahmet Haşim Anıları ve İstanbul,YahyâKemâl'in Bir Önerisi,Parkotel'deki Yalnız Adam,Mahmut Yeşari, "Fitne Fücur'un Dedikoduları,Behçet Necatigil'in Evi,İstanbul'da Sahte Aristokratlar,İstanbul'un Bir Vapuru.

4-Anılar Demeti

Arnavutköyü'nde O Sahne! ,Dedemin Kitapçı Dükkânı,Sonbahar,Menekşeli Anı,Yıldız Parkı,İstanbul'un Sesleri,Bir Fincan Kahve,Hâtıra Duygusu,Yaz Özlemi,Geçenlerde Yolum Kanlıca'ya,İstanbul'da Okuduğum Bazı Kitaplar,Bahçe ve Çini Soba,Vapur Gezintilerimiz, Karagümrük Anıları, Beyoğlu'nda İlk Meyhane, Yitik Bir İstanbul Romanı, Mevsim Biterken, Daha Nisanda, Göksu'da Bir Akşam Çengelköy'de Bir Rüya, İstanbul'da Kış 2004.

İstanbul Lâle ile Sümbül *

Yazarın kırk altı denemesinden meydana gelmiş olan Lâle ile Sümbül,Selim İleri'nin denemeleri muhtevâlarına göre ayırdığı üç bölümden oluşmaktadır.

1-Gözlem ve anı
2-Edebiyatın dile getirdiği
3-Veda vakti

Selim İleri,kitabın ilk bölümü olan "Gözlem ve anı" da İstanbul'un unutamadığı semtlerini,mimârî unsurları,semt sokaklarını işlemiştir.Bu bölümde yirmi bir deneme yer almaktadır.

İkinci bölüm olan "Edebiyatın dile getirdiği" 'nde yer alan on iki deneme yazarların İstanbul'unu anlatan denemelerdir.Yakup Kadri Karaosmanoğlu,Samet Ağaoğlu,Ahmet Hamdi Tanpınar bu denemelerde öne çıkan isimlerdir.

Kitabın son bölümü olan "Veda vakti"nde Selim İleri,bir zamanlar İstanbul'da geçmişte varolan; fakat günümüze kadar muhâfaza edilememiş, mekânları çiçekleri; evleri kaleme almıştır. Bölüm,ismiyle müsemma "İstanbul'a vedâ etmiş unsurların" yer aldığı on üç denemeden meydana gelmiştir.

*Doğan Kitap, İstanbul 2007,198 s
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

İstanbul Lâle ile Sümbül ‘de Yer Alan Denemeler

1-Gözlem ve anı

Atatürk’ün İstanbul’u,İstanbul’u yıkmak mı onarmak mı? ,Doğduğum semt Bahariye,Şifa’da bazı akşamlar,Eski mimârîmize dâir anılar,Bir zamanlar Cihangir,İstanbul’da unutamadığım kediler, “Koca Mustâ Paşa” şiiri çevresinde, Güz çiçekleri, ateşçiçekleri, Sonsuz çağrışımlarla adalar,Büyükada,Bir akşam yemeği, Florya’da beşinci mevsim, Sokaklarda yağmurlar ağlaşır, Koyu bir semaverden, Salacak’ta günbatımı, “Burda bu çay bahçesinde”,Anılar arasında Burgaz, “Kestane bunlar!Kestane!”,Salâh Birsel’in evinde bir akşamüzeri, “ne vakit maçka’dan geçsem”,Evimin balkonundan.

2-Edebiyatın dile getirdiği

“…keder veren siyah elbiseleri içinde…”,Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun İstanbul’u,“Şöför milleti…”,Samet Ağaoğlu’nun İstanbul’u…,Ahmet Hamdi Tanpınar’la birlikte,Kemâl Tahir’in İstanbul’u “Durulur mu sofalarda?”, “Küçük ahşap bir dizi evlerdi” Attilâ İlhan’ın İstanbul’u, Kadıköyü’nde yıllar,Bir İstanbul öyküsü,Beşir Ayvazoğlu’nun YahyâKemâl İstanbul’u.

3-Veda vakti

Safiye Sultan kimdi? Lâle ile sümbül,Hayatımızda alaturka/alafranga,Çilek ve Arnavutköyü,Geçmiş zaman vapurları, “Suda Ölen Yalı”nın hikâyesi,Haydarpaşa Garı elveda!Artık mektup yazmıyorum,Markiz’de beş çayı,Beyoğlu sinemalarında ‘eski’ bir gezinti,Dünden yirmi birinci yüzyıla Göksu,İstanbul kayıp aranıyor,Küçük oda.

İstanbul'un Tramvayları Dan Dan!....*

Selim İleri'nin İstanbul denemelerinin bu son kitabıdır.Elli beş denemeden meydana gelmiş olan kitap dört bölümden oluşmaktadır.

1-Yaşarken
2-Edebiyatın tanıklığı
3-Mutfaktan
4-Çevre,sanat tarihî hatırlayış

On bir denemeden oluşan "Yaşarken" bölümü,İstanbul'daki şehir kültürünü oluşturan unsurlar, şehrin çok farklı kültürleri barındıran yapısı anlatılmıştır.Selim İleri, Boğaziçi'nin kaybolan unsurlarını,evleri,martıları,çiçekleri İstanbul'un farklı renkleri olarak anlatılmaktadır.

"Edebiyatın tanıklığı" İstanbul'daki mimârî bozulmanın,semtlerin kültürel yapısına verdiği yirmi denemeden oluşmaktadır.İstanbul romanlarındaki konaklar ve oradaki hayatın unsurları ile ilgili örneklerin yer aldığı denemeler,bu bölümün ağırlıklı olarak fikir yapısını meydana getirmektedir.

Yemek kitapları da yazmış olan Selim İleri'nin, "Mutfaktan" adını verdiği üçüncü bölümdeki beş denemede, İstanbul'un çarşı pazarında satılan meyve ve sebzeler,İstanbul'un unutulan yemekleri anlatılmaktadır.

Kitabın en hacimli bölümü olan "Çevre,sanat tarihi hatırlayış" on dokuz denemeden meydana gelmektedir.Bu bölümün denemeleri yazarın İstanbul'un estetik unsurlarını içeren denemelerinden meydana gelmiştir.Sanat tarihine de bu bölümde değinen Selim İleri,padişah giysileri ve Fatih Sultan Mehmed'in resim tutkusunu içeren iki denemeye yer vermiştir.

*Doğan Kitap, İstanbul,2008, 222 s.
Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

İstanbul'un Tramvayları Dan Dan!...'da Yer Alan Denemeler

1-Yaşarken

''Donmuş Dallarda Çiçek ,, ,Kaybolan Boğaziçi'nde, Ankara Caddesi'ndeki Kitabevlerim , İstanbul'da ayışığı, Hâtıralar arasında Neriman Köksal , İstanbul'un Martıları , ''Okumayı Seviyorum ,, , Taksim Belediye Gazinosu'nda , ''Perili evler vardı eskiden,, , Yaşadığım ve okuduğum Beyoğlu, Akşam yaklaşırken, Beylerbeyi'nde

2-Edebiyatın tanıklığı

İstanbul romanlarında dans ,Aşk kahramanı Beykoz ,Bir konağın asıl hikayesi, ''…yıllardan beri terk edilmiş…,, ,Şair Nigar Hanım'la birlikte,Ahmet Cemil'in İstanbul'u, Anılardaki ve kitaplardaki Halide Edib ,''… bir şimşek ışığı içinde…,, Nahid Sırrı Örik'in İstanbul'u , Bir şiirin çevresinde , Tahta ev tabut , apartman beşik mi? , Sâmiha Ayverdi'nin İstanbul'u , Bir Kez Daha Tanpınar'la , Sait Faik'te İstanbul Çiziktirmeleri ,Mayıs'ta Safiye Erol ve papatya ,Perde Celal'in İstanbul'u , Yitik bir romanın izinde ,Sevinç Çokum 'un İstanbul'u , İstanbul' a roman sahneleri, ''Dalları sokağa taşan armut ,,

3-Mutfaktan

İstanbul'da çarşı pazar , İstanbul 'da bahar sofraları , Sonbahar meyveler ,''Bir akşam da bize bekleriz,, , İstanbul'un unutulan yemekleri

4-Çevre ,sanat tarihi,hatırlayış

Padişahların giysİleri, Fatih'in resim tutkusu ,Büyük acıların tarihi,Ali Üsküdârî'nin çiçekleri , Edmondo de Amicis İstanbul'da ,Çok hazin bir yakarış Esrarengiz bir dişçibaşı, İstanbul çehre değiştirirken , İstanbul bitki örtüsü , Yaşamak için çevre bilinci, Kaptanların kılavuzu ,İstanbul kimin?, Cihat Burak 'ın stanbul'u, Madama Butterfly İstanbul'da, Hatırladığım Türk Filmleri ,Türkân Şoray'ın giysİleri , ''Bir çiçek bulutunda saksılar ,, Celâl Esad'ın tarih ve çevre bilinci , İstanbul'un tramvayları dan dan!.....

4.SELİM İLERİ'DE İSTANBUL

4.1. SEMTLER

4.1.1.Kadıköy*

Kadıköy, Selim İleri'nin gerek eserlerinde, gerekse hayatında büyük bir yere ve öneme sahiptir. Yazar 1949 yılında Kadıköy Bahariye'de dünyaya gelmiş ve ilk çocukluğunu da yine Kadıköy'de yaşamıştır. İnsanların hayatında çocukluk döneminin sonraki yıllara yansıyacak etkileri bilimsel olarak kanıtlanmış bir gerçekliktir. Buradan yola çıkarak Kadıköy ve yöre semtleri olan Fenerbahçe, Moda, Şifa, Altıyol ve Bahariye; hem asıl sûretleri hem de izdüşümleriyle yazarın birçok eserinde karşımıza çıkar.

Selim İleri'nin hâtıra ve denemelerinde Kadıköy
1-Doğduğu semt ve çocukluk anıları,
2-Özgün mimârîye sahip evler,
3-Bahçeler, parklar,
4-Çiçekler,
5-Çarşı,
6-Deniz, plajlar
7-Tren garı, vapur iskelesi
8-Diğer yazarların eserlerinde geçen Kadıköy

olarak geçer.Yazar,dünyaya gözlerini Bahariye Caddesi'ndeki Gerede Apartmanı'nın giriş katında açmıştır:

---

*Yazarın metinlerinde semtin adı Kadıköyü olarak geçmektedir; biz çalışmamızda, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin günümüzde resmî olarak kullandığı Kadıköy adını kullanmayı uygun gördük.

'' *Bahariye Caddesi üstündeki Gerede Apartmanı'nda doğmuşum.1949 yılında,1949 nisanının son günü, Gerede Apartmanı yorgun cephesiyle hâlâ yerli yerinde giriş katında doğmuşum.''*[57]

Yazarın doğduğu ve çocukluğunun ilk yıllarını geçirdiği bu apartmanın yanı sıra, bir de anneanne ve dedesinin Kadıköy'deki ahşap köşkü vardır. Bu semt ile ailenin bağı çok eskiye dayanır. Yazarın annesi Süheyla İleri, çok küçük yaşlarda ailesi ile Adapazarı'ndan Kadıköy Şifa'da bulunan Kadife Sokak'taki ahşap konağa taşınmıştır. Bu ev, Süheyla Hanım'ın çocukluk ve ilk gençlik yıllarının geçtiği yer olmasının yanı sıra eşi Hilmi İleri ile tanışmasına, nişan ve düğün törenlerine de mekân olmuştur.

Annem İçin'de(2004) yazar, fotoğraflar ile okuru, o günlere götürürken, fotoğraf altı metinleri ile de otuzların Kadıköy'üne götürür. Yazarın annesinin, arkadaşları ile bir Kadıköy bahçesindeki fotoğrafı; Kadıköy sokaklarında bir fotoğraf, arkada bir ahşap konak; kadife sokak'taki köşkün çiçek dolu bahçesi; Kadıköy'de bir köşk bahçesinin fotoğrafı… Selim İleri'nin esas İstanbul'undan görüntülerdir. Yazar çocukluğunun Kadıköy'ünü bize bu fotoğraflarla harmanladığı anılarında şöyle verir:[58]

"*çocukluğumun Kadıköyü'nü hep bahçeler, ahşap evler ahşaptan dantelâ oymalar, asmalı, mor salkımlı sokaklar, gölgelenmiş Arnavutkaldırımları olarak hatırlarım.*

O zamanlar Kadıköyü hep bahçeler, bugünkü gibi dev apartmanlarla donanmış değildi. Caddelerde apartmanlar vardı. Ara sokaklarda ahşap evlerin, kâgir evlerin huzuru sürüyordu.[59]

---

[57] İleri,2007 b:60

[58]İleri, 2004 a :13-14,23-25.

[59]İleri, 2006 :165

Bir apartmanda doğup büyüyen yazar için, anneanne ve dedesinin bahçe içindeki konağı, hem oyun hem hayâl mekânıdır. Anneannenin sonsuz şefkati, her zaman hazır bulunan ikramlıkları, mutfak masasındaki vişneli ekmek tabağı özlemle anılan çocukluk hazlarıdır. Bahçe ve köşk sevgisi yazarda, bu ev ile başlamıştır. Sonra semtteki pek çok köşk, yıllarca Selim İleri'yi etkilemiştir.

Yazarın zengin hayâl ve zevk dünyasında yer bulan bu mimârî yapılardan biri, bahçesinde Pamuk Prenses ve Yedi Cüce'nin heykeli bulunan bir evdir. Yazar çocukken bu evden çok etkilenmiştir. Bunun yanı sıra apartman dolu bir sokağa açılan Moda Caddesi'ndeki Sarıca Köşkü, orada bulunan en eski yapıdır.

Fenerbahçe'deki Villâ Mon Plaisir'de yazar için unutulmaz bir yapıdır. Binânın ön cephesindeki dört mevsim panoları, panolarda mevsim temsilcisi dört güzel kadın vardır.

Şifa, başlı başına, tek ve çift katlı bahçeli evlerin mekânıdır. Selim İleri'ye göre buradaki en güzel yapılar, Amiral Cevat Beylerin çam ağaçları içindeki villâsı ile Doktor Mahmut Ata'nın çatısında horoz ve rüzgârgülü olan köşkü ve terzi Adâlet Hanımların beyaz köşküdür.[60]

Bahariye Caddesi'nde ise Asım Gündüz'ün evi, sünger taşlı havuzu ve çiçekleri ile Selim İleri'de bir rüyadan çıkmış izlenimi uyandırmıştır.[61]

Kadıköy'ün yöre semtleri içinde Şifa, en çok bahçeli evleri ile yazarın hâtırasında belirir. Gerek anneanne ve dedesinin evi gerekse tanıdık evlerinin bahçeleri, bu semtte büyüyen yazarın bitkiler ve çiçeklerle âşinalığını sağlamıştır.

---

[60] İleri,2004 b:48

[61] Handan İnci(2007),Selim İleri Kitabı /Şimdi Seni Konuşuyorduk, Doğan Kitap, İstanbul,s168.(Terzi Adâlet Hanım, Prof. Dr. Zeynep Kerman'ın annesidir.

Yazar o günleri bitki örtüsüyle, doğayla ilk yüz yüze geliş olarak yorumlar. O günlerdeki Kadıköy yemyeşil ve çiçek kokularıyla bezelidir

Semtteki evler ve bahçeler birer pastoral tablo gibidir. Sakız ve çam ağaçlı Şifa; ön bahçeleri mevsim çiçekli, arka bahçeleri meyve ağaçlı, bahçeli apartmanlar; mevsimine göre ekilen ateş çiçekleri, yıldızlar, laleler, çarkıfelekler -ki yazarın dedesinin bahçesinde bulunan bu çiçeğe artık rastlanmamaktadır- ortancalar, menekşeler, erguvanlar, yediverengüller, mor salkımlar, sümbüller, manolya ağaçları… Böyle çiçeklerin bezediği bahçelerdeki kiraz, şeftali, yeşil erik ağaçları ve onların arkasında kalan havuzdaki nilüferler, Selim İleri'nin özlediği Kadıköy ile birlikte yok olup gitmiştir.[62]

Bu bahçelerin devamı sayılabilecek parklar o dönemde, en az süs bahçeleri kadar renklidir. Parklardaki ulu ağaçlar ve onların yelpaze yaprakları, gökyüzünü açıkça görmeyi engelleyecek kadar çoktur. Sarmaşıklar ve salkımlı çardaklar ise parklara özgü bir mimârî eserdir. Bilhassa yazarın anneanne ve dedesinin, sonradan taşındıkları Yoğurtçu'daki, Yoğurtçu parkı öbek öbek açan ateşçiçekleri ile sonbaharın habercisidir.[63]

Zamanla, bozulan mimârînin yok ettiği Kadıköy evleri, Şifa'nın bahçeli villâları, Fenerbahçe'nin evleri pek çok anı ile birlikte çiçeği ve ağacı da beraberinde götürmüştür. Yarım yüzyıl öncesine kadar tarihî siluetini koruyan Kadıköy de artık çok eskilerde kalmıştır.

İleri'nin eserlerinde mimârînin yok ettiği Kadıköy daima köşkleri, bahçeleri ve denizi ile hatırlanır.Yazar bu durumu şöyle ifade eder:

"…*meyve bahçeleri ve çiçekler! Sonra hep deniz*…"[64].

---

[62] İleri,2004 b:48–49

[63] İleri,2004 b:60

[64] İleri, 2002: 16

Kadıköy'ün denizi Selim İleri'nin deneme ve anılarında semtlerin plâjları ile karşımıza çıkar. Şifa sokakları hep denize çıkar. Bu semtte sâhile inilen bir de merdiven vardır. Sonbaharda Şifa sâhilini mor dalgalar kaplar.

Moda ve Fenerbahçe'nin denizi çağla yeşilidir. Denizin açık rengi, suyun duruluğundandır. Ayrıca bu iki plâj, o dönemin en sık gidilen yazlık mekânlarıdır.

Selim İleri, ailesi ile ekseriyâ Moda Plâjı'na gider. Bu plajın yazardaki en etkili hâtırası, bütün sâhile yayılan iyot ve yosun kokusu ile çok yüksek sesli müziktir. İleri, bundan dolayı Moda Plâjı'nı bir müzikâl gibi algılar. Bu plâj kendi içinde bir dünyadır, pek çok çocuğun da hayâlidir. Kendine göre kuralları olan plâjın girişinde yarı bekçi, yarı koruma olan görevliler; gelenleri, üstlerini başlarını inceleyerek içeri alırlar. Normal kabinler, aile kabinleri,kumlu ayakların kabin tahtalarını kirletmemesi için kovalarla su taşıyan kabin görevlileri;kadınlar plâjı,hanımların o yıllarda giydiği yün mayolar,başlarındaki çiçekli boneler,tahta takunyalar ile bu kısmın önüne yanaşan sandallar Moda Plâjı'ndan görüntülerdir. Denizde geçirilen saatlerden sonra yorgunluk ve büyük açlık,bu plâjın ünlü lokantasında bastırılır.İleri'nin hatırladığı yemekler şiş kebap, köfte, patates kızartması ve kavun karpuzdur.[65]

Ayrıca halka açık Moda Plâjı'nın yanında, aristokrat Deniz Kulübü vardır. Akşamları orkestra eşliğinde tuvaletli bayanlarla, şık bayların dansları, o dönemde sandalla kulübün kenarına yaklaşılarak seyredilen manzaradır.[66]

Kadıköy'ün Selim İleri'de iz bırakan bir diğer plâjı da Fenerbahçe Plâjı'dır. Burası yazara babasının yıllarca Alman yöntemiyle yüzme öğretmeye çalıştığı ve İleri'nin yüzmeyi -babasının Almanya'ya gittiği yaz- kendi kendine öğrendiği yerdir.

---

[65] İleri, 2004 c:114–115, 117,

[66] İleri,2006 a: 115–117; İleri, 2004 b: 68–69.

Yazarın bu plâjın unutamadığı özelliği; kumlardaki küçük şeytanminâreleri, yengeçler, salyangozlar ve onları kovalarına koymaya çalışan küçük çocuklardır. Unutulmazlardan biri de Belvü Gazinosu'dur. Bu mekân her gelişte, Atatürk'ün gazinoya geldiği gecenin anılması ve ailece içilen çay ve gazozlar ile hatırdadır.

Selim İleri'nin hatırladığı diğer plâj ise Suadiye Plâjı -ki pahalı olması sebebiyle çokça tercih edilmemiştir- ve sandal gezileri ile Kurbağalıdere'dir.

"*Kurbağalıdere'den yola çıkmış, denize açılmış sandallar, Moda'ya Deniz Kulübü'nün önüne gelince demir atarlar, müzik dinlenir, dans eden çiftler seyredilir…*"[67]

Çok kez özlemle andığı Moda Plâjı ve Fenerbahçe Plâjı yok olup gitmiştir.

Selim İleri'nin Kadıköy'üne rengini veren bir mekân da Kadıköy Çarşısı'dır. Bu çarşının rengi, gümüş rengi balıkların durduğu kırmızı tablalardır.İlk akla gelenler şunlardır: Çarşıya gidiş zamanı dâima akşamüzeridir. İlk olarak zerzevatçı yâni manavın tezgâhındaki mevsim sebzeleri dikkat çeker. Taze soğan, kıvırcık ve kırmızı turplar Selim İleri'ye dâima natürmort gibi görünmüştür. Sonrasında kurutulmuş sebzeler, bamyalar, biberler, patlıcanlar; baharatçıların renkli kavanozları etrafa yaydıkları râyihalar; turşucular; balıkçılar, şekerlemeciler bilhassa da geleneksel Türk şekerlemelerini bozmadan yapan, yazarın önemle andığı Cemilzâde, çarşının karakteristiğini oluşturan yerlerdir. Cemilzâde şekerleme ve ezme kavanozlarının renkleri ile de çok dikkat çeker.[68]

Moda'daki Kız Sanat Enstitüsü öğrencilerinin, duvarda camekân içinde sergilenen el işleri, Kadıköyü Çarşısı gibi, Selim İleri'nin, estetik zevkinde öneme sahiptir. Çocukluğu boyunca, bu caddeden geçişlerinin tamamında yazar, gözlerini

[67] İleri,2004 b:68.

[68] İleri, 2006 a: 11–17

bu camekândan alamamıştır. Bundan dolayı da İleri "*Bu vitrin bende sanat duyuşlarının mirâsıdır* "[69] der.

Kadıköy'ün şekil ve renklerinin dışında bir de sesleri vardır. Dede evinden duyulan Ankara Ekspresi'nin ürpertici tren sesi, yazar için dâima ayrılık, dolayısıyla acının sesi olmuştur.

Bahariye tramvayının neşeli sesi ile Ayia Trias Rum Ortodoks Kilisesi'nin hüzünlü çan sesi, zerzevatçının at sırtındaki küfelerinin sesi, at üstünde rengârenk iplik ve kumaş dolu iki dolabıyla manifaturacının sesi hep beraber eski İstanbul'un seyyâr satıcılarının sesi olup çıkarlar.[70]

Selim İleri için Kadıköy'deki önemli mekânlar: Bahariye Caddesi Gerede Apartmanı'ndaki aile evi, Şifâ Kadife Sokak'taki anneanne ve dedenin ahşap konağı ve dede ve anneannenin sonra taşındıkları Yoğurtçu'da Bakla Tarlası Apartmanı'dır.Buraların yanı sıra dedesi Sabri Yalçuk'un Altıyol'daki kitapçı dükkânı da Selim İleri'nin "*ilk gözağrım*"[71] nitelemesiyle bir kat daha anlam kazanır.

Selim İleri'nin kitaplarla, tam anlamıyla tanışması bu kitapçı dükkânında gerçekleşmiştir. Tozlu raflardaki, renkli kapaklı romanlarla başlayan edebiyata ilgi, dede Sabri Yalçuk'un da çok sevdiği Hüseyin Rahmi, Halit Ziya, Mehmet Rauf, Halide Edib ve Reşat Nuri'nin eserleri ile artmıştır.Özellikle pek çok eserde geçen Kadıköy ve Kadıköy'ün denizi, eski konak ve köşkler ile onların karakteristik duruşları İleri'yi, sürekli etkilemiştir.

Yaşadığı Kadıköy'ün yanı sıra bir de okuduğu Kadıköy olan, Selim İleri eserlerine Kadıköy'ü konu edinen yazarlara da değinmiştir.

---

[69] İleri,2006 a: 11-17

[70] İleri,2002:16

[71] İleri,2006 b:46

Sâmi Paşazâde Sezâi'nin "*Sergüzeşt"(1852)*adlı romanından, Moda'da görkemli bir konağın anlatıldığı Kadıköy vardır.[72]

Sermet Muhtar Alus, "*Pembe Maşlahlı Hanım" (1934)* romanında, II.Abdülhamid döneminde kadın-erkek ilişkileri çerçevesinde Kadıköy ve Fenerbahçe'yi anlatmaktadır. Semt gezinti yerlerinin özellikleriyle de romanda yer almaktadır.

Güzide Sabri, Kerime Nâdir, Muazzez Tahsin, Esat Mahmut gibi popüler romancılar beldeyi bir tatil ve huzur köşesi olarak eserlerine alırlar.Köşkler,bahçeler, kır gazinoları,lokantalar,korular eserlerde yer almıştır.

Peride Celâl, *"Gecenin Ucundaki Işık"(1938)* adlı romanında karanlık yolla gelir sağlayan Kadıköy'deki yeni zenginleri anlatır.Çiftehavuzlar'da bir zengin evini kurgulayan yazar,el değiştiren servet ve Kadıköy'deki yeni zenginlere , orta halli ailelere de değinmiştir.

Mahmut Yesâri "*Sevda İhtikârı'nda(1934)* ve Safiye Erol da "*Kadıköyü'nün Romanı "nda(1938*)beldeyi vapurları, sinemaları, deniz feneri ve plâjları ile anlatırlar. Ayrıca alaturka düğünlere,pastanelere, ilk apartmanlara da değinmiştirler.

Refik Halit Karay, birçok eserinde şehrin entelektüel kesiminin ve siyâsetçİlerinin Kadıköy'de yaşadığından bahsetmiş Kadıköy'ün çiçeklerinden, bitki örtüsünden, meyvelerden bahsederken,aynı zamanda Kadıköy'ün İstanbul'u güzel kılan bir semt olduğunu da savunmuştur. [73]

[72] ''Mısır'da birçok memuriyetlerde bulunarak uzun süre oturan ve büyük bir servet kazanan babasının şimdi Moda burnu taraflarında hiçbir masrafdan kaçınmayarak inşâ ettirdiği Avrupaî bina deniz tarafındaki manzarayı göstermesine karşılık kara tarafında çınar,kestane,zeytin gibi insanı düşündüren ve istirak içindeki hayâle lacivert göğü gösteren yüksek ağaçlar güneşin ışıklarını dalgalandıraruzun gölgeleri ve letafetlerini hiçbir tarafla irtibatı olmayan bahçeye ruhun aradığı bir sükûn ve huzuru veriyordu" (Sami Paşazâde Sezâi (1984):Sergüzeşt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara ,s.4)

[73] *''Okuduğum Kadıköyü''*,İleri,2006 a:81-84

Yahya Kemâl Beyatlı, "*Fenerbahçe, Moda'da Mayıs, Erenköyü'nde Bahar,,* gibi şiirlerinde semtin bitki zenginliğini anlatır.[74]

[74] **FENERBAHÇE**

Dün Fenerbahçe'de gördüm,
İri bir zümrüt içindeydi bahar...
Bir mücevherde yalan bir cennet
Görünür;
Çağlayanlar dökülür yüksekten,
Çeşmelerden su akar rengârenk..
Göğe ser çekmiş ağaçlar yücelir.
Bu mücevherde fakat
Vatanın en gerçek
En sevilmiş ve gezilmiş yeri var;
Üç taraftan denizin sardığı yer.
.....(S.34)

MODA'DA MAYIS

Şafaktan Önce uyandım, bahar odamdaydı.
Mayıs, çiçekleri etrafa öyle bir yaydı
Ki varlığım büyülenmişti en derin hazla.
Cihanda lezzet alınmaz bu duygudan fazla.
Seven kadınla seven erkeğin visali gibi,
Bütün saadet olan mevsimin bu hâli gibi,
Sürekli sevgiyi duydukça anne topraktan,
İçimde korku nedir kalmıyor yok olmaktan.
……(S.59)

ERENKÖYÜ'NDE BAHAR

Canan aramızda bir adındı,
Şîrin gibi hüsn ü âna unvan,
Bir sâhile hem şerefti hem şan,
Çok kerre hayâlimizde canan
Bir şi'ri hatırlatan kadındı.
Doğmuştu içimde tâ derinden
Yıldızları mavi bir semânın. .
…….(s.80)

(Yahya Kemâl Beyatlı(2008): *Kendi Gök Kubbemiz*,İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul)

Nâzım Hikmet "*Memleketimden İnsan Manzaraları* " na, çok renkli bir Haydarpaşa Garı tasviriyle başlar.[75]

Yazarın semte dâir acı bir anısı ise, ablasının arkadaşı ve komşu kızları olan İffet Abla'nın vefât haberidir.

"Kağıdında İffet Abla'nın fotoğrafı basılı mevlüt şekerleri, Zeki Bey'in yatalak annesinin başucunda yıllarca durdu…

Kadife Sokak
Çiçek öbeklerinin, kuğuların ,derelerin bezediği faytonlar.
Kadıköyü hep
Hep Kadıköyü." [76]

Kadıköy'ün sinemaları yazarın acı anılardan kaçarak sığındığı mekânlardır. Kadıköy sinemalarının bir özelliği neredeyse hepsinin Bahariye'de toplanmış olmasıdır.

Halkevi binasındaki Yurt Sineması, yazarın kaçırdığı filmleri izlediği yerdir.

Hale Sineması ise Sakızgülü Sokağı'ndadır. Bu binanın eski zamanlarda tiyatro olduğu söylenir. Adı sonra Reks olarak değiştirilmiştir.

---

[75] Haydarpaşa Garında
1941 baharında
Saat on beş.
Merdivenlerin Üstünde Güneş
Yorgunluk
Ve telaş…
…….
(Nazım Hikmet(1987):*Memleketimden İnsan Manzaraları*, Adam Yayınları İstanbul ,s.11)

[76] İleri,2004 a:26-27

Opera Sineması, dik balkonları sebebiyle yazara, dâima bir uçurumu hatırlatır.

Süreyya Sineması ise süslü bir sinemadır. Yazarın en sevdiği sinema salonudur.[77]

Selim İleri semtte Kadıköy Vapur İskelesi ve Haydarpaşa Garı'nı da çok sever. İskele, yazarda Haydarpaşa Garı gibi dâima ayrılık hissini ve gidenlerin geri gelmeyecekleri fikrini doğurmuştur. Esâsen İleri, böyle bir ayrılığı da bizzat yaşamıştır. Babası Prof.Dr. Hilmi İleri, Almanya Aachen'daki üniversiteye konuk profesör olarak davet edilmiş ve bir yıl süreyle orada kalmıştır. Daha sonra eşi ve çocukları da ona eşlik etmek için Almanya'ya gitmişlerdir. Bu, İleri ailesinin Kadıköy'den kesin ayrılışı olmuş, aile dönüşte Cihangir'e taşınmıştır.[78]

Yurt dışına gitmek üzere ayrılış, yazarda, yaşının küçüklüğü,farklı bir ülke görme arzusu ve yeni şehirler keşfetme heyecânı ile birleşince, bir hüzün yaratmamıştır. Sonraları bu ilk semte duyulan özlem,semtin zamanla kaybolan mimârîsi;süs bahçeleri, parkları; plâjları, iskelesi, garı,caddeleri,çarşısında geçen *"asıl çocukluğadır,y*azar yıllar sonra bu hissini de bir denemesinde dile getirmektedir:

"....Kadıköyü'nden ayrılırken "asıl" çocukluğumdan da ayrıldığımı bilmezdim" [79]

---

[77] İleri,2007 b;19

[78] İleri,2002: 23-24

[79] İleri,2006 a:15

4.1.2 Cihangir

İleri ailesi, Kadıköy'den ayrıldıktan sonra Teknik Üniversite 'de profesör olan baba Prof.Dr. Hilmi İleri'nin Almanya Aachen'daki üniversiteye konuk profesör oluşu sebebiyle, Aachen'daki bir pansiyonda yaklaşık bir yıl yaşamıştır. Hilmi İleri bir müddet daha Almanya'da kalmış ; Süheylâ, Meral ve Selim İleri Türkiye'ye dönmüş ve aile böylece Cihangir'e taşınmıştır.[80]

İleri ailesinin ikinci evi Cihangir Kumrulu Yokuş Sokağı'ndaki Ümit Nüvit Apartmanı'nın –yine- giriş katıdır. Yazar bu evi ve sokağı pek çok eserinde özlemle anar. Selim İleri evle ilgili olarak da güneşin çok az girdiği; küçük olduğu; üç odadan birinin, babasına ait çalışma ve yatak odası, ikincisinin anne ile çocukların yatak odası, üçüncü odanın da ailenin ortak yaşama alanı olduğu bilgisini verir.[81]

Selim İleri, önceleri, Kadıköy'de alışmış olduğu bahçeli evlerin yerini, bitişik apartmanlar aldığı için ,bu yeni semti yadırgamıştır.

"....Kadıköyü benim için bir bahçeler demetiydi. Cihangir'e gelince şaşırmıştım;çünkü Cihangir baştan aşağı apartmanlıktı." [82]

Bu gözlemini, babasına da söyleyen Selim İleri'ye, babası, bu durumu, apartmanların XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyılın başında semti kuşatma sebebini, Beyoğlu'na yakınlığından dolayı azınlıkların Cihangir'i tercih etmesi olarak açıklanmıştır.

Yazara göre, Cihangir Kadıköy'den mimârîsinin yanı sıra komşuları ve komşuluk ilişkileri bakımından da farklıdır.Kadıköy'deki komşular yazarın eserlerinde pek yer almazken ,Cihangir'deki komşular isim isim anlatılmaktadır

[80] İleri,2002: 23

[81] İleri,2007 b:31

[82] İleri,2004 b:72

İlk komşu aile, bitişikteki kararık apartmanda, nohut oda bakla sofa evde oturan, İstanbul Nafiâ Müdürü Arif Bey, eşi ve iki kızıdır. Arif Bey'i sabahları devletin tahsis ettiği siyah bir otomobil alır, büyük kızı Suna Abla mütevazı bir düğünle Kadıköy Vapur İskelesi'nin üst katındaki salonda evlenir.

Bir diğer komşu aile, terzi Melahat Hanım ile eşi sağlık memuru İrfan Bey'dir. Onlar aralıksız çalışmaları ile hatırda kalmıştır.

İleri ailesinin, evinin karşısında bulunan, iki katlı küçümen evin birinci katında Musevî bir anne-baba; ikinci katında da ailenin kızı ve damadı oturur. Babanın Balat'ta bir manifaturacı dükkânı vardır. Anne ise yaz-kış her gün camları siler. Büyük kızları genç yaşta kanserden ölünce Türk, Rum, Ermeni herkes cenâzeye katılmış, ağlamıştır. Yazar o cenâzedeki hissin aynısını, bir kez de Mevlânâ'yı anma törenlerinde duyumsamıştır.

Sokakta bir de Ârif Bey ile eşi Beyaz Rus Madam Zoya'nın oturdukları apartman vardır.[83]

Bu semtteki komşular içinde en derin iz bırakan ressam, Zeki Faik İzer'dir.

Yazar, ilkokula giderken, sabahları telâşlı bir şekilde derse yetişmeye çalıştığından, dikkatinden kaçan ev, okul çıkışlarında çocuk Selim'i âdeta kendine çekmiştir. Kumrulu Yokuş Sokağı'ndaki bir apartmanın alt katında, bir adam sürekli resim yapmaktadır. Evin duvarlarında da resimler vardır.Her gün bu evin önünden geçerken İleri,evi uzun uzun inceler. Bunu fark eden ressam, küçük çocuğu bir ilk bahar günü eve davet eder. Çocuk Selim İleri 'nin kendi ifâdesiyle "*sanat zevkinin*

[83]İstanbul'a mülteci olarak gelen Beyaz Ruslar Mahmutpaşa,Sultanahmet ve Beyazıt'ta bir takım evlere yerleşmişlerdir.Kısa sürede hepsi üretici hale geçer ve para kazanmaya başlarlar,Lokanta,bar işletmek;dekor,resim yapmak;ev duvarı boyamak ,müzisyenlik,balerinlik, oyunculuk en çok yaptıkları işlerdir.İstanbul'un eğlence hayatına onlar yön verirler.(Esat Can,(1998):*Milli Mücadele Romanında İç Cephe*, (Trakya Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Türk Edebiyatı Anabilim Dalı ,Basılmamış Doktora Tezi),Edirne:s:401)

temelleri –ilk olarak-Cihangir'deki bu evde atılır.[84] İleri'nin Cihangir'inde bir ressam yazara ilham verenlerden olur. Selim İleri, kararık yüzlü apartmanların karşılıklı dizildiği bu semtte yaşanan koyu komşulukları, özlemle hatırlar. Eski İstanbul'da yaşamış bu komşuları da şu cümlelerle anar:

"*Onlar, Kumrulu Yokuş Sokağı'nda yaşayanlar, sbugün bana öyle geliyorki ülkülerinde, inançlarında dürüst, onurlu yaşadılar. KendİlerinDen sonra gelecek olanlara,güzel bir yaşam bırakmak hayâliyle hep kısıtlı hep başkalarını düşünerek yaşadılar*".[85]

Selim İleri, eğitim hayatına Cihangir'de başlamıştır.Almanya dönüşü,okul yaşı gelen yazar, ilk olarak Cihangir'de oturur. İleri ailesi,bir Şeker Bayramı'nda Ege Bahçesi'nin karşısında bir apartmanda Ulviye Öğretmen'i ziyârete gider.Daha sonraki okul ise Firuzağa İlkokulu'dur. Burada da Belkıs Öğretmen ve Nevzat Öğretmen , İleri'nin öğretmenleri olmuştur.Belkıs Öğretmen ve eşiyle,İleriler ailece görüşürler.Öğretmeninin Kız Kulesi'ni gören evi yazarın hep aklında kalır.Onu, unutamadığı bir başka şeyde okulun pencerelerinin millî bayramlarda bayraklarla ve Atatürk'ün resimleriyle bekleşmeleridir.

Yazar, ilklerin pek çoğunu Cihangir'de yaşar. Okula başlama, sanatla ilk ciddi tanışma ve ilk aşk, Cihangir Parkı, İleri'nin İstanbul'unda bir aşka mekân olur: Terez, babası İtalyan, annesi Musevî bir kız çocuğudur.Selim (İleri) ile sıra arkadaşıdır.Cihangir Parkı'nda sürekli buluşurlar. Yazar ne konuştukların hatırlamaz,

---

[84]Zeki Faik İzer :15 Nisan 1905 –İstanbul-12 Aralık 1988,İstanbul,Ressam Sanayi-i Nefise Mektebi'nde (Güzel Sanatlar Akademisi)İbrahim Çallı Atölyesi'nde ve Paris'te A.lhote ve O.Friesz atölyelerinde eğitim gördü.Türk Sanat Enstitüsü'nü kurdu.İzer'in resimlerinde vazgeçemediği bir konu İstanbul'dur.Çallı kuşağının izlenimci resim anlayışı çerçevesinde "gerçekçi" İstanbul görüntüleri boyamıştır.1950'den sonra "Sultanahmet Camii'nin Camları" "Boğaziçi" gibi kompozisyonlarında sanatçı soyut resme yönelmiştir. (Necmi Sönmez,''İzer,Zeki Faik'',*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1994 b:311)

[85] İleri,2007 b: 31-32

fakat, Terez'i göremediği zamanlardaki derin acıyı anımsar.Sonra bu aşk,sessizce biter.Çocuk Selim'in ikinci aşkının mekânı da Cihangir sokaklarıdır.İlk okul arkadaşı Semâ ile Selim,okul çıkışlarında bazen eve birlikte dönerler,bu hikâye de bir reddedilişle son bulur.[86]

Cihangir'in mimârî yapısının Kadıköy'ün bahçe ağırlıklı mimârîsinden farklı olmasına rağmen, Selim İleri'nin unutamadığı parkları da mevcuttur. İlki Cihangir'in çocuk parkıdır. Park,o zamanlar ağaçlıktır. Mevsime göre de çiçekler açar: Hercaimenekşeler, ateşçiçekleri, renkli papatyalar. Yazar bu parkta, çok oyunlar oynamış, hattâ tahteravalliye de parmağını sıkıştırmıştır. İkinci park ise Ege Bahçesi'dir. Yazar pek çok eserinde be bahçeyi anar. Sonraları, lüks bir gece kulübüne dönen bahçe, yazarın çocukluğunda orta halli ailelerin gittiği bir yerdir. Yazarın tâbiriyle "*Cihangirliler için Ege Bahçesi nefes alma köşesi*" [87] dir. Lenger Sokak'ta bulunan ve asıl adı Ege Aile Bahçesi olan park, Sarayburnu'na, denize açılır. Semtliler sıkça gittikleri bahçede,bütün yazı ve sonbaharı çay, kahve, gazoz -pek ender ve yalnızca beyler almak kaydıyla-bira içerek geçirirler.

Selim İleri, bu bahçeye gidişleri ile ilgili önce Cihangir İlkokulu birinci sınıfı, sonra da Firuzağa İlkokulu'nda sonbahar mevsimindeki ders çıkışlarını hatırlar. Annesi ile Yeni Yuva Sokağı'ndaki fırından sıcak halkalar satın alıp Ege Bahçesi'nde çayla yedikleri günler bu bahçe ile ilgili en belirgin anıdır.

Cihangir'in yağmurları ve Cihangir'de mevsimler, yazarın pek çok metninde karşımıza çıkar. Selim İleri'nin hafızasında ilk anıdaki yağmurun ardından [88], Cihangir'e gelinceye kadar başka yağmur anısı yoktur. Yazarın daha sonra hatırladığı yağmurlar, son bahar mevsiminde Cihangir'in dar sokakları, bitişik apartmanları üzerine yağan yağmurlardır. Dar sokaklar, Arnavut kaldırımıdır ve ufuk çizgisi,apartmanların bitişikliğinden ve yağmurdan görünmez.

[86] İleri, 2002: 37-38

[87] İleri,2007:33

[88] "…Hatırladığım en eski anı… Yağmur başlıyor. Bir el,çocuk arabasının üstünü örtüyor…Yağmur yağıyor, yüzüm ıslanıyor…"(İleri, 2002 :7)

Sonbahar ardından gelen kış ise Selim İleri için Cihangir Parkı'na yağan kar, karın örttüğü toprakta açan kardelenler ve Ümit Nüvit Apartmanı'nda akşam için çorba pişiren annedir; Cihangir'in yazı ise şöyle akla gelir.

"*Çocukluğumun yazları bana hep sıcaktan yumuşamış asfalt kaldırımlarla çıkageliyor. Herhalde temmuz günleridir*".[89]

Semtin satıcıları ve dükkânları da kimi metinlerde, o dönem İstanbul'unu yansıtan şekillerde yer almıştır. Bunlar içinde en çok karşımıza çıkan Cihangir'in Savoy Pastanesi'dir. Yazarın bu mekân ile ilgili en çok aklında kalan, ağaç pastalardır. Çocuk Selim (İleri) o pastalarda ilkbaharı yakalar. Kremalı pastaların üzerindeki, şekerden yapılmış, kırmızı pembe güllere ise sanat eseri olarak bakar. Semtteki Melek Pastanesi de mutluluk mekânıdır. Bu pastanelere rağmen çocuk Selim (İleri)'in gözünde Cihangir'in esâs pastacısı, komşu Melâhat Hânım'dır. Onun pastaları, onlarca kez denenerek bulunmuştur ve yalnızca özel mutlu günler için yapılır[90].

Selim İleri'nin deneme ve anılarında adı en çok geçen ikinci semt durumundaki Cihangir, dar sokakları, kararık yüzlü apartmanları,[91]eski İstanbul ile birlikte kaybolup giden komşu ve komşulukları, okulları, çay bahçesi, pastaneleri, Rum balıkçısı,[92] Zeki Faik İzer'i ile kısaca o eski hali ile, yazarın eserlerinde yaşamaya devam etmektedir.Yazar çocukluğunun bu ikinci semtini hafızasında şu cümlelerle canlandırır.

"….merdivenler, birden deniz, birden rüzgâr… Acaba bugün de rüzgârgülü satıcıları geçiyor mu Cihangir'den?"[93]

---

[89] İleri,2004 b:26

[90] İleri,2004b: 38 ; İleri ,2006 b:205; İleri ,2007 b:60

[91] İleri,2004 b:73

[92] İleri,2007 b:36

[93] İleri,2004 b:73

4.1.3.Beyoğlu

İleri, "*Beyoğlu Çiziktirmesi*"[94] adlı denemesinde, semtin gerek İstanbul'da yaşayanlar gerekse İstanbul'a uğrayanlar için özel bir anlam taşıdığını belirtir. Geçmişten günümüze muhâfaza olmuş bu durumu da "*günahkârlıkla sanatkârâne olanın böylesine iç içe yaşadığı çok az toplumsal-coğrafi konum vardır*.[95] diyerek yorumlar.

Edebiyatımızda da pek çok esere konu olan semttir, Beyoğlu. Eski dönemlerde tiyatrolara, opera truplarına mekân olmuştur. Büyük mağazalar, bu mağazaların mevsimden mevsime değişen vitrinleri, tüm bu ışıltıları ile İstanbul'da yaşamayanlar için dahi bir "*rüya yöresidir*"[96] Ayrıca yazar Beyoğlu için :

"*Gece hayatının varyetenin yanı başında tiyatro, konser sinemalar, sanat galerİleri, seçkin bir alışveriş merkezidir*"[97].

der. Beyoğlu'nda mağaza vitrinlerinde bazen şömine, bazen pembe ışıklı bir abajur, bazen de pencere ardında yağan kar vardır.Yazar''*yapaylıklarına diyecek yoktu* ,,[98] dediği vitrinlerde, bu yapaylığın sanata dönüştüğünü de belirtmektedir;Beyoğlu'nun bütün lüksünün vitrinler olduğunu savunan İleri, bugünün modern vitrin anlayışından uzak bu vitrinleri de şiirli bulmaktadır. Üç dört ayda bir değişen vitrin dekorları, mevsimden mevsime yaz dekoru, kış dekoru, güz dekoru diye adlandırılmaktadır. Vitrin değişimi, hem semtliler hem de Beyoğlu'na gelenler için heyecan kaynağıdır. Bir kez değişince dikkat, o vitrine verilmektedir. Bazen bahar çiçekleriyle ,bazen yanan şömine ve kalın perde dekoruyla,bazen de tuvaletli mankenlerin balo kompozisyonuyla semti renklendirmektedir.

---

[94] İleri, 2006 b:56-58

[95]İleri,2006 b:57

[96]İleri, 2006 a: 39

[97]İleri, 2006 a:39

[98]İleri, 2006 a:39

Ellili yıllarda vitrinlere ‘’*camekân*,,[99] denilmekte olup fotoğraf stüdyolarına *‘’fotoğrafhane,,*[100] denilirmiş. Camekânlarında siyah beyaz fotoğrafların olduğu bu dükkânların “*fotoğrafları çekilseydi geçmişe karışan hayatımız belgelenirdi*” [101] diyerek belirtmektedir.

İleri’nin yazılarında Beyoğlu, bu vitrinlerin yer aldığı İstiklâl Caddesi ile başlar. Galatasaray Lisesi’nde yatılı okumaya başladığı dönemlerde Selim İleri için özgürlük, cumartesi ve İstiklal Caddesi’dir.

“*Bir sonbahar günüydü, Galatasaray Lisesi’nde yatılı okumaya başladım. Yatılı öğrenciliğe hiçbir zaman ısınamadım. Özgürlük günlerim Çarşamba ve cumartesiydi elbette daha çok seviyordum. Ver elini İstiklal Caddesi!” “O Galatasaray’dan Taksim’e kadar olan cadde, İstanbul’un en eski caddelerinden biridir. İstiklâl Caddesi aynı zamanda bir “sinemalar rüyası” dır.Yeni Melek, Atlas, Emek, Lüks, Saray,Rüya ,Yeni Ar ,Lâle Dünya, Fitaş yazarın ilk aklına gelen sinemalardır.*[102]

Cadde üzerinde pastaneler de öneme sahiptir. Tilla, Baylan Beyoğlu’nda yok olup giderken, İnci ve Hacı Bekir Pastaneleri günümüze kadar gelmiştir.[103]

Selim İleri’nin İstiklal Caddesi hâtıralarında, Aynalı Pasaj büyük yer tutmaktadır. Çiçek Pazarı’ndan ulaşılarak geçilen pasajın diğer adı da Avrupa Pasajı’dır; fakat halk daha çok Aynalı Pasaj demeyi tercih etmiştir .Buraya yakın Çiçek Pasajı eskiden Naum Tiyatrosu iken, Aynalı Pasaj, büyük bir Beyoğlu yangınından sonra XIV.yüzyıl sonunda inşâ edilmiş olup, ilk zamanlarda terziler, kuaförler ve iplikçilerin yer aldığı bir mekânmış. İstanbul’un en ünlü çiçekçisi Sabuncakis pasajda bir dükkân açmıştır. Daha sonraları ayakkabıcılar, kürkçüler,

[99] İleri, 2006 b:59

[100] İleri ,2006 b: 58

[101] İleri,2006 b: 59

[102] İleri , 2006 a:38

[103] İleri, 2006 a:39

çalgı tamircileri ve kuyumcular da dükkân açıp kapatmışlardır.[104]

Çocuk Selim'in annesi ile geldiği mekânda, dikkatini çeken dükkânlar ise düğmecilerdir. Pasaj o dönemde bir uçtan bir uca düğmecilerin ve kumaşçıların pasajıdır.

"Düğmeler çeşit çeşit, irili ufaklı, model model. Bazıları renksiz, sadece biçim örneği, kumaş parçası her birine denendikten sonra nihâyet fakat pek güç karar verilecek. Onlar öyle düğmelerdi ki, her biri sanat eseriydi. Bazen kumaşın bütün renkleri bu düğmelerde dalgalanır, dedim ya bir düğme mucizesi ortaya çıkardı"[105]

diyen Selim İleri, bu meslek dalının İstanbul'da zamanla önemini yitirmesini de terziden giyinme alışkanlığının yitip gitmesine bağlamaktadır.

Selim İleri için Aynalı Pasaj, mimârî bakımdan da ilgi çekici özelliklere sahiptir. Şimdi yerinde "*yeller esen*" buzlu camlı top lâmbalar; üçgen çatıdaki camlar; bilhassa da pasaja adını veren, insan boyundaki karşılıklı aynalar; nişler içinde saklı heykeller yazarın tâbiriyle *''Avrupa Pasajı'nı Avrupa Pasajı* ,[106],yapmaktadır.

Mekân zaman içinde terzilerin pasajı terk etmesi, düğmecilerin eskiye nazaran daha az rağbet görmesi ile git gide önemini yitirmiştir. Seksenlerde iyice ıssızlaşmış, doksanlarda da yavaş yavaş boşaltılmıştır. Uzun yıllar restore edildikten sonra günümüzde dericilerin ve hediyelik eşya satan dükkânların mekânı olmuştur.

Selim İleri için Beyoğlu'nda öneme sahip bir mekânda Lefter Meyhanesi'dir. Atatürk Erkek Lisesi'nde son sınıf öğrencisiyken arkadaşlarıyla beraber ilk kez gittiği Lefter'e sonraları da gitmiştir. Pek çok yazısında adı geçen mekân; kimi zaman beyaz peynir, kavun, Arnavut ciğeri ile anılırken; kimi zaman da oynamazken

---

[104] İleri, 2006 a:40

[105] İleri,2006 a:41

[106] İleri,2006 a.41

taş mankeni çağrıştıran, elinde zilleri, yeşil bluzlu, pembe etekli dansçı kız ile anılmaktadır.

Meyhanenin bir özelliği de laternadır. Altmışların İstanbul'unda meyhanelerde kullanılan müzik kutusunun "*kolu çevrilince hırıl hırıl bir tango*"[107]başlamaktadır, ahşap, üzeri rengârenk yağlı boya çiçeklerle bezeli müzik kutusu,yazarın tahminince, çağının da son örneklerindendir.

İleri, Galatasaray Lisesi'nin karşısındaki, Galatasaray Postanesi'ne de önem verir. Oradaki kalabalık, postalanan mektuplar, telefon için beklenen sıra, telefon etmek için yaptırılan kayıt bugün unutulmaya yüz tutmuş eski alışkanlıklardır.[108]

Selim İleri, kalabalık bir insan topluluğunun her dönem hareket kattığı semtin, kozmopolit yüzünü de vurgular:

"*İstiklal Caddesi'nde her zaman temiz pak insanlar mı dolaşırdı? Şimdi öyle anlatma modası var. Herkes özene bezene giyinip Beyoğlu'na çıkarmış…*
Hatırladığım cadde her zaman kozmopolitti, dün de bugün de iyi giyineni, üstü başı dökületi dâima yan yanaydı. Bu da Beyoğlu'na ayrı bir anlam katardı. Asıl demokrasi oradaydı. Efendisiyle iti kopuğuyla, bıçkını bir arada, iç içe."[109]

Semttekii bu çeşitliliği çok seven Selim İleri, Beyoğlu'nun renkli yüzünün barındırdığı çeşitliliği "*hâlâ gönlünce yazamadığını*"[110]söyler:

"*Bir tılsımlı değneğim olsa, dokunsam, hepsi değişse. Yazmak, söylemek yerine o İstiklal Caddesi'ni bir kez daha yaşasam.*"[111]

[107] İleri, 2006 a:41

[108] İleri,2006 b:189-190

[109] İleri,2006 a:38

[110] İleri,2006 a:39

[111] İleri, 2006 a:40

4.1.4.Taksim

Selim İleri'nin denemelerinde ve hâtıralarında yer alan Taksim, çoğunlukla Taksim Anıtı ile beraber zikr edilen bir semttir.

İlk hâtıra, yazarın dayısı Basri Yalçuk'un, çocuk Selim ve kuzeni Ümran'ı, Taksim Meydanı'nda gerçekleştirilen Cumhuriyet Bayramı şenliklerine götürmesidir. Yazar, bu bayram anısını okurlarıyla şöyle paylaşır:

"*O zamanlar Cumhuriyet bir başka türlü kutlanırdı. Herkeste bugün pek rastlanmayan bir heyecan vardı. Gözler hemen yaşlanırdı. İstanbul'un işgâli ve İstanbul'a Türk ordusunun girişi tazeliğini ve tesirini kaybetmemiş canlı hâtıralardı.*"[112]

Bayram günlerinde Taksim Anıtı'nın berisindeki suların renkli ışıklarla aydınlatılması, suların şırıltı ve renklerle akması akılda kalan diğer bir görüntüdür.

İleri, o dönemde, Cumhuriyet Anıtı mı, Taksim Anıtı mı denildiğini hatırlamamakla beraber, ilk kez, çok küçük yaşta gördüğü Taksim, Kadıköy'den çıkılan gezilerin ve Boğaziçi dolmuşlarının kalktığı yolun da geçtiği duraktır.

Yazar, bayram kutlamalarının yapıldığı Taksim Anıtı ile ilgili mimârî ve tarihî bilgiyi, babası Hilmi İleri'den edinmiştir:

"*Taksim Anıtı'nın yaratıcısı, yine babamdan öğreniyorduk,ünlü bir heykeltıraş Canonica, daha yaşıyormuş.Bu bilgi de her defâsında tekrarlanırdı.Oysa,anıt kendisine ısmarlandığında, ellisini aşkın, olgunluk çağında bir heykeltıraşmış. Babam, heykeltıraş ölçüsünde,heykelin,anıtın kâidesini gerçekleştiren,çevre düzeni kuran mimâr Mangeri üzerinde de dururdu.*"[113]

[112] İleri,2007 b:136

[113] İleri,2004 b:93

Anıtın heykelleri bronzdan, kaidesi ise pembe ve yeşil mermerden olup, beyaz mermerler de İtalya'nın çeşitli bölgelerinde bulunmuştur. Anıtın 1928 yılında kurulması İstanbullular için büyük heyecan konusu olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nı temsil eden Anıt , Kurtuluş Savaşı'ndan sahneler ve önderlerin hayat hikâyeleri ile vücût bulmuş gibidir.

İleri, bilhassa heykellere vurgun olduğunu söyler ve Atatürk'ün kız kardeşi Makbûle Hanım olduğu söylenen kadın heykelinin, belki de bir yakıştırma olduğunu vurgular. Çocukluk yıllarında Atatürk, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak'ın birer efsâne kahramanı gibi Anıt'ın önünden her geçişte "*Bak işte Atatürk! Bak İsmet Paşa! İşte bak Fevzi Çakmak*"[114] diye kendİlerine gösterilişinin yarattığı derin duyguları da okurlarıyla paylaşır.

Anıt'ın bir özelliği de yurdun dört bir yanından gelenlerin önünde fotoğraf çektirmesi ve Foto, Foto ! diye bağıran gezgin fotoğrafçılardır:

"*Çocukluğumda yeniyetmeliğimde hemen her gün geçtiğim dört bir yanını ezbere bildiğim bir yerdi Taksim Meydanı Anıtın oradaki fotoğrafçıya çektirilmiş fotoğrafım bile vardı.*"[115]

Yazar, günümüz Taksim'i ile ilgili serzenişini ise Cumhuriyet Anıtı'nın değişen çevre düzeni, anıtın eski heybetini yansıtamaması, trafiği, tinerci çocuklar, bezgin insanlar, meydanın bakımsızlığı ve çökkünlüğü üzerine yapmıştır. Yazar, Taksim Anıtı'nın etrafındaki insanlarla ilgili olarak :

''Sanmam ki babamın duyduğu "Cumhuriyet heyecanını duysunlar"[116]

---

[114] İleri,2004 b:94

[115] İleri,2004 c:128

[116] İleri,2004 c: 127

‘’çocukluğumun olağanüstülüklerinden renkli suların az berisinde körler gün batana kadar şarkı söylüyor, yardım umuyorlar. Masal birdenbire “mutsuz son”a sürükleniyor”[117]

yorumu ile değişen Taksim’in yeni çehresine bakışını okuyucusuna aktarır.

[117] İleri,2004 c: 131

4.1.5 Çapa

Yazar, ellili yıllarda ilk kez gittiği Çapa'yı bostanlı, ahşap evlerin yer aldığı boş arsalı bir semt olarak hatırlamaktadır. O dönemlerde gelişmekte olan Çapa'da yeni açılan Vatan Caddesi'ne dâir fikir ayrılıkları da hâtıralarda belirir. Bir görüş, yeni açılan yollar için, tarihî değer taşıyan eski yapıların, anıtların ortadan kaldırılıyor olmasına karşı çıkmaktayken, diğer bir görüş ise hızla kalabalıklaşan yolların İstanbul'a yetmeyeceğini savunmuştur.

Çocuk Selim İleri'nin Çapa'ya ilk gidişleri, semtin sembolü olmaya yakın bir hâl almış iki hastaneyedir. Bu hastanelerin biri Çapa, diğeri de Gurebâ 'dır. Yazar bu noktada, semtin hâlen hastane bölgesi olarak düşünüldüğünü, daha sonraları da semtte birçok özel hastanenin açılmış olduğunu belirtmektedir.[118]

Vatan Caddesi'ne ulaşımın önceki yıllarda otobüslerle yapıldığını söyleyen yazar; Millet Caddesi'ni de yeni yapılan büyük apartmanlarla anar. Bu yeni inşaatlarla birlikte yok olan iki-üç katlı ahşap, eski İstanbul evleri ve onların bahçeleri denemelerde bir kayıp olarak belirmektedir.

"*Bu evlerin birbirlerine yaslanmış, birbirlerine el uzatmış dayanışmalı bir halleri okunurdu. Kararık yüzlerinde adeta onurlu bir yoksulluk hissolunuyordu..Hemen yanlarında bitişiklerinde biten büyük boş apartmanlar, semtin o dervişçe yoksulluğuna –benzetme yerindeyse- Orhan Kemâl'in romanlarındaki zengin aileleri, patron babaları, şımarık genç kızları, saçları yapılı anneleri getirivermişti, o şımarık zengin çocuklarını da. Apartmanlarla birlikte yalnızca ahşap evlerin ömrü sona ermiyordu Çapa'da. Her birinin ille meyve ağaçlı; kirazlı dutlu erikli, küçümen arka bahçeleri, apartmanların geniş arsaları için fedâ ediliyordu.''*[119]

---

[118] İleri,2004 b:83

[119] İleri,2004 b:84

Yazar, çocukluk yıllarında annesi ile Çapa'ya farklı bir amaç için de gitmiştir. Çapalı Emine Hanım bir falcıdır. Yazar bu anısını, hatırladığı Çapa'daki diğer folklorik unsurlar olan bakkal camekânlardaki pembe-beyaz çubuk şekerlerle, gazete kâğıdıyla örtülü börek tepsisi ile fırına giden kız çocuğuyla birlikte anmaktadır:

"*Mesela bakkalların camekânların beyaz ve şeker pembesi çubuk şekerler hâlâ asılı duruyordu. Mesela elinde tepsi ,tepside üstü gazete kağıdıyla örtülü börek ,fırına giden, fırından dönen kız çocukları gözümün önünde.*

Şimdi Çapa, Millet Caddesi'nin uğultulu trafiğinden mi ibaret?"[120]

[120]İleri,2004 b:85

4.1.6.Eyüp

Yazar, "*Eyüp muhakkak ki İstanbul'un simgesel semtidir*"[121] diyerek semtin kendine has kültür öğelerine, denemelerinde yer verir.

İlk hâtıra, çocuklukta Eyüp Sultan Hazretleri'ne yapılan ziyâretlerle gelir. Yazar bu ziyâretleri bir tören, bir yolculuk olarak tâbir eder. Bayram önlerinde, adaklar için gelinen Eyüp Sultan Türbesi ziyâretleri, çocuk Selim İleri için Eyüp'teki düdüklü testiler ve tahta oyuncaklarla da bağlantılıdır. Başlı başına bir kültür öğesi olan bu oyuncakların son örneklerine yetişmiş olan yazar, semte özgü bu sembollerin, halk tarafından, çocukları çok seven Eyüp Sultan'ın çocuklara armağanları olarak yorumlandığını da belirtir.

Eyüp Sultan Külliyesi'ndeki Şadırvan Avlusu'nda yer alan leylekler, çocukluk hâtıralarında etkileyici bir yere sahip olup ya kanatları kırıldığından ya da ölüme yaklaştıklarından yola çıkamamış leyleklerle ilgili anısını, İleri şöyle dile getirir:

"*Şadırvan Avlusu'ndaydı galiba sakat leylekler biz çocuklara harikulade görünürler, onların filozofça hallerine bakakalırdık.*"[122]

Çocuk Selim İleri için Eyüp Sultan'a gidişlerin renkli anıları vardır. Çocukların mutlaka etrafında üç kez dolaştırıldığı gümüş şebeke; saygıyı koruyarak türbeden geri geri adımlarla çıkma; ziyaret sonrası alınan oyuncaklar

Ziyârete farklı sebeplerle gelemeyen dostlara götürülen Eyüp kaymağı, kuşlokumu veya esanslar, avludaki **kısmet kuyusu** heyecan uyandırmaktadır.

---

[121] İleri,2006 a:73

[122] İleri,2006 a:73

O dönemlerde çarşıdaki kebapçı ve fırın da ünlüdür. Kız çocukların eğlencesi fırından alınan simitleri bilezik gibi kollarına geçirmeleridir.

Yazar, değişen Eyüp'ün günümüzdeki yüzünü, yıkıntılar ve bayındırlık çalışmaları arasında *"tektaş yüzük"*[123] gibi parlayan türbeler, camiler, mescitler, kütüphaneler, her biri sanat eseri olan mezarlar, korunmaya çalışılan ama acı kaderlerinin yaklaştığı ahşap evlerin hatırlattığı tarih; sonra günümüzün karmakarışık Eyüp'ü olarak ayırıyor, ardından bu değişimin sebeplerini şu cümlelerle sorguluyor:

"Anne babalarımızın Eyüp Sultan ziyâretleri birer coşku gezintisiydi. Ne olmuştu da coşkunluk yerini kaygıya bırakmıştı." [124]

İleri, semtin gerçek İstanbul'u temsil eden, tarihî ve kültürel yönüne duyduğu derin özlemi, semtin tarihî değerleri muhâfaza edemeyen, yeni çehresine de sitem ederek şöyle belirtir:

"*Eyüp muhakkak ki İstanbul'un simgesel semtidir. İstanbul'un en eski dönemlerinden günümüze izler bu semtte hâlâ soluk almaya çalışıyor. Eyüp'ü ayakta tutmak, bir anlamda, kültürü ayakta tutmakla eşanlamlıyken, şimdi bütün bu yörede derin kimsesizliğin ifâdesini yakalıyoruz. Eyüp yaşamaya çalışıyor, ama pek ağır bedel ödeyerek."*[125]

İleri'nin pek çok semtte özlem duyduğu sembol olmuş kültür öğelerinin kaybı Eyüp'te de yaşanmış, coşku da geçmişte kalmıştır:

"*Ben yine çocukluğuma döneyim: Bayram sabahları geri gelsin, Eyüp Sultan'ı ziyaretlerimiz geri gelsin."* [126]

---

[123] İleri,2006 a:73

[124] İleri,2006 a:74

[125] İleri,2006 a:74

[126] İleri,2006 a:75

4.1.7.Samatya

Tarihî geçmişi çok eski zamanlara uzanan semtte, Bizans yapılarının izlerine rastlanmaktadır. Kiliseler, Bizans'tan kalan örenler, ızgara plânlı sokaklar, Bizans'ın çalkantılı dönemlerinde ayaklanmalarından kaçanların sığındığı bir manastır, kentin mimârî ve tarihî dokusuna temel teşkil etmektedir. Ayrıca Ermeniler ve Rum Ortodokslar da Osmanlı döneminde semti yerleşim alanı olarak kullanmışlardır. Bu durum mimârî farklılığın sebebi olmuş, İstanbul'a zenginlik katmıştır. Yazarın, semtlerin mimârî dokuları üzerine kaleme aldığı diğer denemelerindeki gibi Samatya'da tarih ve mimârî ile iç içe bir semttir.

Semtte yaşayanların uğrak yeri olan çarşı, balıkçıları, sebzecileri ve her türlü gıda maddesi satan esnâfıyla bilinmektedir. İleri'nin hâtıralarında bir de eski geleneği koruyan meyhane vardır. Meyhanede en çok hatırda kalan, renk renk likörlerin sıralanışıdır.

Yazarın eski bir ahpabının "*Orası İstanbul'un Paris'iydi*", sözü semtin, geçmiş dönemlerdeki seçkin havasını da vurgulama amaçlı olarak "*Samatya*"[127] adlı denemede yer almaktadır.Geçmiş dönemlerde kalabalık , farklı din ve kültürden gelen İstanbulluların yaşadığı Samatya, Altı-Yedi Eylül Olayları'ndan[128] büyük yara almıştır. Özellikle Samatyalı Rumlar olaydan sonra bölük bölük göç etmişlerdir.

[127] İleri , 2006 a:67

[128] **Altı –Yedi Eylül Olayları, 6 Eylül 1955** :Selânik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalanması sonrasında İstanbul'da başlayan protesto gösterilerinin halkın galeyana gelmesi sonucu Rum vatandaşların maddî-manevî kayıplara uğradığı olaylardır.(''İstanbul/Cumhuriyet Sonrası Önemli Olaylar'',*Yurt Ansiklopedisi*(1982):Anadolu Yayıncılık,Cilt:6,İstanbul,s.3879)

Olayla ilgili araştırmacıların genel kanaati ise 6-7 Eylül Olayları değerlendirilirken,1955 ortasında Kıbrıs'ta olup bitenlerin es geçilmekte olduğu yönündedir.Olaylar her ne kadar Kıbrıs'la ilişkilendirilmişse de İstanbul talanının maddî-manevî kayıplarının bilançosu sunulurken,Kıbrıslı Türklerin o tarihlerdeki kayıplarının bilançosunun sunulmasının da gerçekçiliğin gereği olduğu yönündedir.(Yalçın Bayer,''Kıbrıslı Türkler ve 'Güz Sancısı' filmi'',*Hürriyet Gazetesi*, 6 Şubat 2009,s.22)

Bu eksilmeye rağmen yazar, Samatya halkının "*alçakgönüllü , gözü gönlü tok tavrını , emek ağırlıklı yaşama*"[129] temeline oturtur ve semtin bu değişmeyen yüzüne dâir duyduğu memnuniyeti de şöyle belirtir:

"Bugünün 'yeni' İstanbul'u beni hiç ilgilendirmeyen bir İstanbul. Ama yolum hasret gibi Samatya'ya düştüğünde kendi İstanbulumdan çok şükür bugün de bir şeyler… Güzel şeyler bulabiliyorum"[130]

[129] İleri ,2006 a:67

[130] İleri ,2006 a:69

4.1.8.Yedikule

İleri'nin denemelerinde Yedikule de tıpkı Samatya gibi, İstanbul'un diğer semtlerine nispeten , daha az bozulan yüzü olarak karşımıza çıkıyor.

Yedikule, tarih boyunca köklü bir yerleşim merkezidir. Yazar, semti Bizans'tan Osmanlı'ya Evliyâ Çelebi'nin tanıklığıyla, yeşil alanlar güzel bahçeler, bereketli bostanlarla donandığı bilgisini verir. Ellilere kadar ahşap mimârî, semtte varlığını korumuştur. Altmışlı yıllarda Selim İleri'nin "*sefertasları*"[131]diye adlandırdığı küçük apartmanlar inşâ edilmiştir.

Semt pek çok ana cadde ve ara sokaktan oluşmuştur. Yazar, semtin mimârîsini şöyle ifâde eder:

"*Yan sokaklar, öteki yan sokaklara açılır. Bu sokaklar birbiriyle kesişir, ayrılır, birleşir.Günün alçakgönüllü apartmanları arasında,İstanbul'u yaşatan, evet, 'hâlâ' yaşatabilen, yorgun fakat harikulâde ahşap evler, kâgir evler, taş evler nice zamanların yaşantılarını fısıldayıp dururlar.*"[132]

Semtte yeni, eskiyi bozmadan durmaktadır. Yazara göre ana caddede, bazen de ara sokaklarda camiler, çeşmeler, hamamlar, çan kuleli kiliseler, V.yüzyıldan kaldığı söylenen İmrahor Camii, semtin tıpkı Samatya'da olduğu gibi dinler arası kardeşliği temsil eden yüzünü ortaya çıkarmaktadır. İleri, Yedikule halkını da, buradan yola çıkarak, alçakgönüllü, bizim olan bir şeyleri söyleyen, hep çalışan, hep üreten, çalışkan insanlar olarak yorumlamaktadır.

Semtteki üretim faaliyetlerini göz önünde bulunduran yazar, şimdi üretimi durmuş Havagazı Fabrikası'na değinir ve Yedikule Havagazı Fabrikası'nın geçen yüzyılın

---

[131] İleri, 2006 a: 69

[132]İleri, 2006 a: 68

sonundaki önemli endüstri merkezlerinden biri olduğunu söyler. Semte trenle gelindiğinde, dar sokakta karşılaşılan küçük dükkânlar ise unutulmazdır.

İleri'nin unutamadığı bir mekânda Safa Meyhanesi'dir.Kırklardan beri varlığını sürdüren meyhaneye özellik katan, mekânın sahibi Süleyman Kızıltay'ın belli bir saatte meyhaneye takım elbise ve kolalı gömlekle gelerek, masaları zârifçe dolaşması ve herkesin ayağa kalkmasıdır. Yazara göre bu meyhane İstanbul'da içki içmenin bir eğitimi olduğunu hissettirmektedir.[133]

Son olarak, "*Her Zaman Yedikule*"[134] adlı denemesinde Selim İleri, Yedikule'nin hâlen muhâfaza ettiği, İstanbul'a has özelliklerini kaybetmesi ihtimâlinden duyduğu endişeyi okurlarına şu cümlelerle vermektedir:

"*Ahşap dokusu, eski tarz elektrik fenerleri, merdivenleri üç beş basamak evleri, yirmi dört saat yaşayan caddesiyle bugünkü dünyasını daha ne kadar koruyabilecek Yedikule, bilmiyorum. Gün gelecek, yeni zamanın gösterişçi dünyasına belki yenik düşecek. Ama şimdi asıl İstanbul'dan, asıl İstanbul yaşamasından sözler, sırlar söylüyor."*[135]

---

[133] İleri, 2006 a:69

[134] İleri, 2006 a:68-70

[135] İleri, 2006 a:70

4.1.9.Eminönü

Eminönü, İstanbul'un en eski dönemlerinden itibâren liman olma özelliğine sahip bir semttir. Şimdilerde balık ekmek satıcıları ve kasetçiler ile çevrilmiş olan Eminönü, eskiden Mısır'a gidecek gemilerin demirlediği bir kıyı şeridine sahipmiş

Selim İleri, semtin önemli bir özelliği olan Mısır Çarşısı ile ilgili olarak Turhan Valide Sultan zamanında yapıldığı ve sanılanın aksine burada mısır değil, Mısır'dan gelen ilâçların satıldığı bilgisini verir. Önceleri çarşının yerinde ilâç satan küçük dükkânlar bulunmakta iken sonrasında Mısır Çarşısı inşâ edilmiştir.

Çarşının ilerisindeki sokaklar ve ara yollarda piyangocular ve saatçiler bulunmaktadır:

"*Piyangocusu, saatçileriyle donanmış ara yol. Oraları hep öyle hatırlarım. Neyse ki pek değişmedi. SaatçİIerin camekânları önünde durur, bir yığın saatin tıkır tıkır işleyişine hayranlıkla bakardım*."[136]

Yazar için Hacı Bekir Şekercisi de, akidesiyle, badem şekeriyle, bademezmesiyle önem taşıyan, vitrinine bakılmadan geçilmeyen şekerlemecidir.

Ayrıca Eminönü'nde pek çok iş hanı da bulunmakta olup, bu binâlar semti daha XIX. yüzyıldan itibâren ticâret merkezine dönüştürmüştür.[137]

Semtin sembollerinden Yenicami, yazarın karlı bir kış günü dedesi ile gittiği Eminönü'nde, dedesinin anlattıkları ile bir efsâneye dönüşür.

---

[136] İleri,2006 a:57

[137] İleri,2006 a:56-57

"*Eminönü'ndeki Yenicami'nin bende bir efsanesi vardır. Bu çocukluğuma ait bir efsane.Yalnızca benim için bir efsâne…*''[138]

Yazar, ilk önce Yenicami ile ilgili herkesin bildiği tarihî bilgiyi verir. Safiye Sultan kendi adına bir cami yaptırmak ister , caminin mimârî tasarımını Davut Ağa yapar ; fakat bir karışıklık neticesinde Dalgıç Ahmet Ağa inşaata başlar. III.Mehmed'in 1603'te saltanatının sona erip , I.Ahmed'in tahta çıkmasıyla Safiye Sultan eski saraya gönderilir. Yaklaşık elli yıl boyunca da inşaatla kimse ilgilenmez. Sonra Avcı Mehmed'in annesi Turhan Hatice Sultan inşaatı sürdürtür ve 1663'te cami törenle açılır. Nitekim ölünce türbesi de caminin bahçesine yapılır ve oraya

Yazar , caminin mimârî özellikleri ile ilgili de bilgi verir. Cami, bezeme işçiliği bakımından klasik dönemin son temsilcisi gibidir. Çinilerde mavi ağır basar. Hünkâr mahfilinde ise oya gibi işlenmiş taş parmaklıklar ve göz kamaştırıcı filayaklar mevcuttur. Caminin bahçesindeki Turhan Hatice Sultan Türbesi de üzerinde lacivert yazıları ve pek çok penceresi ile göze çarpar.[139]

"*Dedem, 'tarihte meşhur' Safiye Sultan'ın genç kızken yaşadığı Venedik'i, hani benim sadece kartpostallarda gördüğüm sular şehrini unutamadığını söylüyordu.Öyle anlatıyordu ki,sanki Venedik'te Safiye Sultan'ın Bafa halini görmüştü.*

Safiye Sultan ,Venedik'in yine meşhur San Marco Kilisesi'ni de hiç unutamamış.Yaşlılığında oraları çok özleyip Eminönü Meydanı'nda benzeri bir külliye inşa ettirmek istemiş.Deniz kenarında,büyük bir meydanda doğduğu kenti belki yeniden yaşamak istiyormuş."[140]

Eminönü ve Sirkeci'nin sınırını kesin olarak çizilemeyeceğini belirten yazar, Sirkeci semtinin sembolü olan yapıları Eminönü ile ilgili denemelerine dâhil eder.

---

[138] İleri,2006 a:60

[139] İleri,2006 a :

[140]İleri,2006 a:6

Büyük Postane Millî Mimârî döneminin, çok değerli mimârı Vedat Tek'in [141]eseri olup XX. yüzyılın başlarında "Posta ve Telgraf Nezâreti Binası" [142] olarak kullanılmıştır.

Semtin diğer sembolü de Sirkeci Garı' dır. Yazarın verdiği bilgiye göre tasarımı Alman bir mimâra ait olup İstanbul'a 1890 yılından beri hizmet vermektedir. Binânın saat kuleleri de yazarın dâima ilgisini çekmiştir. Garın dış yüzeyini kaplayan granitler ve mermerler günümüzde yıkanmak sûretiyle temizlenmektedir. İleri bu durumu "*Dış cephesinin granitleri, mermerleri arada bir temizlendikçe gar aydınlanır*"[143] diyerek belirtir.

Yazar, günümüzde Sirkeci semtinin durumunu ise trafikteki kargaşayı da vurgulayarak ifâde etmiştir:

''*Gerçi oldum bittim kalabalık taşıtlıydı Eminönü Sirkeci arası. Bugün trafik lambalarıyla üst geçitleriyle ,otobüsleri tramvayı, taksileri, kamyonları, bütün o kıyametleriyle büsbütün yoğun. Yoğun telaş. Yoğun tıkanıklık.*"[144]

Eminönü ve Sirkeci hem mimârî yapıları ,hem ticârî çehreleri gerekse insan kalabalığı bakımından denemelerde yer almıştır.

---

[141] Vedat Tek:1873 İstanbul-1942 İstanbul.Mimâr.

İlk eğitiminden sonra girdiği Galatasaray Lisesi onuncu sınıftayken eğitimini sürdürmek üzere Paris'e gitmiştir.Ecole National des Beaux Arts'da eğitimini tamamlayıp,İstanbul'a dönüp,büro açmış ve ilk yapıtlarını vermeye başlamıştır.1909'dasaray başmimarlığına atanmıştır.Seyr-i Sefain idaresi,Haydarpaşa İskelesi,Moda İskelesi mimâr tarafından tasarlanıp,gerçekleştirilmiştir.(Yıldırım Yavuz''Vedat Tek'',*Dünden Bugüne,İstanbul Ansiklopedisi(*1994):Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Neşriyâtı,Cilt 7,İstanbul :232)

[142] İleri,2006 a:60-61

[143] İleri, 2006 a: 61

[144] İleri,2006 a:60

4.1.10 Sultanahmet

İleri, İstanbul'daki semtlerle, sokaklarla, parklarla tanışmasını farklı hikâyelerle hatırlar ve denemelerinin pek çoğunu da bu zemin üzerinde oluşturur.

Sultanahmet denildiğinde, yazarın ilk aklına gelen 23 Mayıs 1919'da gerçekleştirilen Sultanahmet Mitingi'dir. Yüz binlerce İstanbullu Ayasofya'dan Çemberlitaş'a toplanmış ve bir umut aramıştır. İleri , bu mitingi birçok tanığından da dinlenmiştir. Hâlide Edib'in de konuşmacı olarak katıldığı mitingdeki "*derin yakarış*" için yazar, "*Ne zaman Sultanahmet'e gelsem bu heyecan yakama*" yapışır der. [145]

İleri, esas Sultanahmet'in ise anıtlarıyla göz kamaştırdığını söyler. Sultanahmet Camii, daha doğrusu Sultanahmet Külliyesi, semtin XVII. yüzıldaki ruhunu yansıtmaktadır. Geniş avlu, türbe, hünkâr kasrı, medrese, imâret, dükkân ve evler ile âdeta Sultanahmet semtinin kuruluşunu ve yaşayışını yansıtmaktadır.

Yazar, yapının nar çiçeği, beyaz ve yeşil çinilerinin güzelliğini belirtir ve çinilerdeki derin anlamı XVII. yüzyılda resim sanatı ile doğrudan ilişkisi olamayacak sanatçının, çiçek hayâlinde kayboluşuna, kendisinin duyduğu hayranlığı belirtir. Selim İleri'ye göre sedef kakmalı pencere kanatları içe kapanışı çağrıştırsa da caminin kubbesi ve kubbe süslemeleri âdeta bir dünyadır. Caminin mimârî Sedefkâr Mehmed Ağa, camiyi renkli cam sanatıyla bezemiş olup, İleri'nin tâbiriyle," yaşadığı dönemi bir masal gibi anlatmış, bir masala dönüştürmüştür". [146]

Caminin ilerisindeki Ayasofya, Bizans'ı söylemekte iken, Osmanlı Topkapı Sarayı semtin bir diğer önemli yapısı, Osmanlı'yı söylemektedir.

---

[145] İleri,2006 a:62-63

[146] İleri,2006 a:62-63

Yazar, sarayın esas adının Yeni Saray olduğunu, Eski Saray'ın ise halk arasında Gözyaşı Sarayı olarak bilindiğini, padişah öldükten sonra saray kadınlarının sürgün için oraya gönderildiği bilgisini de okurlarına verir.

Topkapı'daki kapılar, avlular, bahçeler ve köşkler Selim İleri için bir bilmecedir, bu bilmece de her mekânın iki veya üç isim taşımasıyla başlamaktadır. Birinci avluda Aya İrini Kilisesi belirmektedir. Daha sonra da Bâbusselam diğer adı ile Orta Kapı gelmektedir. Yazar daha sonra Cellât Çeşmesi'ni hatırlar.Bu çeşme adını, kelleleri uçurduktan sonra çeşmede ellerini ve baltalarını yıkayan cellâtlardan almıştır. Çocuk Selim,saray ziyâretlerinde, bilhassa padişahların büyük merâsimlerini ve merâsimlerde saçağın altına konulan , İç Hazine'de saklanan tahtı merak etmektedir. Yeni Saray'ın yazarın hatırına gelen son özelliği de çinilerindeki "*eşsiz güzellik*, *estetik duyuş ve görkem*"dir.[147]

Topkapı Sarayı'nın çıkışında III.Ahmed'in Meydan Çeşmesi bulunmaktadır. Saray surlarının karşısındaki çeşmenin benzeri, Üsküdar'da İskele Meydanı'ndadır. Saray'ın karşısındaki çeşmenin yerine, III.Ahmed Çeşmesi yapılmıştır.Çeşmenin yapımında Nevşehirli İbrahim Paşa'nın payı olmakla birlikte,çeşmede III.Ahmet'in celî hat ile yazdığı :

"Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmed'e eyle dua" [148]

cümlesi bulunmaktadır. Çeşme , Marmara Adası'ndan getirilen mermere, kurşun ve ahşabın eşliği ile oluşturulmuştur ve üzerindeki nişlerin kuşlar su içsin diye yapıldığı söylenmekte olup, çeşmede küçük kubbeler ve altın alemler bulunmaktadır. Çeşmedeki çiçek demetleri ve meyvelerin, nar, armut ve üzümün firûzeye çalan bordürleri, kırmızı çinidendir.Çiçeklerin vazoları ise Üsküdar'daki çeşmenin vazolarına benzemektedir.[149] İleri, çeşmedeki mimârî üslûba dâir de şunları söyler:

---

[147] İleri,2007 b:28

[148] İleri,2007 b:30

[149] İleri,2007 b:28-30

"*Sanat tarihlerimiz Osmanlı'daki barok zamanı birçok kez kötüledi. Öyle okuduğum için ben de küçümsemeye yeltenmiştim. Şimdiyse, III. Ahmed Çeşmesi'ndeki baroktan izdüşümleri büyüleyici buluyorum.*" [150]

Sultanahmet Parkı da Selim İleri'nin Sultanahmet semtinde ,sevdiği bir yer olup parkın içindeki farklı unsurlara da denemelerinde rastlanmaktadır. Parktaki Alman Çeşmesi, İmparator II.Wilhelm'in İstanbul'a ikinci gelişi anısına yapılmıştır. Bütün parçaları Almanya'da işlendikten sonra çeşme oluşturulmak üzere İstanbul'a gemiyle getirilmiş, açılışı da XX. yüzyılın başında yapılmıştır. Çeşmenin kubbe içi, yazarda farklı çağrışımlara sebebiyet vermektedir. Selim İleri çeşme ile ilgili düşüncelerini şöyle belirtir:

"*Bu çeşmenin mozaik çağrışımlı altın parçacıklarla bezeli kubbe içi hem çok ışıltılı ,hem de tuhaf biçimde karanlık,karaltılıdır.Asıl Sultanahmet'te bugün kendine özgü,farklı bir duyuşun ifâdesi gibi durmaktadır anıt çeşme.*" [151]

Sultanahmet semtinin ilk akla gelen sembollerinden biri de meydandaki parktır. Parkın içinde bulunan dikilitaşlar, yazarı daima korkutmuştur, hiyeroglif yazı ise sır gibi gelmiştir.

Park, Japon süs elmaları ve kirazları, yalancı akasyaları ile yazara göre çok büyük ve sıkışık bir kent olan İstanbul'un "*son ferâhlıklarından biridir*". [152]

Diğer İstanbul semtlerinden farklı olarak, Selim İleri Sultanahmet'e dâir yazılarında, mimârî bozulmadan ziyâde, semtin günümüze dek gelen ve asıl çehresini oluşturan saray, çeşme ve anıtları ile ilgili bilgi vermiştir. Bu semte olan sevgisini de "*Sultanahmet, göz kamaştırıcı anıtlarıyla da biraz Sultanahmet'tir*" [153] diyerek belirtir.

[150] İleri,2007 b:30

[151] İleri,2006 a:63

[152] İleri,2006 a:63

[153] İleri,2006 a:62

4.1.11.Boğaziçi

Yazar, yöre semtleri ve köyleri ile berâber, eserlerinde pek çok kez Boğaziçi'ni[154] anar. Selim İleri'nin denemelerinde, başka yazarların bakış açıları ile de Boğaziçi sık sık karşımıza çıkar.

Semtte önceleri bahçecilik ve balıkçılıkla geçinenlerin oturduğu köyler, zamanla İstanbulluların yazlık oturma mekânları olmuştur. Bu yerleşim içinde bulunan yöre semtleri, Çengelköyü, Arnavutköyü, Bebek, Kandilli, Yeniköy, Anadoluhisarı, Emirgân, Kandilli ve Sarıyer'dir.

İleri'nin denemelerinde ve anılarındaki Boğaziçi üç temel çağrışıma dayanmaktadır : Deniz , yalı ve vapur.

Yazar, Moda ve Kalamış'ta sakin olan denizin Boğaziçin'nde hırçınlaşarak köpük köpük dalgalanıp, mürekkep mavisine menekşe moruna döndüğünü ifâde eder.Yöre semtlerindeki deniz gözlemlerini ve vapur gezilerindeki köpüklenen denizi yer yer *Eylül*'e göndermeler yaparak da vurgulamıştır:

"Eylül'ün peyzajlarını çok severim,

Rüzgâr,denizi bazan sadece ürpertir.Çakıllar arasındaki oyuncaklarda fısıltılar işitilir.Deniz parıldar.Ama çok geçmez,deniz durgun bir havuz gibi görünür.O zaman hep öğle vaktidir.Denize,uzaklara, 'kirpiklerin arasından süzülen bir bakışla" bakılır.Bazan deniz ve rüzgâr ,hiddetli ve körpedir."[155]

---

[154] Boğaziçi-Karadeniz ile Marmara Denizi arasındaki İstanbul Boğazı'nın tesbih dizisi gibi köyler ve kasabacıklarla donanmış yalı boyu ile gerİlerindeki yamaçlara,tepelere,vâdi ve köy-limancıklara verilmiş isimdir;İstanbul'un anıldığı anda hâtıra ilk gelen Boğaziçi olur. (Reşat Ekrem Koçu, (1965) : *İstanbul Ansiklopedisi,* Neşriyat Kollektif Şirketi , Cilt 6, İstanbul, s.2853)

[155] İleri, 2006 : 99

Boğaziçi'nin yazara göre ikinci temel unsuru yalılardır. Hâtıralar içinde yalılara dâir ilk hatırlayış, Selim İleri'nin annesi Süheylâ (Yalçuk) İleri'nin babaannesi Feride Yalçuk'un her yaz Boğaziçi'nde kiraladığı yalı odaları/yalı katları ile başlar. En dikkat çekici unsur, yalı tavanlarında yer alan, ortak sayılabilecek, süslemelerdir. Kabartma süsler, oyma şemsler, güneş simgeleri bu yalıların, neredeyse tamamında bulunan, belirgin birer mimârî özelliktir.

İleri, Boğaziçi'ne has yalıların zaman içinde tahrip oluşunu; bazen terk edilişlerini, yangınları; bazen kırık camları, bahçeleri bürüyen otları gözlemleyerek fark etmiştir. Bunun için de Boğâziçi üzerine yazdığı denemelerinin bir çoğunu yalı mimârîsinin zamana yenik düşmesi ve ahşabın sulara gömülmesini ifâde etmek sûretiyle, meydana getirmiştir. Yazarın bu konu üzerindeki sıkıntısı, İstanbul'un kendine has mimârî dokusunun ve yalı bahçelerindeki estetik zevkin yok oluşundan kaynaklanmaktadır.

Yazar, Boğaziçi yalılarını "*suda ölen yalılar*"[156] diye niteler, semt mimârîsinin deniz-çınar-mermer üçgenine dayandığını, Rûşen Eşref, Tanpınar ve Yahya Kemâl'de karşısına çıkınca fark ettiğini söyleyen yazara, yalıların çokluğu ve iskele ile rıhtımın yalılar ile uyumu, geniş bahçeler bir tiyatro dekorunu çağrıştırmaktadır. Bu konudaki esâs tespit, yalıların bu uyumlu görüntüden kopuşu üzerinedir. Yalılar Boğaziçi'nden göçüp gitmeye başlamıştır. İleri, bu yok oluşun sebeplerini Boğaziçi üzerine yazılmış eserlerden yola çıkarak yorumlamaktadır.

Refik Halit'e göre Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Boğaziçi yoksul ve çökkün bir hâle gelmiştir. Yazar, savaşın yalıların ahşaplarının çürümesine, bahçelerinin bakımsız kalmasına ve şiddetli dalgaların rıhtımları yok edişine müdâhale imkânı bırakmadığı bilgisini aktarır.Dolayısıyla da yalıların yok oluşunu savaş sonrasındaki iktisâdî çöküntüye bağlar.

---

[156] İleri, 2007 b : 168

Bu durum, Boğaziçi'nde toplumsal hayatın değişime uğraması, eski refah ortamının silinmesi ile de ilgilidir. Selim İleri bu konudaki tezini, "*Boğaziçi'ne Kim Dokundu*"[157] adlı denemesinde, Refik Halit'in görüşleriyle destekler. Refik Halit, "*Boğaziçi bitmiş!*[158]" demektir. Bu sorunun çözümü de Boğaziçi'nin olduğu gibi **son kalanları** ile korunmasıdır. Refik Halit de Boğaziçi'nin güzelliğini "*hâl içinde,dâima mâzi*[159]" kalmasına bağlı olarak görmektedir.

Aynı konu ile ilgili olarak, Suat Derviş'in eserlerinde anlattığı Boğaziçi yalıları, Mütâreke yılları ve işgal zamanında -mecbur kalınarak- elden çıkarılmıştır. Bir müddet sonra da kaderlerine terk edilmek sûretiyle estetik özelliklerini kaybetmişlerdir.

Yalıların yanı sıra Boğaziçi'nin bir özelliği de İstanbul'un ilk vapur şirketine ev sahipliği yapmasıdır. Bu şirket, anonim özellik taşımaktadır. Boğaziçi'nde o döneme kadar ulaşım ilkel taşıt araçları ile gerçekleştirilmektedir. Şirket-i Hayriyye adı ile kurulan deniz taşımacılık şirketi bin sekiz yüz elli dört yılından sonra bu bölgede yer alan Boğaziçi ve yöre semtlerine bir hayli hareketlilik kazandırmıştır. Boğaz'ın iki yakasındaki semtlere de geliş gidiş kolaylaşmıştır.Numaralar verilerek adlandırılan vapurlar zamanla halk tarafından benimsenir.Bir müddet sonra da edebiyatımızda bir *"vapur edebiyatı"* doğar.Selim İleri bu durumu, "*iyi, ki de başlamış,dönemin deniz,vapur,Boğaziçi dünyasını o edebiyatın verimlerinden öğreniyoruz*"[160]diye değerlendirir.[161]

---

[157] İleri, 2004 c: 90-93

[158] İleri,2004 c:90

[159] İleri, 2007 b : 164-165

[160] İleri,2007 b:165

[161]Vapur Edebiyatı'na örnek gösterilen eser:
Abdürrahim Câbir Vada (2006):*Boğaziçi Konuşuyor ve Kanlıca Tarihçesi,*Kitabevi Yayınları,İstanbul,185s.

4.1.11.1.Arnavutköy*

Yazar, yaklaşık elli yıl öncenin Arnavutköy'ü Boğaziçi'nin en güzel semtlerinden biri olarak kabul eder. Semte dâir anıların ve değerlendirmelerin başlangıcı, yazarın annesinin amcası olan Ferit Amca ve eşi Bedia Yenge'nin evlerine yapılan ziyâretlere dayanmaktadır.

Yazar, ilkin Arnavutköy'e ulaşımı hatırlar. Taksim'den binilen dolmuş, Boğaziçi'ne giderken çok zor dolmaktadır. Semte gidişi sağlayan diğer ulaşım aracı da tramvaydır. Tramvayların en belirgin özelliği de caddeden geçerken çaldıkları çıngıraklardır. Herkesin aklına gelecek ulaşım aracı olan vapur ise, Boğaziçi'ni iskele iskele dolaşarak semtlere yolcu taşımaktadır.

Arnavutköy İskelesi, altmışlı yıllarda denize açılan içkili lokantalar ve deniz üstü kahveleri ile donanmıştır. Bu mekânların tamamı, Rumların geleneklerine bağlı olarak, yemek ve müzik anlayışıyla yazarın çocukluk yıllarına kadar gelmiş; sonra da bu özelliklerini yitirmişlerdir. Yazar hâtırladığı deniz kıyısı lokantalarının gösterişten uzak olduğunu belirtir. Semt insanlarının da aynı sadeliği taşıdığını; tanışıklık, ahbaplık, arkadaşlık ilişkilerinin emekle oluşturulduğunu, farklı din ve ırktan insanların da bu semtte kardeşçe yaşadığını vurgular. Hattâ Arnavutköy'e gidişlerin bir çoğunda Taksiarhis Kilisesi'ni de ziyâret edip mum yaktıklarına; Bedia Yengelerinin Rum komşularının da Müslüman bayramlarındaki ziyaretlerine değinir.

Yazar, semtteki bu kültür mozağine dâir tarihî bilgileri de denemelerinde sunar. Bizans kaynaklarında, Boğaziçi o dönemde de gözde bir yerleşimdir. Bizans'da Arnavutköy, Estiyas ve Anoplus adları ile de anılmıştır. Konstantinos'un inşâ ettirdiği ve uzun yıllar Bizans'a övünç kaynağı olan büyük Vikos Mihailikos Kilisesi

---

*Yazarın denemelerinde semtin adı Arnavutköyü olarak geçmekle birlikte,biz çalışmamızda günümüzde İstanbul Büyükşehir Belediyesindeki resmî kullanım şeklini tercih ederek, Arnavutköy adını kullandık.

buradadır. Yapı zamanla harap olmuş; sonra onarılmış, yepyeni mozaik ve ikonalarla bezenmiştir. Daha sonra yıkılınca, o büyük yapının yerine Arnavutköy Kilisesi inşâ edilmiştir. Selim İleri kendi edindiği tarihî bilgilere dayanarak, kilisenin Lâtin saldırısında yağmalandığını ve çöktüğünü aktarır.[162]

Semte dâir Evliyâ Çelebi'den de bağların ve bahçelerin güzelliği bilgisini aktarır. Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği bu bahçelerde, Selim İleri'nin Arnavutköy ziyaretlerinin en büyük özelliği olarak gördüğü Osmanlı çileği yetişmektedir. Önceleri üzüm bağları ile ünlü bu köye, İspilanti Ailesi XIX. yüzyılda çileği getirir ve yöre daha sonra bu meyve ile nam kazanır.Yazar, Osmanlı çileğinin İstanbul'a has olduğunu vurgulayıp tat ve koku bakımından kendine mahsus özellikleri olduğunu da belirtir. Geçen yıllarla birlikte, Rum ailelerin -çilekçilikle daha ziyâde onlar uğraşmaktadır- İstanbul'dan çeşitli sebeplerle ayrılmaları, çileği lezzetli kılan Arnavutköy topraklarının sitelerle dolması, yazar tarafından, bu İstanbul lezzetinin yok olmaya yüz tutma sebebi olarak görülür.Yazar, bu lezzete ve lezzetin yok oluşuna dâir bilgiyi de *"Çilek ve Arnavutköyü"*[163] adlı denemesinde zikr etmiştir:

"*Arnavutköyü'nde yetişen tatlı çilek iki cinsmiş: Mangora ve Osmanlı çileği. Arnavutköyü'nde oturanlar, köylerinin çileğini hemen ayırt ederler-dahası,köyün bahçelerinde yetiştirilen çileklerin iki ayrı familya olduğunu özellikle belirtirlerdi. Daha bereketli olan Frenk çileğiydi-galiba şu Mangora-daha az ürün vereniyse Osmanlı çileği,ilkinin alacası kırmızıya çalar koyu pembe,ikincisininki neredeyse beyaza yakın uçuk pembe,deyiş yerindeyse,sütlü pembe,üstelik,Osmanlı çileğinin esansında baygın bir çilek kokusu vardır ki, pek beğenilirdi. Karides renkli Osmanlı çileğini en son seksenlerde Maslak yolunda görmüştüm. Fakat bunlar bayat karideslere dönmüştü. Çevre tahribi yüzünden, bahçelerin yok olup gittiği, Arnavutköyü'nde tek bir çilek bahçesinin kalmadığı söylenmişti."*[164]

---

[162] İleri , 2007 b: 160

[163] İleri, 2007 b: 160-163

[164] İleri,2007 b:161

İstanbul'un diğer semtlerindeki hızlı değişim ve çevreyi tahrip eden kör bilincin büyük etkisi Arnavutköy'de de yaşanmıştır.Gerek mimârî bilinçten yoksun yapılar, gerekse git gide birbirinden uzaklaşan insanlar, kaybolan değerler Arnavutköy'ü başkalaştırmıştır.[165] Yazar bu durum karşısında duyduğu üzüntüyü, şu cümlelerle ifâde eder:

"Bugünkü Arnavutköyü'nün restore edilmiş,varlıklı evlerini artık önlerinden geçerken görüyorum.O evlerin kapısını çalıp bir bardak su istemek aklımın ucundan geçmez.Ama annemin babaannesi Feride Hanım,susadı mı,yol boyu her kapıyı gönül rahatlığıyla tıklatırdı.Şimdi hepsinin sırtında eriyip giden yırtılan "kültür,gömleği"!"[166]

[165] İleri, 2007 b: 162-163

[166] İleri, 2006 a: 52

4.1.11.2.Üsküdar

Boğaziçi'nin bir başka semti olan Üsküdar, yazarın, anılarından yola çıkarak kaleme aldığı denemelerinde çokça karşımıza çıkar. Yazar, bilhassa semtte yer alan tarihî mekânlara dâir ayrıntılı bilgi verir. İleri, Boğaziçi'nin diğer semtlerine ziyaretleri, oralardaki tanıdıklara bağlarken; Üsküdar'a gidiş sebebini, semte duyduğu özleme bağlar. "*Özlem*" in[167] sebebini ise semtte bulunan cami, türbe gibi "*zamanın taşa hayat vermiş*"[168] yapıları ile bağdaştırır. Zâten semtin hâfızada iz bırakan özelliği de tarihî yapılardır.

Üsküdar'ın bilinen en eski adı, Altın Şehir Hrisopolis'tir. Tersâne ve iskeleler, semtin daha o zamanlarda sahip olduğu mekânlardır. İleri, semtin tarihî yapılarına dâir bilgisini , yorumunu da katarak okurlarına aktarır.

İlk yapı Kızkulesi'dir. Yazar, kulenin mitolojiye, söylencelere karışmış tarihini anlatmaktadır:

''Prensese bir yılan âşık olmuş, tuhaf aşktan ürkülerek, deniz ortasındaki Kızkulesi'ne kaçırılmış prenses. Ama yılan, süslü meyve sepetine girerek gelmiş ve prensesi bulmuş. Ölümcül bir aşkmış,yılan prensesi öldürmüş".[169]

Kızkulesi sadece söylencelere değil, aynı zamanda resimlere ve tablolara da kaynaklık etmiştir. Yazar, Kızkulesi'nin Cumhuriyet bayramlarında ışıklandırıldığı, ressamların eserlerine yansıyan görüntülerini de özlemle anar. Tahribât dolayısıyla onarım gören, yeni kubbe oturtulan yapının; eski, dilimli, barok kubbesinin ve onun üzerindeki uzun bayrak direğinin Kızkulesi'ne güzellik veren unsurlar olduğunu da

---

[167] İleri,2006 a:28

[168] İleri, 2004 c:130

[169] İleri, 2005 :25

ifâde eder.[170] İstanbul'un sembolü olan yapının günbatımlarındaki manzarasının şimdi kendisine sahip çıkılmaması sebebiyle *"üzüntüler ve utanışlar söylediği"* [171] izlenimine kapıldığını da okuyucularına aktarmaktadır.

Semt, pek çok cami ve türbeye de ev sahipliği yapmaktadır. Deniz kenarında bulunan Mimâr Sinan tarafından yapılmış olan Şemsipaşa Külliyesi, yazar için *"iç dünyada enginlere açılmayı"* [172] sağlamaktadır.

Semtin unutulmaz bir yapısı da Mihrimah Sultan Camii'dir. Yazar bu yapının mimârî güzelliğine ve görkemine bakarak , günümüzün İstanbul'undaki mimârînin nereye sürüklendiğinin ayrımına da vardığını belirtmeden geçemez.[173]

Önemli bir mimârî eser de Üsküdar Mevlevîhânesi'dir. Yapı XVIII. yüzyılda yapılmış olup, günümüze gelinceye kadar epey onarım görmüştür. Yapılış amacı, İstanbul'dan Anadolu'ya gidecek Mevlevî dervişlerine konaklama yeri olmasıdır. Yazar, Mevlevîhâne'nin bugünkü yıkık yıprak hâlinin dahi gelip geçeni durduracak güzellikte olduğunu vurgular.[174]

Semtte ayrıca III.Ahmed'in,diğeri Topkapı Sarayı'nın karşısında bulunan bir çeşmesi de İskele Meydanı'ndadır.Mermer çeşme,konaklama yeri olan Üsküdar'da gelip geçen yolcuların serinlemesi için, XVIII. yüzyılda inşâ edilmiştir.[175]

---

[170] İleri,2006 a:29

[171] İleri,2006 a:28-30

[172] İleri, 2007 b: 29

[173] İleri, 2007 b: 36

[174] İleri, 2006 a:30

[175] İleri,2007 b:29

Semtteki bir başka cami de Yeni Valide Sultan Camii'dir.Bu camide geçmişten günümüze kadar gelmiş bir gelenek vardır.Sokakta bulunarak buraya bırakılan yavru veya sakat kediler,halk tarafından cami avlusunda beslenilmektedir.Semtte ayrıca bir kedi hastanesi de eski dönemlerde,hasta,kimsesiz kedilere barınaklık yapmıştır.[176]

Bir geçiş noktası olan semtte bulunan, tarihî mezarlık Karaca Ahmet Mezarlığı, semte aynı zamanda "*son durak*" [177] olma özelliği de yüklemektedir. *"selvileri, geçmiş zamandan kalan taşları"* ile yazar burayı *"başlı başına bir tarihî mekân"* olarak görülür. [178]

Üsküdar tarihî mekânları kadar coğrafî bakımdan İstanbul'u kuş bakışı gören manzarası ile de özellik taşımaktadır. Botanik bakımdan ise bahçeli ahşap evlerin pencerelerindeki hanımelleri, yabangülleri, sardunyaları; bahçelerindeki meyve ağaçları ile de denemelerde yer almaktadır. Bu ahşap evlerde yer alan kuş evleri sanat tarihimiz bakımından öneme sahiptir. Kuş evleri, kuş sarayları, konaklayan kuşların o mekâna uğur ve bereket verdiği inanışını da doğurmuştur. Kuş sarayları, Üsküdar'daki Ayazma Camii'nde mimârî tarihinin ayakta kalan-küfeki adı verilen gözenekli,ateşe dayanıklı bir cins taştan oyulmuş, köşk ,tek katlı ev, saray modelleri ile-son eserleridir.Kedi hayratı olma özelliği ile de belirttiğimiz Yeni Valide Camii'nin ön cephesinde de cami çağrışımlı kuş evleri bulunmaktadır.[179]

Yazarın deneme ve anılarında tespit ettiğimiz Üsküdar ile ilgili bütün bu özellikler, semtlilerin tarih, tabiat ve hayvan sevgisinin ifâdesi olarak değerlendirilir. Bu fikre paralel olarak Evliyâ Çelebi'nin de Üsküdarlılar ile ilgili Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudisi ile Üsküdar halkının alçakgönüllülük, fakirliğe kanaat etme ve tokgözlülük özellikleri ile tanındıkları yorumunu Selim İleri de belirtmiştir.[180]

[176] İleri,2007 b:36

[177]İleri,2006 a:30

[178] İleri,2006 a:30

[179]İleri,2006 a:29

[180]İleri, 2006 a:29

Türk Edebiyatı'nın pek çok veriminde farklı yönleri ile yer alan semtin;gerek görüntü, gerek sosyal bakımdan başkalıklarını fark ederek, ifâde eden bir diğer sanatkâr topluluğu da ressamlar olmuştur.Batılı ressamların sırlarla ve gizemle tasvir ettikleri İstanbul'u, Türk ressamlar, bilhassa Üsküdar'ı, gündelik havası ile yaşatmışlardır. Bu sebeple kendİlerine de **Üsküdarlı Ressamlar** denmiştir.

''İncir ağaçları arasında harap çatlak duvarlar , yan yatmış ahşap evler bostan kuyuları hâlâ bir kısım ressamlarımızın eserlerinde yaşamaktadır. Üsküdar'ın , bu garip Türk diyarının mahrumiyete ,bakımsızlığa rağmen toz toprak içinde kalmış gizli bir güzelliği vardır ki , bunu sadece bir devir Türk ressamları görebildiler ve anlatabildiler. Hoca Ali Rıza 'yı ,Seyit Bey'i , Şeker Ahmet Paşa'yı, Zekai Paşa'yı Üsküdarlı ressamlar içinde sayabiliriz.''[181]

Selim İleri, İstanbul'un büyük değişiminden nasibini alan Üsküdar için *"çirkin yapılaşmanın esiri olmakla birlikte dünden anılar, söylencelerle 'canlı' tarihî de az buçuk koruyor"* [182] diyerek, bu Boğaziçi semtinin diğer İstanbul semtlerinden günümüzdeki farkını, sanat tarihinin özgün eserlerine ev sahipliği yapmasına da bağlamaktadır.

---

[181] İleri,1989 :47

[182] İleri, 2006a:3

4.1.11.3. Salacak

Üsküdar semtinin kıyısında bulunan *"sade ve özgün"*[183] Salacak, İstanbul'un en eski yerleşimlerinden biridir. Eski tarihlerde bu semtte Bizans'ın manastırları, yazlık sarayları ve ayazmaları bulunmaktadır. Yazlık saray geleneği daha sonra Osmanlı'da da sürmüştür. Dolayısıyla yazar, Salacak'ta "*bir zaman kayması*" [184] hissinden bahseder ve bu hâli Bizans'tan Osmanlı'ya "*tarihî dokunun kılıç artıklarını görür gibi olursunuz*"[185] diyerek semtin ev sahipliği yaptığı medeniyetler bileşimine bağlar.

Salacak'ın bir başka özelliği, Üsküdar'la paylaştığı Kızkulesi'dir. Semtin çarpıcı görüntülere sahip olmasının bir sebebi de budur. Salacak Plâjı, İleri'nin İstanbul plâjlarını içeren denemelerinde Moda,Tarabya ve Suadiye Plâjları'na göre gösterişten uzak, kumsalı dar, denizi çırpıntılı ifâdeleri ile yer almıştır. Bu mekân İstanbul'un yiten ilk plâjlarındandır.

Selim İleri, semtin kaybolan değerleri ile ilgili olarak, Salacak İskelesi'ne de değinir. İskele, Şirket-i Hayriyye zamanındaki iskeleye benzer. Berisinde Bizans'tan bir liman kalıntısı bulunmaktadır.Sonra sâhil doldurulur ve pek çok tarihî ören yok edilerek,iskele bambaşka bir hâl alır.Böylece Bizans'tan da iz kalmaz.[186]

---

[183] İleri,2007 a:69

[184] İleri,2007 b:68

[185] İleri,2007 b:68

[186] İleri,2007 b:68

4.1.11.4.Kanlıca

Selim İleri, Kanlıca'yı Boğaziçi'nin güzel semtlerinden biri olarak kabul ederse de diğer yandan onun eskiye nazaran pek çok güzelliğini yitirdiğini de vurgular. Bu duruma sebep olarak da Boğaziçi mimârîsinin temel özelliğinin önde deniz, arkada orman bulunması esâsına dayalı olarak yapılan yalılar olduğunu, Kanlıca'da ise bu mimârî ve tabii yapının ağır tahribâta uğramış bulunması olarak gösterir.

Kanlıca semtinin özelliği sayılan yalılar, sahiplerinin adları veya yalının belirgin özelliğinden aldıkları adlar ile anılmaktadırlar. XIX. yüzyılın sonunda yanan Fuad Paşa Yalısı'nın özelliği bahçesinde yer alan, iğne yaprakları siyaha çalan çok büyük çam ağacıdır. Aynı bahçede yer alan, boyları yirmi metreye ulaşan serviler, bir ara Amerika'ya götürülmek istenmişse de başarılamamış, sonra ağaçlar bakımsızlıktan kurumuştur.Bu yalının dağ bahçesinde dönemin modasına uyularak yapılmış olan sünger taklidi merdiven, Süngerli Köşk'e çıkmaktadır. Bu köşk, bahçesindeki havuzu ve çok değerli süs ağaççıkları ile tanınmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda yalının vârisi , ağaçları ,çekisi on kuruşa satınca bahçe talan edilmiştir.

Mektupçu Ali Bey Yalısı, Meşrûtiyet ilân edildiği yıl yıkılmış, koru kadar büyük bahçesi, zaman içinde bakımsız kalmıştır. Set set yükselen arazide yer alan üçer yüz yaşındaki iki çam fıstığı zamana direnmişse de oradan şase geçerken açıkta kalan kökleri yavaş yavaş kurumuştur.

Sahaflar Yalısı,geçmiş yıllarda bahçesindeki güzel çınar ağacı ile öyle ünlüdür ki Kanlıca'ya gelenler mutlaka çınarı görmek istemektedir. Yalı büyük bir yangında yok olmuştur.

Rifat Paşa Yalısı'nın yaşadığı yangından sonra sadece bahçesi kalmış,ağaçlar kimsenin eli değmeden yıllar boyu büyümüşlerdir.Otuzlu yıllarda ağaçlar kesilmiş arazi de çıplak kalmıştır.

Nevres Yalısı'nın ön bahçesindeki çiçekler göz kamaştırırken arka bahçesinde de kaloriferle ısıtılan üç limonluk, ön bahçeye çiçek yetiştirmiştir.O dönemin bir ilki olan seralara yani limonluğa ev sahipliği yapan yalı, zaman içinde el değiştirmiş, limonluklar ve ön bahçe yok edilerek parsel parsel satılmıştır.

Saraylı Hanım Yalısı olarak bilinen yalının özelliği sahibesinin kimselerle görüşmemedir. Bu hanım her mevsim , *"saray kırmızısı"*[187] denen, çiçeklerden, otlardan hazırladığı bir ilâç karışımı yaparmış . O dönemde bu ilâç da soğuk algınlığına devâ görülürmüş.[188]

Kanlıca'nın yalıları kadar özelliğe sahip bir mekânı da Mihrâbâd Korusu'dur. Orman, Mihrâbâd Mesiresi olarak anıldığı dönemlerde çınar ve servi ağaçları ile de ünlüdür.

İstanbul halkının, bilhassa pudra şekerli yoğurt yemek için gittiği Kanlıca İskelesi'ni de unutmayan yazar, bu çocukluk gözlemini de hatırlar.İskeleyi Kanlıca yalılarına benzeten İleri, Boğaziçi iskelelerinin tamamına yakınına da bu benzetmeye istinâden "*yalı köşkü*" adını takmaktadır.[189]

Boğaziçi'nin semtlerinin hepsinde yer alan yalılar, Kanlıca'da yoğunluktadır ve yok oluş da yalıların çokluğu oranındadır. Yazar bu durumdan duyduğu üzüntüyü , "Suda Ölen Yalı, adlı bir hikâye yazarak ifâde etmek istemiştir. Bitmemiş bu hikâyede yazar, korunamayan yalıların, zamana yenik düşmesini ve ahşabın sulara gömülmesini temel alır ve Kanlıca'daki bu mimârî kaybı şöyle ifâde eder:

---

[187]İleri,2007 b:168

[188i] İleri,2006 b:166-168

[189]İleri,2007 b:171

"*Sadece yalı mimârîsinin zamana yenik düşmesini kaleme getirmek istiyordum, ahşabın sulara gömülmesini.*

Vapur gezintilerinde önlerinden geçerdik ,öyle kaç terk edilmiş, camları kırık bahçelerini yabanotlar bürümüş, belleri bükük yalı!Çocukluğumda yeniyetmeliğimde onları göre göre, bazıları, direfkler üstünde, sulara konmuş. Sanki çoktan beri sulara gömülmeyi özlüyor. Bazıları yangınlar artığı, kapkara. Bazılarının kepenkleri kırık…

Yazamadım "Suda Ölen Yalı,, yı. "[190]

[190] İleri,2007 b:171

4.1.11.5.Bebek

Yazar Boğaziçi'nin diğer bir semti olan Bebek'in adını farklı bulmaktadır. Diğer Boğaz semtlerinin isimlerine nazaran *"alafranga"*[191]bulduğu Bebek'in, bu adı almasında bir alafrangalık olmadığını da belirtir. Semtin tarihine dâir, İstanbul'un fethi sırasında bir bölükbaşı atandığı, adının Bebek Çelebi olduğu ve bu bölükbaşının koruduğu yerlere de Bebek denildiği bilgisini vermektedir.

Yazarın diğer Boğaziçi semtlerine göre ,daha "*süslü*" bulduğu Bebek, yanı başında bulunan Arnavutköy'ün alçakgönüllülüğüne karşılık *"hoppa"* [192]dır. Selim İleri, bir semtten diğer semte değişkenlik gösteren Boğaziçi'nin güzelliğini biraz da bu farklılıklara bağlar. Dolayısıyla da Bebek semtini bu bakış açısı ile de yorumlamış olur.

Semtte ilk değişime uğrayan unsur mimârî dokudur. Yaklaşık kırk yıl önce -yanı başındaki Arnavutköy'de ahşap evler, yerli yerindeyken- Bebek'te apartmanlar yapılmaya başlamıştır. Tepelerdeki korular Boğaz gören dâireler uğruna tahrip edilmiştir. Yazara, değişen mimârînin bozduğu tarihî ve tabii yapı kadar üzüntü veren bir başka hadise de, bu değişimin pek az kişiyi tedirgin etmiş olmasıdır. Ayrıca semt sakinlerinin "*lüks apartman dâirelerinde ve yalı apartmanlarında*"[193] oturanlara gıpta etmelerine de hayli içerlemiştir.

Meşrûtiyet'in Millet Bahçesi adlı gazinosu ile yazarın adını hatırlayamadığı, dönemin ünlü şarkıcı ve yıldızlarının sahneye çıktığı deniz kıyısı gazinosu da park düzenlemesi, kamuya açılma, yol yapım çalışması gibi sebeplerle yok edilmiştir.

"*Sırtlarda, tepelerde korular merhametsizce tahrip ediliyor, apartmanlar da Boğaz'a nazır dâireleriyle zengin kişilerin alımına sunuluyordu.*

[191] İleri,2006 a:52

[192] İleri,2006 a:52

[193]İleri,2006 a:53

Değişen çevre, değişen mimârî o zamanlar pek az kişiyi tedirgin etmiş olmalı. Lüks apartman dâirelerinin yüksek kiralarından konuşulur, oralarda yaşayanlara gıpta edilirdi. Dahası, bu yalı apartmanlardan denize girenlere hayran bakardık.,,[194]

Semtin hâlen mevcut olan bir değeri, Bebek sırtlarında Rumeli zirvesinde yer alan, Tevfik Fikret'in Âşiyân'ıdır. Tevfik Fikret'in edebiyat evi olmasını arzu ettiği köşk günümüzde **Tevfik Fikret Müzesi** olarak hizmet vermektedir. İleri, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun -Tevfik Fikret'i ziyâret için gittiği bir gün- Âşiyân'ı tasvir ettiği metinden şu alıntıları yapmıştır:

"Bebek sırtlarında, Rumeli zirvesindeki köşk bakımlı bir bahçeyle çevrilidir. Şurada, Fikret'ten bazı mısralar kazılı bir kaya dibi ,az ötede ağaç kütüklerinden yapılma kanepeler…

Yakup Kadri bu kez köşkün içini betimlemeye koyulur. Köşkün içi, eşya ve döşeniş açısından,Servet-i Fünun dergisinin sararmış sayfalarında rastlanılabilecek illüstrasyonları andırmaktadır, üslup 'epok dışı' dır ,özeldir ,kendine özgüdür. Âşiyan'daki köşke giren, kendi çağından , kendi ülkesinden, gününün koşullarından bir süre için uzaklaşır. Burası sanal bir yer gibidir. Umutsuz Fikret burada ,tül perdeler,kuştüyü yastıklar ,birbirine sokulmuş, birbirine kucak açmış koltuklar sedirler ortasında gelgeç bir huzur bulmaktadır.

Tavandan cami kandili gibi avizeler sarkar . Pencerelerden dışarısı bütün Boğaziçi tasviri Tevfik Fikret resim yapar."[195]

Selim İleri, *"geçmiş güzel günlerin Bebek'inden benim için pek fazla bir şey kalmadı"*[196] der ve Bebek'in bozulmadankalan iki mimârî yapısını belirtir.İlk yapı gösterişli mimârîsiyle Mısır konsolosluğu, ikincisi de bin dokuz yüz onlu yıllarda

---

[194] İleri,2006 a: 53

[195] İleri,2004 c: 9-10

[196] İleri,2006 a:53

yapılmış olan Bebek Camii'dir.Bu yapıların yanı sıra, eskisi kadar sık vapur seferleri yapılmayan iskeleyi çok seven yazar, *"mağrur bir iskeleydi"* , *"vapur seferleri azaldıkça da kurumlanışı söndü gitti"*[197] diye orayı da anmaktadır.

İleri'ye göre günümüzde semtin değişmeden kalabilen tek sembolü badem ezmecidir. Bebek semtinde semtin hemen hemen tek simgesi olarak kalabilen bu tat yazar için bir mutluluk vesilesi olmuştur.[198] Yazarın bu tavrı ancak Bebek'teki değişimin büyüklüğünün bir işâreti olarak görülebilir.

[197] İleri,2006 a:53

[198] İleri,2006 a:53

4.1.11.6.Sarıyer

Selim İleri'nin hâtıralarındaki Sarıyer, eski Türk filmlerinin çekildiği semt olarak belirtmektedir. Günümüz Sarıyer'i Boğaziçi semtlerindeki değişime dâhil edilmiş ve yazar tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir. Eskiden Boğaziçi'nin alçakgönüllü bir semti olan Sarıyer, muhallebicisi, fırını ve tavukçuları ile Selim İleri'ye göre *"orta halli insanların, hem Boğaz gezisi yapıp; hem de karın doyurabilecekleri yerlerdendir.*[199] Sarıyer 'e yaklaştıkça, sular büsbütün hatırlanmaktadır , Çırçır ve Hünkârsuyu ünlü oluşlarıyla hatırlanırken, Fındıksuyu,Kızılcıksuyu, Kestanesuyu da unutulmamaktadır. Vapurla çıkılan gezintilerde Sarıyer de bir duraktır.[200]

Şimdilerde ise denizin her geçen gün daha fazla kirlendiği, her şeyin bir lüks etiketiyle süslendiği yeni bir Sarıyer vardır. Diğer Boğaziçi semtlerinin kaderi burada da tekerrür etmiştir. Yok edilen ağaçlıklar, yüzyıllık ağaçları kesilmiş alanlara inşâ edilen lüks villalar semte yayılmıştır.Selim İleri, semt üzerine son yorumunu, Sarıyer'in durumunu yöre semtleri ve köylerdeki durum ile de bağdaştırarak yapmaktadır:

"*Oysa bambaşka bir Boğaziçi olabilirdi. Açgözlülüğün, kör bir bencilliğin, bilinçsiz nüfus patlamasının bir ölçek gerileyeceğini umabilsek. Boğaziçi hâlâ kurtulabilir diyeceğiz. Küçük plajları bugün de duruyor, oraların denizi arınır mı?*"[201]

---

[199] İleri ,2006 a:130

[200] İleri,2006 b:185

[201] İleri,2006 b:130

4.1.11.7.Yeniköy

Boğaziçi köylerinden biri olan Yeniköy'ün adı 'yeni' olmakla birlikte semtin tarihi XVI.yüzyıla dayanır. Bizans döneminde harap olan köy, Kanunî Sultan Süleyman zamanında bayındır hâle getirilmiştir.

Selim İleri Yeniköy'ü adıyla müsemmâ olarak Boğaziçi'nde "*son zamanların*"[202] semti olarak kabul etmekte, semti biraz alafranga, biraz da uçarı bulmaktadır.

Yazar, Yeniköy'ün kıyıda yer alan yalılarını ve bol ağaçlı caddesini, İstanbul'un en güzel yollarından biri olarak değerlendirmektedir. Yol üzerindeki Carlton Oteli anılarda pahalı oluşuyla belirirken, otel plâjının yanındaki Said Halim Paşa Yalısı eski ihtişâmını yitirmiştir.Yazar, yalıyı iri sedefli bir inciye benzetmektedir.[203]

Yeniköy'ün gösterişine nazaran mütevâzi köşeleri de vardır. Yazar, "*çarşıya, iskeleye yaklaştıkça semt, Boğaziçi'nin geçmiş alçakgönüllü günlerinden konuşmaya koyulur*" [204]demektir.

Boğaz'ın en güzel fırınlarından biri de buradadır. İleri , semt üzerine yazdığı denemesine, buradan aldıkları poğaçaların tadını unutamaması sebebiyle *"Poğaçalı Yeniköy"* [205] adını vermiştir. Denemede adı geçen başka bir mekân, İskele Restoran'dır . Mekânın özelliği, saksı bitkilerinin, lokantaya bir limonluk/ sera havası vermesidir.

Yazarın, Yeniköy'e yer verdiği denemelerde geçen bir de kilise vardır. İleri, adını vermediği kiliseyi Van Gogh tablolarındaki tuhaf çatılı kiliselere benzeterek, her mevsim bu kilisenin değişik görüntüler edindiğini de söyler.

[202] İleri, 2006 a: 55

[203] İleri, 2006 a: 55

[204]İleri, 2006 a: 55

[205] İleri, 2006 a: 55-56

Diğer Boğaziçi semtlerindeki tabii ve mimârî dokudaki değişim, Yeniköy'de de vuku bulmuştur. Boğaziçi evlerinin sıralandığı Yeniköy yokuşlarında artık siteler ve iç içe girmiş apartmanlar bulunmaktadır. Selim İleri bu konudaki serzenişini şöyle belirtmiştir:

"*Daha tepelerde yakın gelecekte, besbelli, beton uygarlığı dört bir yanı merhametsizce kuşatacak. İyisi mi ,biz buralardan kaçalım,kıyıdaki balıkçıların balık sergilerine sığınalım.Gerçi Boğaziçi'nden denize giremiyoruz artık ,kirlettik. Balığında sonu geldi gelecek. Tablalarında pul pul balıklar, eski bereketli zamanlarına âdeta yas şarkısı söylüyor."*[206]

[206] İleri, 2006 a: 56

4.1.11.8.Anadoluhisarı

Anadoluhisarı, Selim İleri'de daha çok yaz çağrışımlarına vesile olmaktadır.Yazar bilhassa hatırladığı Boğaziçi'nde sandalların kıyıdan kıyıya geçtiğini belirtir.

"Böyle Göksu dere içinde babamın kürek çekişlerini hatırlıyorum."[207] diyen yazar, semti bilhassa Göksu ve Küçüksu gözlemlerine dayanarak yorumlamaktadır. Yazar **mavi su** anlamına gelen Göksu'nun ne zaman, Küçüksu adını aldığını hatırlayamaz ve şöyle der:

"*…Çocukluğumda, yeniyetmeliğimde, Göksu'yla Küçüksu'yu iki ayrı Boğaz semti sanırdım. Oysa kaynaklar iki ayrı dereye rağmen ikisini birleştiriyor."*[208].

Vapurla gezilen Boğaziçi semtleri, yazarın hem semtlere hem de vapura dâir hâtıralarını okuyucuya denemelerle sunma kaynağıdır.

Vapurdaki "*püfür püfür esen deniz yeli, vapurun Boğaz iskelelerindeki zikzakları, denizin hırçınlaşması ve esintinin artmasını*" [209] İleri, "*yaz da limonata gibi bir yaz olurdu*" [210] diyerek belirtir.

Vapur gezilerinin sonunda semte varmak üzereyken görülen Küçüksu Kasrı, yazar için rüyaları anımsatan bir mekândır. Selim İleri yapının dış cephe mermerinin dantel gibi işlenerek çiçekler, çelenkler, yapraklarla bezendiği; mermer, büyük merdivenlere ve yere kadar inen büyük pencerelere sahip olduğu bilgisini verdikten sonra İstanbul'da önemli yapılarda imzası bulunan kasrın mimârı olan

---

[207] İleri, 2006 a: 55

[208] İleri, 2007 b: 189

[209] İleri, 2007 b: 190

[210] İleri, 2007 b: 190

Nigoğos Balyan'ı da [211].anmıştır.

Yazar, yapınının seksen sonrasında müze olduğunu ; fakat yalnızca resmî davetlerde kullanıldığını , bu yüzden de içini gezemediğini ekler.

Selim İleri, yaz mevsimlerinde ,Küçüksu'ya gidişlerin asıl sebebini plâja bağlar. Küçüksu Plâjı'nı da beyaz mavi kabinleri, küçük şeytan minareli ince kumu, burgaçların geçtiği denizi ile hatırlayan yazar,ağustos ortasında deniz suyunun iyice soğuduğunu belirtir. Bu durumdan dolayı da sonbaharda Küçüksu'ya yapılan gezilerin amacını *"nefes almak"*[212] olarak yorumlar.

İleri, Küçüksu Çeşmesi ile ilgili olarak da, Göksu ve Küçüksu dereleri arasının yeri olduğu dönemde , III. Selim'in annesi Mihrimah Sultan'a hediye olarak yaptırdığı bilgisini verir.Çeşmede barok ve ampir üslûplardan esinlenmiş olup meydan ortasındaki çeşme yalındı. Yakından incelendiğinde ise kitabeleri, yaprakları, çiçekleri, kubbesi, kulecikleri ile gösterişlidir. Çeşme ressamlar tarafından da farklı mevsimlerde, farklı ışıklar altında resmedilmiştir.[213]

Yazarın denemelerinde Göksu ve Küçüksu ile ilgili altmışlı yıllardaki bir gözlemi de şöyledir:

"*Küçüksu'nun değilse bile, Göksu'nun son zamanlarıydı. O zamanlar "çevre kirlenmesi" sözü dillerde dolaşmazdı . Ne var ki , güzelim Göksu Deresi'nin , bizim*

[211]Nigoğos Bey Balyan : 19 Kasım 1826, İstanbul-27 Şubat 1858, İstanbul,Hassa mimarı. Garabet Amira Balyan'ın oğludur.Balyan ailesinin örgün eğitimden geçen ilk bireyidir.Pariste Sainte-Barbe Koleji'nde okuduğu ve kolejin müdürü tanınmış mimar H.Labrouste'un çok beğendiği bir öğrenci olduğu bilinmektedir.Meslek yaşamı kısa ama verimli geçmiştir.Ailenin mimar olan bütün "bireyleri ile çalışmıştır.Ona atfedilen başlıca yapıtlar şunlardır:Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu ve iki saltanat kapısı, Ortaköy Camii,Mecidiye Kasrı, Göksu Kasrı(Kevork Pamukciyan''Balyan Ailesi'',*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*(1994):Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını,Cilt 2,İstanbul:35-40)

[212] İleri, 2007 b: 191

[213] İleri, 2007 b: 191

Kadıköyü'ndeki Kurbağalıdere gibi kötü kokmaya başladığı da ortadaydı."[214]

Yazar, Küçüksu gezintilerinde denizden çıkılınca, mısır yiye yiye Anadoluhisarı'na geçilen, küçük köprü , daha az bozulmuş Boğaz'ın temsilcisiydi diyerek, Anadoluhisarı'nı "*ağırbaşlı*"[215] bulduğunu belirtir.

Denemelerde, Anadoluhisarı'nın denize inen dar sokakları, birbirine bitişik evleri; sokağın sonundaki deniz, denize çıkan ara sokaklar; sokağın darlığı ölçüsünde, açıldığı denizin büyüklüğü; günbatımındaki ışık oyunları, yazar tarafından *"görenleri büyüleyecek güzelliktedir"*[216] diye yorumlanmaktadır.

Semtteki tarihî bir yapı olan Anadoluhisarı Camii, İleri tarafından zikr edilmektedir.Cami Fatih Sultan Mehmet devrinde inşâ edilmiş olup , II. Abdülhamit tarafından yeniden yaptırılmıştır. Minâresi ve geometrik bezemeli şerefesi , ahşap çatısı ile büyük bahçe içinde yer alan cami , Selim İleri'ye göre şehrin gürültüsünden uzak,''*semte çok yaraşmaktadır*.,.[217]

Yazar, semti tarihin anlattıkları ile değil de daha ziyâde çocukluk masallarındaki çağrışımlarla yaşadığını denemelerine şöyle yansıtmaktadır:

"*Hisarın önündeki parkı dâima gölgeli, alaca ışıklı bulurduk.Masal yapısı,hemen bu parkla başlardı.Sonra arkada hisar, yıkık yıprak kuleleriyle o kadar geçmiş zaman çağrışımlıydı ki ,onu , rakamlarla sınırlı bir tarihin içinde düşünmek hoşuma gitmezdi. Aradan onca yıl geçti, Anadoluhisarı , park, gölgeler, alaca ışıklar bendeki gizemini asla yitirmedi*"[218].

---

[214] İleri,2007 b : 34

[215] İleri,2006 a : 34

[216] İleri,2006 a : 35

[217] İleri,2006 a : 34

[218] İleri,2006 a : 34

4.1.11.9.Emirgân

Emirgân, XIV.yüzyılın ortalarında hareketli bir semttir. Nişancı Feridun Bey, semte iç içe bahçeler, yazlık köşk ve av köşkü yaptırmıştır. Yüz yıl sonrasında da Revan Seferi'nden dönen IV.Murad; bahçeleri , koruyu Emirgûneoğlu'na hediye etmiştir. Semt sonraları Emirgân adını almıştır.[219]

Emirgân semti, Selim İleri'nin denemelerinde iki farklı hâtıra dizisiyle karşımıza çıkmaktadır: İlki yazarın çocukluğunda ailesi ile gittiği Emirgân'dır. O dönemde semtin özelliği, serin olması ve yazın gidilen bir gezinti yeri kabul edilmesidir. Buna rağmen yazar, meydan kahvesinden görülen denizin "*yeşilden maviye, başka bir beyaza,,*[220] giden renkleri ; gerekse Emirgân Korusu'nda "*eylül sonunda keskin alacalar kuşanan*,,[221] ağaçlar sebebiyle ,semti "*hep sonbaharda*"[222] imiş gibi hissetmektir:

"Çocukluğumun Emirgân'ından Attilâ Ağbi'yle yaşanmış güne, sonraya ve şimdiye, bende de Emirgân sanki hep sonbaharda. Çünkü yazda renkleri puslanan deniz, karşı kıyı, bitki örtüsü, eylül sonuyla birlikte keskin alacaklarla donanır. Hele Emirgân Korusu'nun ağaçları,inanılmaz renkler kuşanır.,,[223]

Emirgân Korusu, İstanbullular tarafından Sarı Köşk, Pembe Köşk ve Beyaz Köşk'le bilinmekteyken, İleri, korunun çokça bilinmeyen bir yönünü, ağaç zenginliğini vurgulamaktadır. Çam, sedir, lâdin, çınar ve atkestanesi gibi bilinen ağaçların dışında; gümüşî göknar, Japon meşesi, su sediri, dağ muşmulası, kaymakağacı gibi nadir ağaçlar da bu koruda bulunmaktadır.

Semtteki önemli bir mekân Emirgân Camii'dir. Cami I.Abdülhamit döneminde

[219] İleri, 2006 a:53

[220] İleri, 2007 b: 65

[221] İleri, 2006 a:54

[222] İleri,2006 a:54

[223] İleri, 2007 b:65

yapılmıştır. Bir külliye olarak inşâ edilen yapıda bulunan çeşme, hamam, fırın hattâ değirmen günümüze ulaşamamıştır. II.Mahmud döneminde yeniden inşâ edilen caminin mimârîsi baroktan ampire değişmiştir. Hünkâr mahfilindeki Sultan Mahmud Güneşi diye anılan süslemeler, bitki motifleri,mihrap nişindeki kandil motifi;caminin dikkat çeken süslemelerinden kabul edilmektedir.[224]

Yazarın denemelerinde yer alan Emirgân hâtıralarının ikinci kısmı , Attilâ İlhan ile paylaşılanlar üzerinedir.

İlhan ve İleri'nin Emirgân'daki uzun yürüyüşleri ve edebiyat sohbetleri, Çınaraltı Kahvesi'nde sürdürülmüştür Bu kahve, eski dönemlerin-bilhassa kırklarda-edebiyatçı ve tarihçilerin uğrak yeriymiş. Selim İleri, Attilâ İlhan'ın Emirgân sevgisini, gazetede yazdığı yazıları keserek Emirgân'ı anlatması, gerekse "*Emirgân'da Çay Saati*"[225]şiiri ile vurgular.

[224] İleri,2007 b:65

[225]EMİRGANDA ÇAY SAATİ
Çerağan sarayı'ndan büyükdere'ye
Üşümek sonbaharında eski çınarların
Uzadığı yerde gizlice akşamların
Başlayıp adetâ kendini dinlemeye
Kafeslerin ardında bol gözlü bir kadın
Ansızın giydirilmiş ipek ferâceye
Bir çay yalnızlığı emirğan'dan öteye
Değdikçe ısındığı yaldızlı bardağın
Nedîm'den yansıması tatyos efendi'ye
Tenhâ bir genç kız sesiyle hicazkâr'ın
Kuytularda çürüdüğü bağdadi yalıların

Yorgun sarmaşıklarıyla sarkmış bahçeye
Soğuk kuşlar gibi dağılır boğazda
Rüzgârın getirdiği donuk bir yağmur pusu
İstinye'de gemilerin karanlık uykusu
…….Attilâ İlhan (İleri,2007b:63)

İleri , Attilâ İlhan'ın Emirgân'la ilgili hayâlini de "*Koyu Bir Semaverden…*" [226] adlı denemesinde okuyucuları ile paylaşır:

"*Attilâ Ağbi Emirgân'ı belki de sonbaharda seviyordu. Boğaziçi'ni çok severdi. En büyük isteklerinden biri, Boğaziçi'nde, deniz kenarında, ahşap bir evde bir zaman yaşamaktı. Galiba en çok da sonbaharı.*

……

Çokça edebiyattan konuşuyorduk , ama araya anılar , Boğaziçi giriyordu. Sisli bir gündü ve hava ılıktı. Sonra, Rumelihisarı'na doğru sis dağıldı. Sonbahar günü pırıl pırıl oldu."[227]

[226] İleri, 2007 b:63-66

[227] İleri, 2007 b:63-64

4.2.PARKLAR, BAHÇELER, ÇİÇEKLER

Selim İleri gerek denemelerinde gerekse hâtıralarında semtleri anlatırken, İstanbul'un sembol olmuş özelliklerine de değinmektedir .

Tarih ve mimârînin iç içe geçtiği şehrin , estetik güzelliğine temel teşkil eden parklar, ev ve villâ bahçeleri ve onların belirgin unsuru olan, İstanbul'a has çiçekler, bitki örtüsü eserlerde sıkça vurgulanmıştır.

İstanbulluların hayata bakış açıları ve tabiat ile ilişkilerinin de birer tahlili sayılabilecek bu unsurları, yazarın deneme ve hâtıra yazılarını göz önünde bulundurarak , üç başlık altında toplayabiliriz:

1-Semt parkları(halka açık yeşil alanlar)

2-Ev, köşk, yalı bahçeleri

3- İstanbul'da yetişen, bitkiler,çiçekler ve ağaçlar

4.2.1.Parklar

İstanbul'da mimârî yapının değişimi sonucu meydana gelen farklılıklar ile geleneksel mimârînin temeli olan ev bahçeleri de git gide yok olmuştur. İstanbulluların âşinâ oldukları bahçe, bâğ, bostan ve mesirelerin şehirdeki yerlerini yavaş yavaş yeni yapılara bırakması ile halkın yeşil özlemi artmıştır. İstanbulluların bu ihtiyâcını da semt parkları karşılamaya başlamıştır.

Yazar, bu konu ile ilgili o dönemlerde park ve bahçe ayrımının kesin olarak yapılmadığını belirtmektedir. Biz Selim İleri'nin deneme ve hâtıralarını incelerken, bu tespiti de göz önünde bulundurarak gördük ki o dönemde parklar daha ziyâde gezi alanları veyâ eğlence alanlarını (Gülhane'de olduğu gibi); bahçeler ise çay bahçelerini ifâde etmektedir.

Bu bölümde, park ve bahçeleri, yazarın eserlerinde yer alış sıklıkları ve genişlikleri bakımından tespit edip belirli bir sıra meydana getirdik.

Genelden özele gitmek sûretiyle belirlediğimiz yöntemimizde kamuya açık olan yürüyüş ve gezi parkları ile çay bahçeleri tezimizin bu bölümüne başlangıç teşkil etti.

İleri'nin çocukluk yıllarının geçtiği Kadıköy, ellili yıllardaki yeşil çehresi ile hâtıralarda karşımıza sıkça çıkar.

Bir apartman dâiresinde büyüyen yazarın tabiat ile ilk tanıştığı, anneannesi ve dedesinin Kadıköy'deki bahçeli evinin ardından, yine anneannesi ve dedesinin Yoğurtçu Bakla Tarlası Apartmanı'na taşınması, Yoğurtçu Parkı'nı ve ateşçiçeklerini Selim İleri'nin çocukluğuna dâhil etmiştir. *"Yoğurtçu Parkı benim çocukluğumun parkıydı*.[228] diyen yazar , ilkbahar yaz ve en çok da sonbaharda gidilen parkı , çocukluk masallarından birine benzetir:

[228] İleri, 2007 b:44

"*Yoğurtçu Parkı'nı yeşertisi bol olduğu mevsimlerde, çocukluğumun en güzel masal-romanlarından İpek Prenses'ten çağrışımlarla tadardım. İpek Prenses'in başlangıcında, büyülü bir şata korusu vardı. Ağaçlar sık, yaprak örtüsü alabildiğine. Park da öyleydi. Ya da , bana öyle gelirdi. En sıcak bir yaz günü bile yaprak örtüsü, ,kurumaya, dökülmey e koyulurdu usul usul."*[229]

Yoğurtçu Parkı'nın sonbahardaki görüntüsü,pek çok denemede benzer cümlelerle karşımıza çıkar.Bu da parkın yazar üzerindeki etkisini okuyuculara gösterir.Parkın en büyük özelliği sonbaharda açan ateş çiçekleridir.Yazar henüz çocukken ilk kez Yoğurtçu Parkı'nda gördüğü ateşçiçeklerini hâlen "*Yoğurtçu Parkı'nın çiçekleri*"[230] olarak kabul etmektedir.Sonbaharın sarartı ve boz alaca içeren renklerinin arasında,parkın kıpkırmızı kesilmesi yazar için büyük heyecandır.Zaten yazar sonbaharın gelişini de bu çiçeklere bağlar:

"*Aslında yaz başından güz sonuna bahçeleri, parkları şenlendiriyor ateşçiçekleri. Ama ben onları Yoğurtçu'da hep eylüller çiçeği olduğunu sandım ve kaç kez öyle yazdım*"[231]dediği denemesine de "*Güz çiçekleri,ateşçiçekleri*"[232] adını vermiştir.

Yazar, ayrıca parkın büyüklüğü ile ilgili olarak da bir uçtan bir uca parktan geçmek, "*yürüyüşe çıkmış olmak gibiydi*" [233]yorumunu yapar. Parkın adı ile ilgili olarak da şu bilgiyi verir.

"*Yoğurtçu adının nereden geldiğini merak edip durmuşumdur. Meğer Kurbağalıdere'nin denize döküldüğü semtin adıymış ve dere de burada Yoğurtçu Deresi adını alırmış.*"[234]

[229] İleri,2007 b:44

[230] İleri,1989 :77

[231] İleri,2007 b:44

[232] İleri,2007 b:43-46

[233] İleri,1989 :77

[234] İleri,2004 c:168-16

Park, büyüklüğü, adı, bilhassa da ateşçiçekleri ile çokça anılmış olup pek çok denemede en temel unsur çiçeklerin parka verdiği kırmızı renktir. Kadıköy, Yoğurtçu Parkı'nda sonbaharın başlangıcı, öbek öbek ateşçiçeklerinin, ateş kırmızısı ile gelmektedir.

Yazarın Yoğurtçu Parkı yakınlarında unutamadığı bir mekân da Kısıklı Aile Bahçesi'dir. Parkın adı farklı denemelerde Kısıklı Aile Gazinosu [235] olarak da geçmektedir.Yazar bir denemesinde de duruma açıklık getirmek sûretiyle şöyle demektedir:

"Gözümün önünde bahçe ortasına kurulmuş köşkler, ahşap evler,pencereyi sarmış çarkıfelek, oynaşan güneş ışıkları, bu dekor ortasında nargile.Yaşlı bir adam,işte,nargile içiyor.

Buna şaşırıyorum, çünkü nargilenin evde değil, kahvelerde kır gazinolarında falan içildiğini düşünmüşüm. Sebep dedemle ikimizin gittiği, Kısıklı Aile Bahçesi. Adı öyle olmalı uydurmuyorsam."[236]

Bu denemede de görüldüğü gibi İstanbul'da bir dönem, kimi kahve, bahçe ve kır gazinolarının özelliği oralarda nargile içilmesi de olmuştur. Yazar, Kısıklı Bahçesi'ne dedesiyle gittiği günü bir başka denemesine daha dâhil etmiştir. Çocukluğunda İstanbul'da yaptığı -ve unutamadığı-gezintileri anlattığı *"İstanbul'da İlk Gezintiler"* [237] adlı denemesinde yer alan Kısıklı'daki parka dedesiyle gidiş, Yoğurtçu Parkı'nın sonbahar ile birlikte anılmasının aksine,bir ilkbahar günü ile hatırlanır.

''Dedemle Kısıklı Aile Gazinosu'ndaki gezintimizse bir ilk bahar günüydü. Kısıklı yemyeşildi. Dedem nargile içmiş, ben de kabakçekirdeği çıtlatmıştım."[238]

---

[235] İleri,2006 a:14

[236] İleri,2006 a:79

[237] İleri,2006 a:12-17

[238] İleri,2006 a:14

İleri, Kısıklı'daki bir diğer gezi parkı olan Millet Bahçesi'ni ağaçları ve parkın büyüklüğü ile hatırlar:

"*Kısıklı'daki Millet Bahçesi, çocukluğumda, git git bitmez beni adeta yorarak. Tenha İstanbul'da,bu park, akçaağaçları, yaşlı çınarları, gümüşî ıhlamurları, atkestaneleriyle adeta bir koruyu andırırdı. Ya da çocuk gözlerimle ben öyle görüyordum. Şimdi iki yanından amansız taşıtlar geçiyor. Millet Bahçesi sıkışıp kaldı."*[239]

Selim İleri'nin çocukluğunun, Kadıköy ve çevresinden sonra ikinci semti, ailesi ile taşındığı Cihangir'dir. Bu semt değişen İstanbul içinde yer almış, yeni yapılarla dolmuştur. Semtteki park da hem yazar hem de semt sakinleri için, bu sebeple, bir kaçış mekânı olmuştur;

"*Ege Bahçesi nice zamanlar öncesinden bir apartmanlar öbeği olup çıkmış Cihangir'de soluk alınacak çay bahçesi,âdeta kır gazinosuydu.Oradan İstanbul'un peyzayina bakabilirdiniz.".*[240]

Yazar, semt sakinlerinin bütün yaz gittiğini belirttiği parkı, Sarayburnu'nu gören, İstanbul'un farklı ışıklara bezenmiş hâllerinin izlenebileceği yer olarak da vurgulanır. Kerime Nadir'in *Gelinlik Kız (1951)*romanında yer alan Ege Bahçesi'nin parka yaygın bir şöhret de kattığını belirtir ve sonradan hayli lüks bir gece kulübüne dönüştürülen Ege Bahçesi'nin geçmişte orta hâlli ailelerin tercihi olduğunu belirtmektedir.

Cihangir Lenger Sokak'ta olduğu bilgisini okurlarına veren İleri için park, esâsında ilkokulda, sonbahar mevsimi okul çıkışlarında annesi ile gittiği yerdir. Sarayburnu'na, denize açılan Ege Bahçesi kış soğuklarına kadar Cihangirliler için

---

[239] İleri,2004 c:118

[240] İleri,2004 c:170

nefes alma köşesidir. Yaz, sonbahar ve kış başlangıcında semtliler dâima parka uğramaktadırlar.

"*Akşamüzerleri giderdik. Nedense hep sonbahardı. Okul çıkışı annem beni alır,Ege Bahçesi'ne giderdik. Yaz serpintili son bahar günlerinde Ege Bahçesi'nden İstanbul silueti ışık ve renk yağmurlarıyla çakılı kalmıştır. Hikmet Onat'ın*[241] *bazı peyzajlarındaki gibi.*

Firuzağa İlkokulu'ndan çıkıp Yeni Yuva Sokağı'na gelir, fırından halka alırdık. Belki de annem yanımda olduğu için bu kadar güzeldi her şey. Çay gelmeden halkalar yağlı kağıttan çıkartılmazdı.Biz bahçede otururken gizli çiftler yukarıda,camlı bölümde otururlar,bira içerlerdi. Okul denen sevimsiz yerden sonra Ege Bahçesi uçsuz bucaksız ferahlık gibi gelirdi."[242]

Aynı park bir başka denemede de akşam ışıklarındaki hâliyle zikr edilmiştir. Yazar, akşam kızıllığındaki parkı şöyle tasvir eder:

"*Artık gün batıncaya kadar bahçede,açık havada otururuz.Ege Bahçesi Lenger Sokak'tadır ve zaten asıl adı Ege Aile Bahçesi'dir. Buradan bütün Sarayburnu görülür. Vapurlar, gemiler görülürdü. Özellikle sonbahar akşamlarında ışıklar , renkler keskinleşir , gün birçok şurup alacasıyla batardı."*[243]

---

[241]Hikmet Onat: Mayıs 1882-14 mart 1977 İstanbul Ressam.Fındıklı'da doğdu,Bahriye Mektebi'nden mezun olduktan sonra,bir süre güverte subayı olarak görev yaptı.Üyesi olduğu Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin sergİlerine ve daha sonra düzenlenen devlet resim ve heykel sergİlerine eser verdi.Özellikle,Cumhuriyet'in ilk yıllarında milli coşkuyu yansıtan eserleri önemlidir.İstanbul'un çeşitli görünümlerinin yer aldığı tipik peyzajlarında kalın boya tabakalarıyla oluşturulmuş,tuşa dayalı bir teknik vardır.Kanlıca,Bebek,Üsküdar gibi birçok İstanbul köşesinden gerçekleştirdiği peyzajlarında belirgin İstanbul sevgisi görülür(Ahmet Özel''Onat,Hikmet'',*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (1994)Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Neşriyâtı,Cilt:6,İstanbul:131)

[242] İleri,2006 b:16

[243]İleri,2004 b:72

"Kadıköyü, benim için bir bahçeler demetiydi,,[244]diyen yazar için, apartmanlarla dolu Cihangir'de bulunan az sayıdaki yeşil alandan biri de çocuk parkıdır. Ege Bahçesi'nden sonra çocuk Selim'in Cihangir'deki oyun mekânı, bu parktır. Parkın sembolü de çiçeklerdir.

"*Cihangir'in çocuk parkı o zamanlar ağaçlıktı. Bir de öbek öbek tarhlarda mevsime göre çiçekler belirir kaybolurdu:Hercaimenekşeler ateşçiçekleri,kırmızı pembe papatyala.,,*[245]

Ege Bahçesi'ndeki Karagöz ile Hacivat da unutulmaz bir hâtıradır. Yazara göre yaz gecesi yapılan bu sunumun esâs meraklısı anne babalardır;çünkü çocukluklarının Karagözlerini böyle anmaktadırlar.

"*Ege Bahçesi'nin belki akşamları , geceleri de var ,ama ben bilmiyorum. BizimkİIerin gece hayatı yok. Gün karardımı hep evdeyiz . Oysa şimdi özel bir gece. Yaz. Karagözcü gelmiş.*

Karagöz'ü seyretmek isteyen, aslında büyüklerimiz, çocukluklarının Karagöz'lerini anıyorlar. Her kafadan bir ses çıkıyor. Hayâl perdesine büyülenmişler.

Hayâl perdesi kuruluyor. Dediğim gibi ,bir yaz gecesi beni de büyülüyor Karagöz. Ne olup , ne bittiğini tam anlayamıyorum.

Gerçekten hayâl gibi bir ışık, gölgeler, karaltılar getiriyor. Sonra gölgeler,,karaltılar renkleniyor .Bir tasvir! Balkonuna çiçekler yürümüş bir İstanbul evi.

Cihangir'de Ege Bahçesi'nde, zamanın herhalde "son" Karagöz oyunlarından biri,1995 sonrası."[246]

Ayrıca yazarın bu satırlarından ellilerin sonunda, Karagöz'ün İstanbul'da halka açık mekânlarda, bir gelenek olarak sürdürüldüğü de anlaşılmaktadır.

[244] İleri,2004 b:73

[245] İleri,2004 b:72

[246] İleri,2004 c:82

Selim İleri'nin denemelerinde önemle yer verdiği parklardan biri de Yıldız Parkı'dır. Yazar "*İstanbul'da büyülendiğim yerlerden biri de Yıldız Parkı'ydı*"[247] diyerek, bu parktaki farklı bitkilerin ve bitki örtüsünün güzelliğine göndermede bulunmuştur.

Bilhassa ellİlerin sonları ve altmışların başlarında bazen ailece bazen de yazar ve babasının baş başa Yıldız Parkı'na yaptıkları geziler çokçadır; Yıldız Parkı'nın adını, parkta yer alan yıldız çiçeklerine bağlayan çocuk Selim, tarih ile park arasında henüz bir bağ kurmamaktadır. Yazar hâfızasında bütün bu gezileri harmanlayıp, o yıllardaki düşüncelerini ifâde eder:

"*O zamanlar "Yıldız" ismi ne Abdülhamid çağrışımları yaratırdı ,ne istibdat ,ne hürriyet. Bu ismin korudaki yıldız çiçeklerinden geldiğini sanırım.,,*[248]

Yıldız Parkı ile ilgili bilgiler, farklı denemelerde belirli ortak noktalar üzerinde toplanmaktadır: Bunlar parkın büyüklüğü, içinde yer alan tarihî köşkler -ki iki farklı denemede birer isim ile anılırlar-[249], yıldız çiçekleri, İstanbul'un diğer parklarında sıkça görülmeyen ağaçlar ve çiçekler Yıldız Parkı'nı farklı kılan özelliklerdir.

Selim İleri parkı, daha ziyâde sonbaharda yıldız çiçeklerinin açtığı zaman veya karlara büründüğü hâli ile anar. Bu esnâda yazarın, böcek çiçek ve bitki isimlerine dâir bilgi birikimi de dikkat çekici seviyededir.

"*Tarhlarda yalnızca yıldız çiçekleri var. Dizi dizi yıldızları geçiyoruz. Mevsim, besbelli, sonbahara yakın yıldızlarda sayısız uçuçböceği, kırmızı kınkanatlarında yedi tane siyah benek bulunan hanımböceği, uğurböceği, gelinböceği, hangi ismiyle anmak isterseniz.*

---

[247] İleri,2004 c:118

[248] İleri ,2006 a:17

[249] İleri ,2006 a:16 *(İstanbul'da İlk Gezintiler*) ; İleri,2004 c:156 (*Çallı'nın Manolyaları)*

Yıldız çiçeklerini geçiriyoruz.

Yol kenarlarında biten tan mavisi mineleri geçiyoruz . Ayrıkotları, pisiotlarını, tarla altınyıldızlarını.

……

Baharla birlikte Yıldız Parkı'nda otlar yalnızca minelerle bezenmezdi.Kır papatyaları,gelincikler,acıçiğdemler,zambakgillerden sazpırasaları göverirdi.

Korudaki çiçek bolluğuna şaşardım."[250]

Yazar, parktaki bu zengin bitki ve çiçek çeşitlerine *"Hatırladığım Parklar"* [251] adlı denemesinde bir de nilüfer çiçeklerini ekler. İleri, parkın çiçeklerine dâir gözlemini okuyucusuna verirken, okuyucuyu parktaki havuzların varlığından da haberdâr eder.

"*Yıldız'ın havuzlarında nilüferler açmıştı. 'Nilüfer'i ilk kez görüyordum: Suda açan çiçek! Sonra , günbatımıyla birlikte , yoksa gündoğumuyla mı? utangaç kapanıyor… Nilüferin sahici bir çiçek olduğuna inanamıyordum*."[252]

Yazarın dikkatini çeken bir başka unsurda parktaki köşklerdir. Şale Köşkü, duvarına yaslanmış okaliptüs ağaççığı ve bu ağacın önünde durulup, bir yaprak ovuşturulup parmakların koklanması ile anılırken; Malta Köşkü, yolundaki hurdalık ve ağaçlar arasındaki hâli ile bir Fikret Muallâ [253] tablosuna benzetilmektedir.

[250] İleri,2006 b:153

[251] İleri,2004 c:117-120

[252] İleri,2004 c:119

[253]Fikret Mualla Saygı:1903,İstanbul-20 Temmuz 1967,Nıce Fransa,Ressam,Galatasâray lisesi'ni bitirdikten sonra,Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'nde Grafik eğitimi gördü.1928'de yurda döndüğünde bir süre resim öğretmenliği yaptı,sonra serbest olarak resim yaptı.Fikret Mualla'nın resim serüveni belli dönemlerde İstanbul temasıyla dopdoludur.1930'larda o zamanın resim anlayışına aykırı düşen resimler boyamıştır.Bu manzaralarla Mualla sadece Haliç,Karacaahmet,Eyüp gibi pitoresk mekânlar değil,dönemin kültürel mekânlarını da çizmiştir… (Necmi Sönmez,''Saygı,Fikret Mualla'',*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* d, 1994:474)

Parkın dar yollarından birinde yer alan hurdalık da yazar tarafından, farklı bir biçimde yorumlanmaktadır:

‘’*Demir döküntüleri bahçe kapıları ,çitler saray kapısı fenerleri, hepsi birdenbire harap bir güzellik yaratıyordu.Burası bir çağ mezarlığına benzerdi*».[254]

Çalışmamızın **Çiçekler, Seralar, Bostanlar** kısmında da değineceğimiz parkta Malta Köşkü ve hurdalığın geçilmesinin ardından varılan limonluk, hayli farklı ve evlerde görülmeyen çiçeklere sahiptir.

İleri’nin dikkatini çeken bir alan da fidanlıktır. Yazar, burada gördüklerini “*bir bahçe şiiri*»[255] diye niteler:

“*Limonluktan çıkın, biraz yürüyün, o eski bahçeye varılır.Çiğ yeşile boyalı ahşap kapısının üstünde “Girilmez” yazılıdır. Girilmezin hemen üstünde de “Fidanlık*”.

O eski bahçe set set yükselirdi . En üstte, sıra sıra birbirinin tıpatıp benzeri, küçük evler, herhalde lojmanlar ,fidanlığâ bakan bu evlerde yaşayanlara gıpta ederdim.Bütün gün bir bahçe şiiri size eşlik ediyor. Karda kışta Yıldız Parkı gezintilerimizden birinde , fidanlıktaki küçük havuza kadar yürümüştük, girilmeze aldırmayıp.” [256]

Selim İleri sonbaharda açan yıldız çiçekleriyle özdeşleştirdiği Yıldız Parkı’nın bir kış günü karların içindeki hâlinin kendisinde uyandırdığı çağrışımları şöyle anlatır:

---

[254] İleri,2006 b:153

[255]İleri,2006b:154

[256]İleri, 2006 b:154

"*Park büyüktü ,çok gezmiştik içinde.Kışın geldiğimizde,hele kar yağmışsa,Yıldız Parkı beyaz bir rüyayı andırırı.Karla örtülü, yapraksız kuru dallar. Ağaçların gövdeleri incecik buz tutmuştu .Bana öyle gelirdi ki ,ağaçlar camdan giysiler kuşanmış."*[256]

Ege Bahçesi ve Yıldız Parkı, Selim İleri'nin İstanbul denemeleri içinde sıkça yer alan park ve bahçelerdir. Bu mekânların yanı sıra farklı semtlerde yer alan bahçe, park ve çay bahçeleri de sembol olma özelliği taşıyan unsurları ile anılmaktadırlar.

Gülhane Parkı, yazarın çocukluk anılarında kendine has renkli yönleriyle, altmışların İstanbul'u içinde görülmektedir. Park, yazarın çiçek sevgisine bağlı olarak ilkin lâleleri ile karşımıza çıkar: Günümüzde de faaliyetini sürdüren Gülhane Parkı'nı yazar, çocuklukta dikkat çeken çeşitli eğlenceleri, geçmişteki hâlleri *''Gülhane'de Bir Gece,,*[257] adlı denemesinde anlatmıştır.

Selim İleri'nin parka dâir hâtırası 1957 yazına aittir.Mayısın ilk haftası kutlanan Bahar ve Çiçek Bayramı'nda[258] yazar ailesi ile bir gece Gülhane Parkı'na gitmiştir. Çocuk Selim'in ilk dikkatini çeken yine lâlelerdir. Lâleler ampullerle donatıldığı için park bir uçtan bir uca ışıklar içindedir. Yazar, bu manzarayı *"yol boyu ışıktan laleler"* , *"laleleri inci gerdanlık gibi sıra sıra top top ampuller tamamlıyor."*[259] diye ifâde eder.

İleri ailesinin Gülhane'de geçirdiği gece, parkın o dönemde İstanbullular için pek çok eğlenceyi bünyesinde barındıran bir mekân olduğunun da ifâdesidir.

Parkın içinde yer alan lunapark, çay bahçesi; çay bahçesindeki kukla tiyatrosu, vahşi hayvanlar pavyonu-ki günümüzde de hayvanat bahçesi olarak geçerliliğini

[257] İleri, 2006 a:63-65

[258] ''Gülhane'de Bahar ve Çiçek Bayramı.Daha doğrusu sürüp giden bir bayram, 1Mayıs 'la sınırlandırılmamış O bizim kuşak 1 Mayıs'ı Bahar ve Çiçek Bayramı bilirdi.'' (İleri, 2006 a:63)

[259] İleri, 2006 a:63

sürdürmektedir-, büyük bir çadırdaki sihirbazın gösterileri küçük yaştaki ziyâretçİleri kendine çekerken; büyükler için de sazlı çalgılı gazinolardaki alaturka müzik ayrı bir ilgi merkezidir. Yazarın ailesi tam bir sükûnet ortamında icrâ edilmeyen müziği, *"musikî"* değil *"gürültü"* [260]olarak kabul etse de, çocuk Selim'in bu konudaki gözlemi , dinleyicİlerin mutlu olduğu yönündedir.

Her yaştan ve her kesimden İstanbullunun oluşturduğu bu topluluk içinde, parkın eğlencesinden mutluluk duyanlardan biri de Selim İleri'dir. Öyle ki o geceyi kaleme aldığı denemesinde okurlarına parktan ayrılmak istemeyişini de söylemektedir:

"*İti kopuğuyla bir arada , Gülhane'nin eğlence gecesine karışacağız. Neler mi yok parkta: Elektrikli otomobiller var, birbirleriyle çarpışıyorlar. Dönme dolap var, korku tüneli var, derme çatma kara trenle geçiyorsunuz korku tünelinden ,hortlaklar, cadılar, maskeli korkunç yaratıklar…*

Biraz aşağıda, ağaçlar altı çay bahçesinde kukla tiyatrosu başlamış! Bütün hayatımca beni etkileyecek kuklalar! Oldum bittim büyüleyici gelir kukla tiyatrosu, kuklalar, sahne, dekor, kukla giysileri. Bahçeye girip bir süre kukla tiyatrosunu seyretmiştik. .

……

Vahşi Hayvanlar Pavyonu'na geldik. Pavyonun kapısında sözümona ürkülecek aslan başı, kartonboyalı, dişleri kapıya doğru uzamış. Bakımsız kafeslerde bir aslan, bir de uyuşuk, besbelli uyuşturulmuş bedbaht kaplan. Boğa yılanı da var mıydı? Gülhane bitecek gibi değil.

……

Siyah, büyük çadırda meşhur Abra Kadabra inanılmaz gösterisini sunuyor. Büyük, siyah çadırın dört bir yanında bu gösterinin dehşet illüstrasyonları . Çocuk belleğim kapıyor, sandıktaki biçilmiş genç kızı kafasını sol elinde tutan adamı , galiba bir de denizkızı…

Sarayburnu kapısına yaklaştıkça, denizden gelen yaz esintisi.

[260] İleri,2006 a:63-65

Gülhane biraz sonra bitecek. Ama ben bitmesin istiyorum.''[261]

Yazarın unutamadığı bir mekân da Emirgân'daki meydan kahvesi ve yanındaki çay bahçesidir. Bu mekânların hakikî Boğaziçi'ni yansıtmalarını yazar, tezimizin Boğaziçi bölümünde belirttiğimiz üzere,deniz,ağaç ve mermerin Emirgân'da bir arada bulunmasına bağlar.

Emirgân'daki Meydan Kahvesi çınar ağaçları ile çevrili olup konukları hasır taburelerde otururar. Kahvenin en büyük özelliği ise yazın en sıcak gününde dahi esintili olmasıdır:

"*Ağaçları ve çeşmesiyle küçük meydan kahvesi bana hep asıl Boğaziçi renklerini geri getirir,ille denizin harelenen mavisi,göz birden yeşil alacalarla dolup taşacak,bütün bunların ortasında yorgun,yaşlı bir mermerin biraz soluk,damarlı beyazı hissedilecek.Sonra başka renkler de katabilirsiniz, taşın, kiremidin, ahşabın renklerini Ama önce yeşilden maviye,başka bir beyaza koşuşmalar,kalp çarpıntılır.,*[262]

Çay bahçesi hemen meydan kahvesinin bitişiğindedir.Selim İleri ve ailesi bu mekânı akşam için tercih etmektedirler.Bu çay bahçesinin adını hatırlayamayan İleri,çayın semâverle gelişini unutmamıştır:

"*Çay bahçesinin o zamanki adını unutmuşum. Çayı semaverle isterdik. Semaverde çay âdeta uzun bir törendi.*"[263]

Yazarın anlattığı diğer bir park olan Sultanahmet Parkı, İstanbul'un eski parklarından biridir.Yazar buranın ilgi çekici yönlerini dile getirir.

---

[261] İleri,2006 a:65

[262] İleri,2006 a:54

[263] İleri,2006 a:54

Denemelerinde Selim İleri'nin genişçe yer verdiği gezi parklarından diğer ikisi de Sultanahmet Parkı ve Taksim Gezi Parkı'dır.

Sultanahmet'teki park, dört mevsim boyunca, neredeyse ayrı ayrı gezilebilecek dört park gibidir. Sultanahmet Parkı, Cumhuriyet'ten sonra birkaç kez yeniden düzenlenmiş, otuzlu yılların sonunda yapılan havuz, o günün İstanbulluları tarafından çok beğenilmiştir.[264]

Parkın yazar tarafından değinilen diğer unsurları, çalışmamızın **Semtler-Sultanahmet** kısmında genişçe yer verdiğimiz, Alman Çeşmesi, Japon süs elmaları ve kirazları ile dikilitaşlardır.

Taksim Gezi Parkı'nın tarihî bilgisini de veren Selim İleri,parkın kırklı yıllarda kurulduğuna, İsmet Paşa'nın at üstünde bir heykelinin dikilmek istendiğine,fakat iktidâr değişikliği sonucunda bu fikirden vazgeçildiğine de değinir.Ayrıca halk parka Taksim Gezisi demektedir; parkın asıl adı da İnönü Gezisi'dir.[265]

Taksim'den Harbiye yönünde yol alınınca da Taksim Belediye Parkı'na varılmaktadır. Bu park ulu ağaçları ve parkın içinde yer alan Taksim Gazinosu ile de ünlüdür.[266]

---

[264] İleri,2006 a:63

[265]İleri,2004 c:120

[266]İleri,2004 c:120

4.2.2. Ev, Köşk ve Yalı Bahçeleri

Selim İleri'nin doğup büyüdüğü şehir olan İstanbul, yazarın çocukluğuna rastlayan yıllarda, geleneksel mimârînin bir parçası sayılabilecek tek ve çift katlı, bahçeli evlerden oluşmaktadır. Yazar, o dönemdeki estetik duyuşun bahçelere yansımasını, Türk bahçe geleneğine de bağlamaktadır:

"*Doğu kültüründe bahçe,dinginliğin simgesi,ruh için bir eğitim ocağı sayılmıştır.Batı ise ormanların yüceliğini kendi sanatında egemen kılmış,doğu,görkeme yüz vermemiş,iç zenginliğe yönelmiştir.Bizim bahçe kültürümüz de doğu etkisi ile daha mütevazı ve estetik biçimde vücüt bulmuştur.*" [267]

Bu incelikteki bahçelerin hızla yok oluşunu, bahçe güzelliğinin tüm yurtta göçüp gitmekte oluşunu, İleri, eski mimârî düzen ve töreyi koruyan Anadolu kentlerinde dahi, modern yapılardaki bazı zevksizliklere bağlamaktadır. İstanbul'da da durum aynı şekildedir. Anadolu'daki bozulma sebeplerine ek olarak, İstanbul'daki bahçelerin kaybına, refah seviyesindeki sarsılış da sebep olmaktadır.

Selim İleri bahçeli evlerden oluşmuş semtlerde geçen çocukluğundaki gözlemleri doğrultusunda yazdığı *"Bahçe"* [268] adlı denemesini de "*Bahçesiz yaşıyoruz artık*" diye başlayıp *" bahçesiz yaşanmaz sanmıştım"* diye bitirir.

Yazarın bahçe ve çiçeklere karşı bu hassas tavrı Kadıköy'deki bahçeli evlerle başlar. İleri bu konu ile ilgili "*çocukluğumun hattâ ilk gençliğimin İstanbul'u çok yeşillikliydi*". [269] Kadıköy'de gerek eski evler ve köşklerde gerekse altmışlı yıllarda yeni yapılan apartmanlarda dikkat çeken özellik, tüm yapıların iki farklı bahçeye sahip olmasıdır.İlk bahçe süs bahçesidir, evin önünde yer alan bu bahçeye mevsimlik

[267]İleri, 2004 c: 75

[268]İler, 2004 b: 48-50

[269]İleri, 2004 b: 76

çiçekler ekilir: Ateş çiçekleri, kasımpatılar, yıldızlar, karanfil, lâle, duvara tırmanan çarkıfelekler, ortancalar, papatyalar.

Evlerin ve apartmanların arka bölümünde de ikinci bahçe bir diğer deyişle meyve bahçesi bulunmaktadır. Bu bölüm de kiraz, vişne, sarı kiraz, şeftali, yeşil erik ve mürdüm eriği en çok rastlanan ağaçlardır.[270] Yazar bu konudaki gözlemlerini okuyucusuna şöyle aktarır:

"*Yarım yüzyıl öncesinin Kadıköyü'nde çok az apartman vardı.Ahşap doku silinmemişti. Bahariye Caddesi apartmanlıktı ama, yanı başında Şifa ,Yoğurtçu, Moda, Fenerbahçe eski güzel Kadıköyü evleriyle bezenmişti, ahşabı kâğiri ,ön bahçeleri süslü püslü köşkler yok olmamıştı."*[271]

Selim İleri, aynı bahçe yapısının, semtteki ilk apartmanlarda sürdürüldüğü bilgisini de şöyle ekler:

"*Kadıköyü'nün ilk apartmanlarına gelince, onlarda farklıydı. Eski mimârî düzenin bahçe tutkusu sanki son defa bu apartmanlarla sürüyordu.Ön ve arka bahçeler, ön bahçelerde dâima mevsim çiçekleri, yani mevsimden mevsime değişen çiçekler, hercâyi menekşeler, yıldızlar, güller, kasımpatılar, arka bahçeler ise meyve ağaçları*[272]

Selim İleri'nin anneannesi ve dedesinin oturduğu Bakla Tarlası Apartmanı da yukarıda saydığımız iki bahçeye ve çiçeklere sahiptir. Arka bahçesinde elma, şeftali, armut, sarı kiraz ve yeşil erik ağaçları olan Bakla Tarlası Apartmanı'nın hemen karşısında yer alan Şifa evlerinin de çoğu taraçalı ve bahçelidir. Yazar Şifa'yı evleri ve sokakları ile tasvir eder:

---

[270]İleri, 2004 b: 48-49; İleri,2004 b:76

[271]İleri,2008: 41

[272] İleri, 2004 b:48-49;

" *Şifa , sıra sıra, tek katlı villaların ya da ikişer katlı köşk yavrularının dizildiği , denize birdenbire açılıveren bir sokaktı*„[273] der.

Yazarın unutamadığı bir mekân da Bahariye tarafındaki küçük bir köşkün bahçesidir. O dönemlerdeki bu köşk bahçesi, İstanbul'un ince estetik duyuşunun bir yansımasıdır:

"*Buğulu morsalkımlar demir parmaklıklardan her ilkyaz sonu sokağı taşardı. Köşk yavrusunu çepeçevre sarmış salkımın çiçekleriyse beyazdı.*

Taş havuzun kenarı renk renk lalelerle çevrili ve fıskiyesi de arslan heykelciğiydi. Havuzun durgun suyunda tek tük çiçek açmış ,bol yapraklı nilüferler.

Bahçede duran masayı, iskemleleri ,beyaz leylaklar bir dekor gibi arka planda tamamlardı.

Yeşerti arasına karışmış Pamuk Prenses'in yedi cücesinden Gözlüklü'yle Uykucu bir rüyanın izdüşümünü yaşatır, köşke efsanevi bir yakışıklılık verir…

Yıkıldı o köşk. Köşebaşındaydı.„[274].

Kadıköy'ün ev, köşk ve apartman bahçelerinden sonra deneme ve hâtıralarda karşımıza **yalı bahçeleri** çıkmaktadır. Selim İleri, İstanbul semtlerinin kendine özgü farklılıkları olduğunu denemelerinde dâima vurgulamaktadır. Bu farklılıklar semtlerdeki evlerin bahçelerinde de göze çarpmaktadır:

"*Ama bana öyle geliyor ki geçmiş günlerin İstanbul'unda Büyükada'daki ,Adalar'daki bir bahçeyle Boğaziçi'ndeki bir bahçe birbirinden hemen ayırt edilebilirdi.Göztepe, Suadiye, Bostancı bahçeleri birbirine çok benzerdi. Sanki bahçelerin semtlerle haşırneşirliği vardı.*„[275]

---

[273] İleri, 2006 a:13

[274] İleri, 2004 c:168

[275] İleri, 2008 : 12

Yazar, Boğaziçi'ndeki yalı bahçelerini kırklı yıllarda yayımlanmış olan Abdürrahim Cabir Vada'nın ''*Boğaziçi Konuşuyor*[276] adlı eserinden de zaman zaman yaptığı alıntılarla okurlarına aktarmaktadır.

Kanlıca'daki bazı yalılar, sahip oldukları özellikler veya sahiplerinin adları ile anılmaktadırlar.

Fuad Paşa Yalısı, XIX. yüzyılda yanmıştır. Yanan bahçeden geriye tek kalan iğne yaprakları siyaha yakın çok büyük bir çam ağacıdır. Önceleri de bahçede boyları yirmi metreye ulaşan servi ağaçlarının varolduğu bilinmektedir.Serviler Amerika'ya götürülmek istenmiş, başarılamamış, zamanla ağaçlar kurumuştur.[277]

Fuad Paşa Yalısı'nın dağ bahçesinden, sünger taklidi merdivenle çıkılan Süngerli Köşk'ün bahçesi havuzludur. Ayrıca bahçede birbirinden değerli süs ağaçları bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında varisi bütün ağaçları çekisi on kuruşa satmış, bahçe talan olmuştur.Yazar bu konuda "*Süs ağaççıklarını düşündüm. Kimbilir ne kadar acı duydular…*"der. [278]

Bir diğer yalı, koru kadar büyük bahçesi ile bilinen Mektupçu Ali Bey Yalısı'dır. Yalı Meşrûtiyet'le yıktırılmış, bahçe de bakımsızlıktan böğürtlen ormanına dönmüştür. Yalı bahçesi set set yükselen bir arazidedir ve üçer yüz yaşında iki çam fıstığına sahiptir. Zamanla fıstık ağaçları da geçen yol yüzünden, kökleri açıkta kalınca ,kurumuşlardır.

Sahaflar Yalısı, bahçesindeki ulu çınar ile tanınmaktadır. Öyle ki oraya sırf ağacı görmek maksadıyla gelenler dahi vardır. Zamanla bahçe yola gitmiş, çınar da yol kenarında kalmıştır. Rıfat Paşa Yalısı bir yangın sonucunda yok olmuş, geriye kalan sık ağaçlıkla bahçe yıllarca serbestçe büyümüştür. Rıfat Paşa Yalısı bir yangın

---

[276] b.k.z.SEMTLER/ Boğaziçi s.124

[277] İleri,2006 b: 166

[278] İleri,2006 b: 166

sonucunda yok olmuş, geriye kalan sık ağaçlıklı bahçe, yıllar boyu serbestçe büyümüştür.

Nevres Yalısı'nın ön bahçesi çiçeklerinin güzelliği ile yalıdan çok dikkat çekermiş. Arka bahçede ise -henüz kimsede yokken- ısıtılması kaloriferle sağlanan üç limonlukta, çiçekli ön bahçeye çiçek yetiştirilmiştir. Zamanla el değiştiren yalının ön bahçesi de limonluklar da parça parça satılmıştır.[279]

Yazar Boğaziçi'ndeki bahçelere dâir genel olarak gözlemini de şöyle belirtir:

"*Yeniden bahçeler, bahçeler hep baygındır. O bahçeler sanki uzak bir geçmişte kalmıştır.*

Bahçeler değişerek göz okşar. Peşleri sıra gideceği gelir insanın.".[280]

Boğaziçi'nde manolya ağaçları, sıkça görülmektedir. Erguvan, zambak, hanımeli, gül, karanfil, ortanca, krizantemler de bahçelerde yer alır.

Boğaziçi'nde çiçeklerin yanı sıra meyveler de yetiştirilmektedir:

"*Örnekse, sepetteki çilek, küçük bir gül ehramını andırmaktadır. Hangi çilek ? Arnavutköy çileği mi? Kayısılar altın, şeftaliler yanak allığında, incirler dudak yumuşaklığındadır…,,*[281]

"*Bahçeler bazı bazı denize uzanır ve bir duvardan sarkan son delişmen norları,kayıkla geçerken,uzanıp koparmak isterseniz…*"[282]

---

[279] İleri,2006 b: 166-168

[280] İleri,2006 b: 168

[281] İleri,2004 c: 45

[282] İleri ,2004 c:47

Kadıköy'deki kaybolan köşk bahçeleri gibi Boğaziçi'nin yalı bahçeleri de zamanla değişen mimârîyle birlikte, kaybolup gitmiştir.

Selim İleri, Pendik'in bahçeli evlerine de değinir. Yazar, teyzesi eczacı Sârâ Akdağ'ın eczanesinin bulunduğu semte âşinâdır. Semtin bahçelerine şöyle değinir:

"*Pendik o zaman sayfiye yöresi. Denize inen sokaklarda sıra sıra, hep iki bilemediğiniz üç katlı, ahşabı dantela gibi bezenmiş evler. Evlerin mutlaka arka bahçeleri var.,,*[283]

Pendik çevresinde ava çıkıldığı bilgisini de veren yazar, semtin yemyeşil olduğunu ve bütün ev bahçelerinin süs bitkileri ve meyve ağaçları ile iç içe bir şekilde, mevsimden mevsime, yeşilden sarıya, sarıdan kırmızıya döndüğünü ifâde eder.[284]

Kadıköy, Boğaziçi, Pendik ve diğer semtlerde git gide değişen mimârî ve kötü yapılaşma, bahçelerin ve yeşil alanların da kaybolmasına sebep olmuştur.

---

[283] İleri,2006 b:111

[284] İleri,2004 b:99-100

4.2.3. Çiçekler

Selim İleri gerek İstanbul denemeleri dizisinde gerekse hâtıralarında, çocukluğundaki İstanbul'un yeşil ve çiçekli hâline değinir. Pek çok eserinde yazar, dikkat çekici sıklıkta, İstanbul'da yetişen çiçekleri anmaktadır. Elliler ve altmışlardaki İstanbullular tabiat ile iç içedir. Evlerin ön bahçelerinde çeşitli çiçekler yetiştirilirken, arka bahçeler meyve ağaçlarınındır. İleri öncelikle İstanbulluların çiçeklere olan düşkünlüğünden bahseder:

"*İstanbul kültüründe çiçek yalnızca estetik duyuşla ilintili değildir. Yüzyıllar boyunca, çiçek, halk sağlığındaki saltanatını korumuştur. Çiçek suları, çiçek şerbetleri ,çiçek reçelleri meselâ gülhatminin öksürüğe iyi geldiği,çocukluğumda hep söylenir, hatmi çiçekleri toplanır ,kurutulurdu.*

Tarihle ilgilenenler, imparatorluk başkenti İstanbul'un, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda çiçekler başkenti olduğunu bilirler. I.Ahmed çiçeğe öylesine düşkünmüş ki, Haliç'teki hasbahçeye kendisi çiçekler dikmiş. .Gül, şakayık, lâle, sümbül, menekşe, zerrin akla ilk gelen tarihî İstanbul çiçekleri fulyayı da unutmamak gerekir .Fulyanın halk sağlığında önemli bir çiçek olduğunu vurgulamak isterim."[285]

İstanbul'daki çiçeklere dâir tarihî bilgi veren İleri, İstanbul'da husûsi çiçek semtleri olduğunu da söyler. O semtlerde çiçek, çiçek tohumu ve çiçek soğanı satılan çiçek pazarları ve çiçekçi dükkânları bulunmaktadır.

İstanbul'da çiçeğe ve çiçekçiliğe olan ilginin, azalmaya başlaması, İleri'ye göre, XIX.yüzyıla tekâbül etmektedir. Yazar, bir zamanlar padişahların, din adamlarının, sarayların köşklerin, evlerin, cami bahçelerinin tutkuyla sahiplendiği çiçeklerin, gözden düşmesini iktisâdi sarsıntılara ve estetik duyuştaki gerilemeye bağlar.

---

[285] İleri,2008:213

Değişen zamanın getirdiği yeni alışkanlıklardan biri de çiçek yetiştirmenin yerini git gide çiçek evinden çiçek almaya bırakmasıdır. Selim İleri bu konu ile ilgili olarak, İstanbul'un ellili yıllardaki çiçeklerine değinir. Dönemin en ünlü çiçekçisi olarak da Sabuncakis'ten bahseder. Çalışmamızın **Semtler** bölümünün **Beyoğlu** kısmında geniş yer verdiğimiz, Sabuncakis'in vitrinindeki koyu renk kadifelerin üzerinde duran tek orkide [286] eski İstanbul'u hatırlayıştır.

Selim İleri, çiçek ve çiçekçilik tarihini incelemek isteyenlere iki kitap salık vermektedir. Bu kitapların ilki Nurhan Atasoy'un Hasbahçe'sidir.Atasoy eserinde, saray bahçelerini sanat tarihi açısından irdeler. İkinci eser ise Beşir Ayvazoğlu'nun Güller Kitabı'dır. Onda da eski edebiyatımızın çiçeğe ayrılmış sayfaları vardır.[287]

Selim İleri, çiçeklere olan düşkünlüğünü, çocukluğunun geçtiği Kadıköy'e bağlar. Hattâ yazar oluşunu da kendisindeki çiçek tutkusuyla ilişkilendirir. Bizce bu yazarın iç dünyasını anlamada önemli hususlardan biri sayılmalıdır.

"Kadıköyü'nün çok başka bir dünyası vardır. Birçok ayrıntı bende iz bırakmıştır. Bir defa çiçekler !Bitki örtüsüyle,doğayla ilk yüz yüze gelişim. Yazar olmak ülkümde, çiçeğin,yeşilin rolü büyük,renkler,şekiller hele rayiha…"[288]

Yazarın unutamadığı çiçeklerden biri de Şifa'daki Bakla Tarlası Apartmanı'nda karşılaştığı çarkıfelek çiçeğidir. Sarmaşık türünde olan bu çiçek, beyaz ve sarı taç yapraklı olup ortası bir saat kadranını andıran siyah beneklere sahiptir. Artık İstanbul'da çok az rastlanan çarkıfelek, yazarın çok sayıdaki denemesinde, Kadıköy'e özgü bir çiçek olarak yer almıştır. Hattâ bir denemesinde "*çarkıfelek*

---

[286] İleri,2008:213-214

[287]Beşir Ayvazoğlu(1995):Güller Kitabı,Ötüken Neşriyât, İstanbul,256 s
NurhanAtasoy(2002): Hasbahçe, Osmanlı Tarihîne ait Genel Kitaplar, Peyzaj Mimârîsi, KoçYayınları,İstanbul,367s

[288]İleri,2008:40

bende bir rüya olarak yaşadı"[289] der. Yazar çarkıfeleği şöyle tasvir etmektedir:

"*Çarkıfelek hem büyüler hem ürkütürdü. Çiçekleri, akrepli yelkovanlı, tekerlek biçiminde olan , sarmaştığı için duvar kenarlarına ve kameriyeler etrafına dikilen bu süs bitkisine fırıldakçiçeği de denirdi. Beyaz buğulu mor ve sarıdan bir renk tufanı.,,* [290]

Selim İleri, çarkıfeleklere artık yalnızca Büyükada bahçelerinde rastlandığını söylerken bir başka kayboluşun hüzününü de dillendirmiş olur.

Bununla beraber Kadıköy'ün tek çiçeği çarkıfelek değildir; mor salkımlar yaz boyunca açmaktadır, zambaklar, hanımelleri; Yoğurtçu Parkı'nda sonbaharın habercisi ateşçiçekleri iken , Kadıköy'ün bahçeli evlerinde sonbahar, pembe, mavimsi eflâtun, mor, sarı, beyaz saraypatıların yazla bitip, yerini kasımpatılara bırakması ile başlamaktadır. Krizantem de denilen kasımpatılar sarıdan kavuniçiye kızıl renklere bürünmektedir.[291]

Selim İleri'ye göre İstanbul çiçeklerinden biri de manolyadır. Yazar "*çocukluğumda İstanbul bir manolya ülkesiydi"* [292] der. Semt yine Kadıköy'dür. Yazar dedesi ve anneannesinin evlerine giderken gördüğü büyük manolya ağacını hatırlar. Ayrıca Bostancı'ya giden yol boyunca eski köşklerin bahçelerinde mutlaka bir manolya ağacı olduğunu da belirtir.

Yazar, anayurdu Kuzey Amerika olan manolya hakkında, ılıman bölgelerde sıcağı severek yetiştiği bilgisini verir. "*Yaz onunla başlar"* dediği manolyanın kokusunu da "*baygın kokusunu dalgalandıra dalgalandıra sürer"* diye tanımlar.[293]

---

[289] İleri,2008:41

[290] İleri,2004 c:112

[291] İleri,2007 b:45; İleri,2004 b:76

[292] İleri,2004 c:156

[293] İleri,2004 c:157

Manolyanın İstanbul'daki diğer mekânı da Boğaziçi'ndeki yalı bahçeleridir. Yalı bahçeleri manolyanın yanı sıra birçok çiçeğe de ev sahipliği yapmaktadır.

"Erguvanlar,zambaklar,hanımelleri:daha sonra güller, karanfiller; bir sabah bunların renk renk kıvrımları arasında, dik yapraklarının parıltısı içinde tepeleme dolgun manolyalar o beyaz alevler!..."[294]

Boğaziçi'nde yazar erguvanlara da mutlaka değinir ve Abdülhak Şinâsi Hisâr'ın "*bütün bir ağaç kocaman çiçek olmuştur*"[295] tâbirini de kullanır.

İstanbul'un adaları da bitki örtüsü bakımından zengindir. Bilhassa mimozalar. Yazar "*mimoza Adalar'ın çiçeğidir*"[296] der. Sarı renkli ve ponpon şeklinde çiçeklere sahip olan mimozalar, normalde, bahar aylarında açmaktayken, yazarın çocukluk yıllarında Adalar'da şubat sonlarında da açmaktadır. Yazar, bu durumun İstanbullular için bir sürpriz olduğunu belirtmektedir.

Mimozalar Selim İleri için ayrı bir yere sahiptir; çünkü yazar hatırladığı en eski çiçeğin bir vazoda duran mimozalar olduğunu söylemektedir.

"Kupa bir vazoda mimoza salkımları durur,Mimozaların kanarya sarısı çiçekleri küçücük ponponlardır ve dokunursanız tüyleri hissedersiniz,parmak uçlarınız kanarya sarısına boyanır…"[297]

"*Belki de o ilkyaz gününden sonra çiçekler dâima ilgimi çekti,gönlümü okşadı. Adlarının mimoza olduğunu öğrendiğim, tel tel yaprakları kadife perdelerle handiyse aynı renk, kendİleri sapsarı ponpon çiçekler yaza doğru açarmış ama*

---

[294] İleri,2004 c:44

[295] İleri,2006 b:184

[296] İleri,2004 b:23

[297] İleri,2004 b:18

Adalar'da mevsim daha iyicik,ılıman geçtiği için,işte böyle mart ortasında da açı verirlermiş."[298]

Selim İleri, mimozadan sonra hanımelini hatırlar. Çocukluğunda çitlere sarıldığını hatırladığı hanımellerinin çeşitlerine de değinen İleri, hanımellerinin farklı adlarına sahipolduğuna da değinir :

"*Kadıköyü'nün bütün bahçelerinde çitlere sarılır, uzar gider,hoş kokusuyla rüzgâra karışırdı.Bunlar herhalde yaz esintİleriydi. Hanımelleri değişik değişikti: Mesela bazıları beyaz çiçekler açardı,onlara,yanılmıyorsam,tatlı hanımeli deniyordu.Bazıları sarı çiçekliydi ve zaten adları da sarı hanımeliydi.Bir de adı pek hoşuma giden,tombalak "trampetalı hanımeli" vardı ve o öyle her bahçede görünmezdi."*[299]

Selim İleri'nin denemelerinde çokça yer verdiği bir çiçek de menekşelerdir. Ablasının menekşeleri çok sevmesinin kendisinde derin izler bıraktığını söyleyen yazar, menekşelere dâir bilgi verirken, İstanbul'dan yavaş yavaş el çekmelerinden duyduğu üzüntüyü de vurgular.

Kokulu menekşe; tatlı menekşe olarak da bilinen, yaprakları kalp şeklinde, sapı uzun olan menekşedir. Bu çiçek Beyoğlu'nun bir çiçeğidir, kış sonunda hasır sepetlerde satılmaktadır. Taçyaprakları ince, renkleri mor olan bu menekşelerin, saptaki uçları da kavuniçiye çalar renktedir.

Daha önce çalışmamızda adını çokça zikr ettiğimiz, altmışlı yıllarda Beyoğlu'nun ünlü çiçekcisi Sabuncakis'te mor, beyaz, pembe ve leylâkî menekşelerin satılıyor olması, yazarı o dönemlerde şaşırtmıştır.[300]

---

[298] İleri,2004 b:18

[299] İleri,2004 b:19

[300] İleri,2004 b:19

İstanbul'un bir diğer menekşesi de hercaimenekşedir. Hercaimenekşelerin mekânı Cihangir Parkı'dır:

''*Cihangir Parkı'nda öbek öbek dururdu hercaimenekşeler. Onlara maske taktıklarını düşünürdüm. Uçuk eflatun olanlarıyla ,bordoya çalanlarını o kadar çok severdim ki; mevsimleri, kısa ömürleri sona erince defter arasında kuruturdum*"[301]

Selim İleri, yalnızca bir kez ,sonbaharın ilk haftalarında,Yıldız Parkı'nda gördüğü mevsimsiz menekşelerden de bahseder Yazara babası bu çiçeklerin dağ menekşesi olduğunu söyler. Ayrıca kokulu menekşeler gibi gölgelik değil, bol güneşli yerleri sevdikleri bilgisini ekler. Dağ menekşeleri kokusuz olup alacalı, mavi ve pembe çiçeklidir.

İleri, bir de babası Hilmi İleri'den bir menekşe hastalığının adını öğrenmiştir: "*Menekşe pası*".[302] Bu hastalığa yakalanan menekşenin yaprakları git gide kahverengiye dönüşmekte, menekşeler pas rengi almaktadır.

Selim İleri, günümüzde menekşelerin, İstanbul'daki varlıklarına ilişkin olarak da şu bilgİleri vermektedir:

"*Hercai menekşe henüz büsbütün el ayak çekmedi kentten.Bahçeli evin,bahçesi olan apartmanın,sitenin ciddi bir lüks haline geldiği bu kentte öbek öbek hercaimenekşeye ya o pahalı semtlerde ya da alçak gönüllü balkonlarda orada bir rastlıyorum.*

Kokusuz çiçek sevilir mi? Hercaimenekşeyi çok severim.Hepsinin maskeli baloya gider bir fantezi şıklıkları vardır.Hepsi maskelerini takmış,kadife giysilere bürünmüştür.

---

[301]İleri,2004 b:19

[302]İleri,2004 b:19

Hercaimenekşeye rastlanıyor dedim ama ,menekşelerin hercai olmayanına, mor menekşeye ancak çiçekçiler kucak açabiliyor.Mor menekşeyi şiirlerden,şarkılardan çıkıp gitti,tıpkı bahçeden çıkıp gittiği gibi.Kurutulmuş mor menekşenin romantizmi kim bilir hangi, eski aşk mektuplarında,kim bilir hangi eski romanda can çekişiyor…"[303]

İstanbul'un bitki örtüsünde, eski zamanlarda, geniş yere sahip çiçeklerden bir diğeri leylâklardır. Geçmişte İstanbul'un en gözde çiçek ağaççıklarından olan bu bitkilere dâir Selim İleri, eflâtun ve beyaz oldukları ve mayıstan hazirana çiçeklendikleri bilgisini verir.

İstanbul'daki bir çiçek de karanfildir. Yazar bu konu ile ilgili diğer çiçeklerden farklı olarak evlerin pencerelerinde saksılarda yetiştirilen karanfillere değinir.Selim İleri çiçekçi camekânlarındaki büyük karanfilleri sevmez. Onun için makbûl olan saksıdaki karanfildir.

"*Saksıdaki koyu kırmızı, pembe,beyaz fesleğenlere,bazen pencere kenarlarındaydı. Kendi kendine, bazen fesleğenlere, bazen begonyalara karışarak bir şeyler mırıldanır dururdu. Öyle onları tek başlarına söyleşirken kaç kez yakalamışımdır."*[304]

Yazar, "*hatırladığım çiçeklerin en güzellerinden biri*"[305] dediği şeftali çiçeğine de denemelerinde yer vermektedir. İleri, şeftali çiçeğini, şeftali kabuğunun olağanüstü renklerinden izdüşümler olan, ilkyazla birlikte İstanbul'u donatan çiçekler olarak tasvir eder.

İstanbul'da bahçe duvarlarına, çitlere, parmaklıklara sarılarak büyüyen, yeşilimsi sarı çiçekleri, yaz sonunda açan bir çiçek ise filbahardır. Yazar çiçeğin adının filbahri de olabileceğini belirtmektedir.

[303] İleri,2004 b:22

[304] İleri,2004 b:23

[305] İleri,2004 b:23

Bir de ortancalar yazarın hâtıralarında yer edinmiştir. Küçükken Bedia Yengesi tarafından kendisine hediye edilen ortancayı toprak saksını unutmamıştır.[306]

İstanbul'da mavi, pembe ve çividî renklerini gördüğü çiçeklerle ilgili olarak,şu yorumu yapar:

"*Sonbahar gelip çatınca bahçelerdeki mavi, pembe, çividi ortancalar usul usul buruşur ,kurumaya koyulur ,derken ilk güz yağmurundan sonra kaskatı ,kesilirdi. Ama her bahçede ortanca direnir, sanki güz boyunca top top yaşayacaklarmış sanısı uyandırırdı."*[307]

İçinde bulundukları park ve bahçelere göre isimlerini zikr ettiğimiz çiçekler, yazarın farklı denemelerinde, içinde bulundukları park ve bahçelerden bağımsız olarak da yer almıştır.

Nilüferler, Yıldız Parkı'nın havuzunda ve Kadıköy'deki bir evin bahçesindeki görüntüleri ile denemelere yansımıştır. İleri, nilüferleri bir masal çiçeğine benzetir ve açılmışken ya da gece sivrilip kapanmışken ''*Masal kitabındaki bir resme bakıyormuş hissine kapıldığını*,,[308] söyler.

Mavi hariç bütün renkleri olan çiçeğin parktaki rengi vişne çürüğüdür. Bol güneş seven yıldızlar, yağmurlara aldırış etmeden ilk soğuklara kadar dimdik durmaktadır. Yıldız çiçekleri, yazar için Yıldız Parkı'nın çiçekleridir. Parkta yıldızların yanı sıra mavi mineler, kır papatyaları acıçiğdemler, sazpırasaları da bulunmaktadır.[309]

İleri'nin hâtıra ve denemelerinde Yoğurtçu Parkı'nın sembolü olarak yerini alan ateş çiçekleri, yazar için güzün habercisidir. Aslında yaz başından güz sonuna

[306] İleri,2006 a:51

[307] İleri,2004 b:22

[308]İleri;2004 b:19

[309]İleri,2007 b:46

dek açan çiçekleri yazan yazar, Yoğurtçu Parkı'nda sonbahar mevsiminde gördüğünden böyle yorumlamaktadır.

Selim leri'nin İstanbul'la özdeşleşmiş çiçeklerden biri olarak belirttiği lâlelere, daha önce çalışmamızın Gülhane Parkı'na yer verdiğimiz **Parklar** bölümünde değinmiştik

"*Beni, lâlenin kendisini değil, sanat eserlerindeki, hele bizim sanatlarımızdaki yansımasını severim, inanç kültürünün simgesel anlamda değer verdiği lâle, sanatın değişik türlerinde farklı yorumlarla gerçekten göz kamaştırır.*"[310]

Yazar, bu tavrını daha çocukluk yıllarındaki tartışmalara bağlamaktadır. Tartışmaların kaynağını Türkler'de lâle sevgisinin başlangıcına dek götürmektedir.

Selim İleri, kültür tarihini temel alarak lâle sevgisinin ilkin Selçuklar da başladığını, Osmanlı'ya Selçuklu'dan geçtiğini belirtir. Bu lâlelere de lâle-i rûmî veya Osmanlı lâlesi denilmektedir. Osmanlı'da lâleyi din adamları ve tasavvuf ehli yetiştirmekten mutluluk duymuş ve lâle XV.yüzyılda Osmanlı'nın, dolayısıyla da İstanbul'un en gözde çiçeği olmuştur. XVIII.yüzyılın ortalarında IV.Murad zamanında lâle yine hayranlık uyandırmıştır ve *"İstanbul, bir bakıma, lâle bahçelerinin ,lâlezârın şehri…"*[311] olmuştur.

Lâle, İstanbul'da -geçmişte- Kasımpaşa ve Eyüp'teki bahçelerde yetiştirilirmiş. Beşiktaş'taki lâle bahçeleri de ünlüymüş.

Yazar bu noktada Lâle Devri'ne ve Hollanda'dan alınan lâle soğanlarına da değinir ve çocukluğundaki tartışmalara açıklık getirir. Bir kesim lâlenin özbeöz

---

[310] İleri,2006 b:153

[311] İleri,2007 b:154

Osmanlı-Türk çiçeği olduğu kanısında olup Hollanda'nın lâleyi bizden aldığı yorumunu yaparken; bir kesim de lâlenin Hollanda'nın olduğunu İleri sürdüğü görüşünü de zikr eder.

Lâle Devri sonrasında İstanbullular bir dönem lâleden soğumuş; daha sonra Hollanda'dan getirilen türlerin halk tarafından tercih edilmesiyle birlikte eski lâle-i rûmî soğanları da yitirilmiştir. Yazar bu duruma "*iki yüzyıl boyunca İstanbul'da geliştirilen lâle kültürü açısından bu olgu olumsuz bir sonuçtur*".[312] demektedir.

Halk, Avrupa kökenli kırmızı lâleyi, soğanının bolluğu ve ucuz oluşu sebebiyle tercih etmiş ve esâs İstanbul lâlesinin badem biçimli, ince uzun, mekik yaprakları resimlerde kalmış, halk da yeni lâleye **kaba lâle** adını vermiştir.

Öteki kesim, Felemenk'te zaten yetiştiğini İleri sürer; ilk kesimi şovenistlikle suçlamıştır.İlk kesim şovenistlik yaftasına gülerek ; lâlenin sanatımızdaki bereketini öne sürerek : '*'Çinide demirde, giysi-kumaş motifinde, minyatürde, ebruda hep lâle! Felemenk'te bu bereket var mı?..,,*demiştir.[313]

Yazar, verdiği tarihî bilginin ardından çocukluğundaki lâle bayramlarına değinir. Yılını kesin olarak hatırlamamakla birlikte, okulla birlikte Emirgân Korusu'na gidilerek kutlanıldığı bilgisini verir.[314]

Selim İleri'nin sanatta bir sembol olarak sevdiği lâle, İstanbul'un da sembol çiçeklerindendir. Yazar şehrin sembol çiçeklerinden birini de sümbül olarak belirtmektedir. Sümbülün yeterince önemsenmediğini savunan İleri,pembe,beyaz ve mor renkleri bulunan sümbülün,katmerli ve katmersiz diye de ayrıldığını vurgular.Sümbülle ilk tanışmasını yine bir Kadıköy evinin bahçesindeki anısına bağlar:

---

[312]İleri,2007 b:155

[313]İleri,2007 b:153

[314] İleri,2004 c:176

"Katmerli sümbüller, katmersiz sümbüller. Ben onları Kadıköyü'nde -şimdi yerinde yeller esen- bir evde, çok eskilerde görmüştüm.Rayihaları başımı döndürmüştü.Bütün oda sümbül kokuyordu.Sümbül kokusuna hâlâ doyamam.

Sümbüller, koyuca bulutlarla örtülü,fakat yağmur yağdırmayan havaları severmiş.Sümbüli havalar. Hem de kaç gündür…."[315]

Selim İleri, daha önce de değindiğimiz üzere ,geçmiş yılların İstanbul'unda tabiat sevgisi ve bitkilerle bütünleşmiş bir çocukluk yaşamıştır. Bahçeli evlerin, köşklerin, yalı bahçelerinin İstanbul'a has çiçekler, ağaçlar ve bitkilerle bezendiği yıllara duyduğu özlemi denemelerinde sıkça vurgulamıştır.

Bitkilerin İstanbulluların hayatındaki yerini sadece estetik zevklere bağlamayan İleri, mevsimlerin geliş ve bitiş habercisi; olma bazen bir şifâ aracı olma; bazen kokularıyla haz verme; bazen de bir parkın, bir yalının bir semtin sembolü olma özellikleri ile de değerlendirmiştir.

Mimârî dokunun zaman içinde farklılığa uğraması, iktisâdi zorluklar ve estetik duyuşlardaki kayıplar neticesinde yitirilen bahçeler ve bahçelerdeki bitkiler, İleri için geçmişteki İstanbul'un renkli yüzünün kaybolmasıdır. Yitirilen bütün bu unsurlara, gidenlere duyulan özlem de yazarın eserlerindeki, günümüz İstanbul'unu meydana getiren yeni öğeleri, benimseyememe duygusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

[315] İleri,2007 b:156

4.2.3.1.Limonluklar (Seralar)

İstanbulluların tabiat ile olan yakın ilişkileri neticesinde gelişen bahçe ve çiçekle uğraşma alışkanlıkları, şehirde limonluklar kurulmasına vesile olmuştur. Limonluklar günümüzdeki seralardır. Bahçelere, özel çiçeklerin yetiştirildiği üzeri kapalı mekânlardır. Limonluk-çiçeklik denilen mekânlara kış bahçesi de denilmektedir. Ellili yıllarda **ser** demeyi tercih edenler de vardır.

Yazarın ilk karşılaştığı limonluk, Büyükada'da bir bahçededir. Yazar bitkiler donmasın diye saç sobaların yakıldığı limonlukla ilgili şunları söylemektedir:

"*Nemli toprak kokusu beni büyülemişti. Limonlukla da ilk kez karşılaşıyordum. Saç sobalar vardı. Orada, camköşkte yaşamayı ne çok istedim.*
Olmadı…." [316]

Selim İleri, Boğaziçi'nde de iki farklı yalıdaki limonlukları anar. İlki yazarın da bildiği Hayret Paşa Yalısı'dır. Limonluğunda önceleri kamelyalar sonra da orkide yetiştirilmiştir.[317] Yazar, bu limonluğu Refik Halit'in bir tasvirinden hatırladığını söyler. Diğer yalı ise daha önce pek çok kez adını zikr ettiğimiz Nevres Yalısı'dır. Suphi Paşazâde Sami Bey'in oturduğu Nevres Yalısı'nın özelliği çiçeklerdir.Yazar "*Çiçekler, görenlere yalıdan bile güzel gelirmiş.,*[318]demektedir. Yalının arka bahçesindeki limonlukları, İstanbul'da henüz hiç kimse tarafından kullanılmazken kaloriferle ısıtılmakta ve üç limonluk ön bahçeye çiçek yetiştirmektedir. Bu limonlukların sahibi Sami Bey, çiçeklerle öylesine haşır neşirdir ki aşılar sonucu elde ettiği katmerli bir kasımpatıya Hollandalı çiçekçiler Sami Bey adını vermiştir.Yalı zamanla el değiştirmiştir , neticede, ön bahçe de limonluklar da yok edilip satılmıştır.

[316]İleri,2004 c:119

[317]''Ali Nizami Bey'in orkideleri yetiştiriliyordu.''(İleri,2006 b:168)

[318]İleri,2006 b:168;İleri,2006 b:203

Yıldız Parkı'ndaki limonluk da kayda değer çeşitliliktedir. Ayrıca aynı bahçede parka ağaç fidanları yetiştiren bir fidanlık mevcuttur. Yazar, limonlukta ilk kez gördüğü çiçekleri hatırlar ve bu özel türlere evlerde rastlanmadığını belirtir:

"*Çok geçmeden limonluğa varılırdı. Limonluk-çocuk gözümle-alabildiğine büyüktü. İstanbul'un o günkü imkânları çiçekçilik ,salon bitkileri açısından enikonu vardır.Limonluktaki çeşit çeşit kaktüsler,bodur Akdeniz bitkileri hep ilk gördüğüm kaktüsler,bitkilerdi.Evlerde onlara rastlayamazdınız.*

Fakat yalnızca kaktüsler mi? Yıldız Parkı'ndaki bu limonluk çeşit açısından epey zengindi. Küçük saksılarda yığınla Afrikamenekşesini de ilk orada görmüş olmalıyım.

Katranla sıvanmış bir bidonda Mandalina ağaççığı meyveler vermişti. Paslı teneklerde limonlar ve yemyeşil meyveleri,babamın manolya olduklarını söylediği tek tük yapraklı fidanlar. Hepsi güzeldi.

Yine Yıldız Parkı'nda ilgimi çeken bir alan, "fidanlık..tı. Daha çok bir bahçeyi andırdı."[319]

Selim İleri, çocukluk yıllarında , İstanbul'da böyle birçok kış bahçesi olduğunu belirtip bilhassa da Boğaziçi'ndekİlerin sayıca fazlalığını vurgular ve limonlukların git gide kaybolup gittiğini söyler. Yazarımız, yakın tarihte Büyükada'nın bir iki evinde limonluklara rastgelmiştir; fakat onlar da bakımsız, kırık camlarından kamelyalar ve rodos çiçeklerinin fışkırdığı bir hâldedir.[320]

Selim İleri, son olarak arkadaşlarının sahip olduğu Çengelköy 'de bulunan Erguvan adlı seraya değinir. Orada gördüğü kamelyayı, ateşçiçeklerini, begonyaları, petunyaları da söyler.[321]

---

[319]İleri,2006 b:154

[320]İleri,2006 b:203

[321] İleri2006 b:203

Yazar, günümüzde göçüp giden limonluklar ve kış bahçelerine dâir,bazı yazarlarımızın defâlarca bu kaybı önceden vurguladıklarını belirtir:

"*Bahçelerin , limonlukların göçüp gideceği, sezgili yazarlarımızca defâlarca vurgulanmıştır,Refik Halit'in kroniklerinde öylesi içli satırlar birer küskün hâtıra bugün.*"[322]

4.2.3.2. Bostanlar

Limonluklar, İstanbul'da bahçelere süs bitkileri yetiştirirken, bostanlar da bir dönem, İstanbullular için sebze, kavun, karpuz yetiştirmiştir. Günümüzün şehirleşme anlayışı içinde, git gide yok olan yeşil alanlarla birlikte yitip giden bostanlar İleri'nin hâtıralarından denemelere aksetmektedir:

'' *Köprü'nün öteki yakasına geçtiğimizde İstanbul, hele surlarda, bitkilerin, meyvelerin renkleriyle kocaman bir bostan rengi olup çıkardı.*,,[323]

İleri, çocukluk semti Kadıköy Kısıklı'daki Gülsever Bostan'a değinir.Bu bostanın belirgin özelliği küçük gül ağaççığıdır. Mevsimlik çiçeklerin yer aldığı bostanda, gülün çiçeklerini açışı semtlilerce törensi bir havada karşılanmaktadır. Yazar bu durumu:

''*Gülsever Bostan'ın gülleri yine açmış…*"*Haberi alanlar hiç üşenmeyip bostana, çiçekleri görmeye giderlerdi*."[324] .

---

[322] İleri,2006 b:168

[323] İleri,2006 a:12

[324] İleri,2006 b:69

diye belirtmektedir. Selim İleri, çocukken Çapa'da gördüğü bir bostanı da unutamaz.Çapa semti büyürken, yok olan ahşap evler ve bu evlerin bol ağaçlı bahçeleri arasında kalmış bostanla ilgili olarak da şunları söyler:

"Apartmanlarla birlikte yalnızca ahşap evlerin ömrü sona ermiyordu Çapa'da Her birinin ille meyve ağaçlı ; kirazlı, dutlu, erikli ,küçümen arka bahçeleri, apartmanların geniş arsaları için fedâ ediliyordu.

Öyle bir bostan gözümün önünde. Çapa'da, kent büyürken o zavallı bostanda hâlâ top top yeşil salatalar duruyor ve yapraklarını evde yediklerimizden daha yeşil… yemyeşil…zümrüt yeşili görüyorum."[325]

Yazarın annesi, Çapa'daki bostana dâir o gün, "*yakında bostan mostan kalmaz…,,* [326] yorumunu yapmıştır. Bahsolunan bostan kısa bir süre sonra apartman yapılma maksadıyla yok edilmiştir.

Selim İleri, bostanları bol olan Karagümrük semti ile ilgili bilgİleri okuyucuya Eremya Çelebi Kömürciyan'ın[327] verdiği bilgiler doğrultusunda ve yabancı bir seyyâhın gravüründen gördüklerini aktarmak sûretiyle aktarmaktadır:

Kömürcüyan, İstanbul kapılarından yirmi ikincisi olan Edirnekapısı'nı tasvir eder.Bu bölgede Türklere ait bahçe ve konaklar ile Bayram Paşa'nın bostanı vardır.Daha iç kesimlerde ise Beylik Çayırı ve Yenibahçe bulunmaktadır.Surun dışındaki yolun üzerinde de bahçeler,eski büyük saraylar ve bostanlar yer almaktadır.

[325] İleri,2004 b:84

[326]İleri ,2004 b:84

[327]Eremya Çelebi Kömürciyan:13 Mayıs 1637, İstanbul - 15 Temmuz 1695, İstanbul. Ermeniasıllı tarihçi, şair, yazar, mütercim, matbaacı Hisardibi'nde Papaz Mardinos Kömürciyan'ın oğludur.Bilinen hocası, Kumkapı'da mevcut olmayan Surp Sarkis Kilisesi yeğane papazlarından Der Havannes olmuştur. Rumca, Farsça, Arapça ve İbranice'yi kendi gayretleriyle öğrenmeye çalışmıştır.(Kevork Pamukciyan,''Kömürciyan,Eremya,Çelebi,, ,*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* d,1994:86)

Selim İleri, yabancı seyyâhın gravürünü de şöyle tasvir etmektedir:

"*Kömürcüyan'ın tasvirinden yüz yıl kadar sonra bir yabancı seyyh mezarlıkları gravürüne geçirmiştir. Gravürde bahçeleri ve bostanları görürsünüz, Edirnekapı'dan karagümrük içlerine ,işlenmiş toprak şaşırtıcı bir ağaç ve yeşerti bereketini gözler önüne serer.*

Şimdiyse bu eserden bereket kalmamıştı .Daha yirmi yıl önce semt büsbütün bostansız, yeşertisizdi.„[328]

Adları ve içlerinde yetişen bostan ve sebzelerin adı geçmemekle birlikte, bostanların bulundukları semte kattıkları renk ve semtlilerin tabiat ile iç içe yaşıyor olması yazarın denemelerinin temelidir. İstanbul'un diğer yeşil alanları gibi bostanları da, modern şehir mimârîsi olarak nitelendirilen yeni yapılar arasında yok olmuştur.

[328] İleri,2006 b:187

4.2.3.3. Ağaçlar

Selim İleri'nin çocukluk yılları pek çok yazısında tekrarladığı üzere yeşil bir İstanbul'da geçmiştir. Evlerin bahçeli, semtlerin parklı, çiçekli, ağaçlı olduğu, geçmişteki günlerde, İstanbul'un yeşil çehresini oluşturan korular, çamlıklar ve ağaçlar da mevcuttur.

Günümüz İstanbul'unda, hâlen varlığını koruyan semt koruları bulunsa da eskiye nazaran büyüklüklerini, ağaç çeşitliliklerini yitirmişlerdir.

Selim İleri İstanbul'daki ağaçlara dâir düşüncelerini ifâde ederken ilk olarak meyve ağaçlarını yorumlar. Bahçeler bölümünde yer verdiğimiz, evlerin arka bahçelerinin dâima meyve ağaçlarına ayrılması,İstanbulluların ağaçlarla iç içe yaşadığının da bir ispatı sayılabilmektedir.

Yazar bu noktada Kadıköy'deki elma, şeftali, armut, yeşil erik, sarı kiraz ağaçlarını [329] ; Çapa'nın her biri ille kirazlı, dutlu erikli, küçük arka bahçelerini[330] Sıracevizler' deki sıra sıra ceviz ağaçlarını[331] ; Boğaziçi'nin manolya ve erguvan ağaçlarını semtlerin birer sembolü olarak zikr eder.

"Hemen her bahçede dut, şeftali, elma, erik ağaçlarına rastlanırdı. Bahar gelince, meyve ağaçları beyaz, pembe, kırmızı çiçekleriyle Uzakdoğu resimlerini çağrıştırırdı. Özellikle kiraz ağacı.

İlk apartmaların arka bahçelerinde kesilmeden bırakılmış, korunmuş, kiraz ağaçları ve sarı kirazlar vardı . Sarı kiraz , sonra İstanbul'da büsbütün yok oldu. [332]

---

[329]İleri,2008:41

[330]İleri,2004 b:84

[331] İleri,2004 b:113

[332] İleri,2004 c:165

İleri, Kadıköy'de ayrıca kıyı şeridinde sakızçamları bulunduğuna ve kışın bu ağaçların iğne yapraklarını dökmediğine değinirken; semtte bulunan akasyaları ve atkestanelerini de hatırlar.[333]

"*Ponpon çiçekleri üstündeyken bir gül;brişim,ağacını kesmişler,bitişik bahçede.Arsasına apartman yapıcaklarmış…Pembe Hanım'a yarı deli gözüyle bakılıyor,gülibrişimlere acımasıolay konusu oluyordu.*"[334]

Boğaziçi de çok ağaçlıktır. Buz renkli mavi çamlar, engin çınarlar ve yelpazeyi andıran fıstık çamları, yaprakları altında dikenli toplar bulunan atkestaneleri; karaağaç gürgen, akasya, dişbudak koruları, ıhlamurlar bulunmaktadır. Manolya ve erguvan ağaçları da Boğaziçi'nin renkleridir.Yazar:

"*Çocukluğunun Boğaziçi'nde böylesi ulu ağaçlar dan söz açılırdı.Çınarlar hatırlıyorum,adeta ziyaretlerine gittiğimiz.Bilmem kaç yüz yaşında oldukları söylenirdi.Bir türlü inanamazdım.*"[335]

demektedir. Yazar, sonraki ifâdelerinde ise okuyucuya ağaçların yok edilme sırasını aktarmaktadır. Şeftali, kayısı, elma armut, kiraz, vişne, dut, nar, ayva, kızılcık, incir, ceviz, fındık ağaçları, Türk meyveciliğinin ağaçları olup tabiat tahribâtından nasiplerini almışlardır.[336]

---

[333]İleri,2004 c:165

[334]İleri,2004 c:169

[335] İleri,2004 c:46

[336]Selim İleri, bitki örtüsünün korunmayışının kara ve deniz kuşlarını da etkilediğini vurgulamaktadır.Bülbüller,ispinozlar,saka iskete,yeşilimsi tüylü fluryalar,serçeler,baştankaralar zaman içinde Boğaz'da yaşayamaz hâle gelmişlerdir.Ayrıca ağaçkakanlar ve çavuşkuşları da koruların yok olması ile Boğaz'dan el ayak çekerler.(İleri,2004 c:46-47)

İleri, bu durumla ilgili olarak,günümüzdeki Boğaziçi'nde de yaklaşımın farklı olmadığının bir ispatı olarak şunları söylemektedir:

"Bugünün Boğaziçi insanları, o sözümona restore edilmiş yalıların yeni sahipleri, benden sonra tufan girişimleriyle ağacı,koruyu yok edenler,filan yerdeki 'konak'ları ,falan yerdeki 'site'leriyle çıkagelenler ,düzmece girişimlerle Boğaz'a yeni çehre verdiklerini sanıyorlar."[337]

Bir sitem de Bebek sırtlarındaki tepelerde bulunan koruların *"Boğaz'a nazır"* [338] apartman dâireleri yapılma maksadıyla yok edilmesinedir.

Seyyâh Edmondo de Amicis'in *İstanbul(1874*) adlı eserini yorumlayan İleri, kendi bilgİleri ile Amicis'in eserinde okuduklarını harmanlayarak Boğaz semtlerindeki ağaçları koruları, ormanları şöyle tasvir etmektedir:

'' Bebek semti bir vadinin gür yeşilliğine gizlenmiştir. Semt, gitgit, meşe ağaçlarıyla örülü bir tepenin sırtlarına uzanmaktadır; bir ormanın içine saklanmış gibi duran Sultaniye; bağ, bahçe ve ceviz ağaçlı, Beykoz; korular ortasında kaybolmuş yalılar, sıra selviler, sakız ağaçları, çam ağaçları, ulu çınarlar; Küçüksu'daki sık dokulu koru - ki koruların en önemli özelliği, sıcak yaz günleri güneş ışıklarını geçirmiyor oluşlarıdır- ,sakız, ceviz, çınar, akçaağaçları XIX.yüzyılın ikinci yarısındaki (yok ediliş öncesi) Boğaziçi'nin en belirgin tasviridir.[339] *,,*

İstanbul'un yeşil yüzü, Marmara Denizi'ndeki adalara da yansımıştır. İleri, bilhassa Büyükada ve Heybeli'nin çam ağaçlarına değinir.

---

[337] İleri,2004 c:48

[338] İleri,2006 a:53

[339] İleri,2008: 173-176

"*Büyükada'daki parkta yaz kış yeşerti yağmurları yağdıran çamları anımsıyorum. Boğaziçi'ndeyse ,yalnızca haziranda erguvani demetler saçar erguvanlar*"[340]

Kaybolan parklar ve çay bahçeleri; bayındırlık çalışmaları esnâsında yok olan yalı ve köşk bahçeleri; çiçekler, kesilen ağaçlar, Selim İleri için yalnızca bitki örtüsünün itlâfı değil, bir şehrin esâs unsuru sayılabilecek tabiatın, şehre kattığı ve şehirlilere ifâde ettiği anlamın da kayboluşu olmuştur.

[340] İleri,2004 c:119

4.3. TİYATROLAR, SİNEMALAR, GAZİNOLAR

Doğum tarihi kırkların sonu olan Selim İleri'nin çocukluğu ve ilk gençlik yılları ellili ve altmışlı yıllara denk gelmektedir. Dolayısıyla İstanbulluların o yıllardaki sanat ve eğlence faaliyetlerine olan ilgİlerini,yazarın anılarından tespit etmemiz mümkün olmuştur.Hâtıra ve denemelerde sıkça karşımıza çıkan tiyatro oyunları ve sinema filmi senaryoları da göz önünde bulundurulursa, tiyatro ve sinemanın yazar üzerindeki etkisi inkâr edilemez.

İstanbul'un ve İstanbulluların geçmiş yıllardaki eğlence anlayışı ve sanatsal anlamda tiyatro ve sinemaya olan bakış açılarını ortaya koyan yazar, günümüzde pek çoğu yitip gitmiş olan salonları önemle zikr etmektedir.

Mekânları her daim, orada yaşanmış anıları ile yücelten İleri,seksenler öncesinde,şehrin ev sahipliği yaptığı,günümüze pek azı kalabilmiş bu mekânları orada izlediği oyunlar,filmler,dinlediği ses sanatkârları ile de anmıştır.Çalışmamızda bütün bu unsurları göz önünde bulundurarak, mekânlarda sergilenen eserleri;İstanbulluların bakış açılarını da dahil ederek,üç bölümde sunduk:

1-Tiyatrolar

2-Sinemalar

3-Aile Gazinoları(Müzikli eğlence mekânları)

4.3.1.Tiyatrolar

Yazarın, çocukluk yıllarının ikinci semti olan Cihangir, Selim İleri için, Beyoğlu'na yani tiyatro ve sinemalara yakın olmanın da bir ifâdesidir.

Beyoğlu semti o yıllarda, günümüzde de olduğu gibi İstanbul'un sanat faaliyetlerinin gerçekleştirdiği bir merkez konumundadır. İleri'nin yazılarında adları zikr edilen tiyatroların sayıca çokluğu; tiyatroya giderken seyircilerin duyduğu heyecân ; kılık kıyafete gösterilen ihtimâm:sergilenen oyunların sayıca fazlalığı ellili ve altmışlı yıllarda İstanbulluların tiyatroya verdiği önemi de ortaya koymaktadır.

"*1960'ların İstanbul'unda tiyatro kent uygarlığına katkıda bulunan bir sanattı.Kentin insanı,tiyatro sanatına gerçekten saygı duyardı."*[341]

Kent kültürünün önemli bir parçası olan tiyatrolar, daha ziyâde Beyoğlu'ndadır. Yazarın tâbiriyle "*Değişik tarzların, değişik anlayışların tiyotraları…"* [342] her zevke hitap edebilecek çeşitliliktedir. Sözgelimi "*Yenilikçi, öncü Küçük Sahne'nin hemen karşısında varyete üslûplu Ses Tiyatrosu."*[343]vardır. Yazar, Ses Tiyatrosu'ndaki müzikli oyunlara götürülmediği için, orayı diğer tiyatrolardan, daha ilgi uyandırıcı bulur ve *"Orayı çok merak ederdim. Fakat Ses Tiyatrosu'nun müzikallerine, revülerine götürülmezdik."*[344] der.

İleri çocukluk yıllarında, pek çok çocuk oyunu izlemişse de aklında en çok kalan, ilk izlediği oyun olan Oyuncakçı Dede'dir. Çocuk Selim bu oyunu altı yedi yaşında Yeni Şehir Tiyatroları'nda seyretmiştir.İzlenimlerini de şöyle ifâde etmiştir:

---

[341] İleri,2006 b:94

[342]İleri,2004 b:98

[343] İleri,2008:45

[344] İleri,2006 b:58

''Tiyatroya ilk kez altı yedi yaşındayken gittim.Yeni Şehir Tiyatroları'nda Oyuncakçı Dede adlı bir oyundu. Ferih Egemen'in eseri olduğunu sanıyorum.Oyuncakçı Dede'nin ne konusu kalmış aklımda, ne oyuncuları. Yalnız bir rüyadan çıkıp gelmişcesine büyüleyen dekorları, giysİleri, dansları hatırlıyorum .Her şeyde bir olağanüstülük vardı.

Tiyatroya, ablamla birlikte gitmiştik. Hiç sesimi çıkarmadan izlemiş olmalıyım; çünkü sonradan hemen büyüklere mahsus oyunlara da götürüldüm."[345]

Yazar, büyüklere mahsus ilk oyununu da Şehir Tiyatrosu'nda dokuz yaşında seyretmiştir. O dönemlerde Şehir Tiyatrosu'nun iki sahnesi vardır.Biri Tepebaşı'nda bulunan Tepebaşı Dram Sahnesi; diğeri de Beyoğlu'ndaki Yeni Komedi'dir.Yazar Yeni Komedi'ye dâir, Yeni Ar Sineması'nın karşısında,Emek Sineması'na bitişik olduğu ve elli sonrası açıldığı bilgisini de vermektedir.

"*1956 sonbaharında hayatımda ilk kez "büyükler için" kotarılmış bir oyun izlemek üzere İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Yeni Komedi bölümüne gittim.Annem,teyzem,ablam ve ben.,,*[346]

Çocuk Selim'in aklında kalan esas unsur, oyundan ziyâde tiyatroya gitmek için bir hafta önce alınan bilet ve tiyatroya gitmek için bir hafta önce alınan bilet ve tiyatroya gidişin tören haline getirilmesi ile tiyatronun mimârî incelik taşıyan yapısı ve döşenişidir.

"*Geniş merdivenin fuayeye kıvrıla kıvrıla indiği girişte ünlü tiyatro oyuncularının fotoğrafları asılıydı. Kimi gülümsüyor , kimi dalgın ve hülyalı, kimi trajedyen edası."* [347]

Merdivenlerden çıkıldıktan sonra, açılan salon kapıları da yazarın hâtıralarında birçok kez andığı **tiyatronun perdelerini** ortaya çıkarmaktadır.

[345]İleri,2004 b:197

[346]leri,2006 b:91

[347] İleri,2006 b:92

Selim İleri daha sonra gördüğü Tepebaşı Dram Tiyatrosu'nun iç döşemini de Yeni Komedi ile kıyaslanamayacak kadar "*büyüleyici, görkemli*"[348] olarak ifâde etmiştir.

Şehir Tiyatroları'nın üslûbuna dâir Selim İleri, ağırbaşlılıktan bahsetmektedir. Tiyatroda bir yandan eski kuşak geleneksel çizgiye yatkın oyunlar seyirciyi büyülerken, bir yandan da yenilikçi tiyatronun verimlerine yer verilmektedir.[349]

İleri'nin andığı bir tiyatro da İstanbul Tiyatrosu'dur. Bu mekân Elhamra Sineması'nın salonunda yer almaktadır. İstanbul Tiyatrosu'nun özelliği Batı'da ilgi görmüş vodvilleri[350] güncel hayata uyarlamasıdır. Selim İleri bu tiyatronun, İstanbullular için, popüler romanlar gibi, eğitici bir rol üstlendiği kanısındadır.

"*Bu tiyatronun, tıpkı popüler romanlarımız gibi bir eğiticilik görevi yüklendiğini düşünememiştim.Aşk romanları,nasıl öteki romanlara okur yetiştirmişse,İstanbul Tiyatrosu da öteki tarz oyunlara seyirci yetiştirmişti besbelli.*"[351]

İstanbullulara tiyatro sevgisi aşılayan bir başka tiyatro olarak da, Muammer Karaca'nın kurucusu olduğu Karaca Tiyatrosu'nun adı geçmektedir.[352]Kent Oyuncuları da İstanbul Tiyatroları içinde anılmaktadır.

Yerli tiyatronun gelişmesi ve yaygınlaşması öncesinde, bir de şehre gelen yabancı truplar/gezgin tiyatro toplulukları vardır. Selim İleri, bin dokuz yüzlerin başlarında, bir dünya başkenti olan İstanbul'a gelenler arasında, tiyatro tarihînin en ünlü ve etkileyici aktrisi olarak da Sarah Bernhadrt'ı anmaktadır.Bu anlatım okuyucularına o dönemde, Yıldız Sarayı'nda oyunlar sergilendiği bilgisini verme vesilesi olmaktadır

[348]İleri,2006 b:89

[349]İleri,2006 b:98

[350]Vodvil:Eğlenceli meyhanelerde söylenen alaylı,hareketli,bir konuya dayanan aralarında şarkılara da yer verilen hafif güldürü unsurları içeren oyundur.(*Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük,19*83 :695)

[351] İleri,2004 b:99

[352] "Onun pek çok oyununu izledim,elbette Cibali karakolu sahne sahne aklımda,salt Cibali Karakolu değil,hepsi….„(İleri,2004 b:98)

Bernhardt İstanbul'u dört kez ziyâret etmiş olup, üçüncü ziyaretlerinde de Sultan Hamid tarafından kabul edilmiştir. Yıldız Sarayı Tiyatrosu'ndaki bu oyunun tarihi 1904 yılına tekâbül etmektedir.[353] Lüks adı ile hizmet veren sinema esâsen Odeon Tiyatrosu'dur. Bu salonda bilhassa yabancı truplar oyunlarını sergilemiştir.[354]

İleri için önemli bir tiyatro da Küçük Sahne'dir. Yakın tarihimizde Çolpan İlhan'ın emeği ile yeniden boyanan ve tâdilat gören tiyatro için yazar, altmışlı yıllarda İstanbullular için taşıdığı önemi şöyle vurgulamaktadır:

"Küçük Sahne gerçekten bir "okul"du…"[355]

Selim İleri, meydana getirdiği edebiyat verimleri bakımından, gerek roman ve hikâyelerinde gerekse tiyatro eserlerinde izlediği oyunların payını, hayâl dünyalardan gerçeğe geçişi sağlayan, bu canlı sanata duyduğu minnetle vurgulamaktadır.

"*Tiyatronun yazarlığımda büyük bir anlamı söz konusu. Bu bakımdan Şehir Tiyatrosu sanatçılarına, bütün başka tiyatro sanatçılarına canlandırılmış görerek düş gücümü bilemekteyim. O vakte kadar yazmayı tasarladıklarım hep betimsel şeylerdi. Hareketten aksiyondan, davranış, jest ve mimikten yoksundu. Yaşamı duruk bir fotoğraf gibi görüyordum. Tiyatro bunu kırdı.,,*[356]

Duyduğu minnet ile yazar, altmışlardaki İstanbulluların tiyatro sevgisinin, tiyatroya olan ilginin, günümüzdeki azalışını da sitem ve kaygı ile şöyle zikr etmektedir:

---

[353] İleri,2004 b:89

[354] İleri,2004 c:187

[355] İleri,2004 b:92

[356] İleri,2002:61

"*Düşüncenize,Beyoğlu,bir uçtan bir uca tiyatrolarla dolup taşardı.Değişik tarzların,değişik anlayışların tiyatroları.. Her biri sona erdi.*

Beyoğlu'nda ayakta kalan tiyatrolar kim bilir nasıl alkışlar özleyerek yaşama mücadelesi veriyorlar . Tiyatronun da mı yerini televizyon aldı?

Ona televizyon kanalı var, hiçbirinde "televizyon tiyatrosu" yok. Cumhuriyetimiz, tiyatro sanatını doğrudan doğruya "ahlak" saymıştı. Belki de artık, "ahlak" toplumun gereksinimleri dışında sayılıyor.,,[357]

[357] İleri,2004 b:99

4.3.2. Sinemalar

Selim İleri, birçok denemesinde İstanbul'daki çocuk Selim'i ve Selim İleri'deki İstanbul'u anlatırken, yazar olma sebebini şehrin kendine has estetik değer taşıyan unsurlarına da bağlamıştır. Bazen çocukluk semtindeki bir çiçek,bazen seyredilen bir oyun bazen de bir çay bahçesi, bir kumsal, bir villâ bahçesi yazara ilham kaynağı olmuştur.Bu sebepledir ki İleri, anılarında ve denemelerinde yer verdiği İstanbul sinemalarını da "*hayâl dünyasının, karşılığını bulduğu*[358] mekânlar olarak tâbir etmektedir.

"*İstiklâl Caddesi bir yandan da sinemalar rüyasıydı. Adlarını aklıma geldiği gibi söylüyorum. Yeni Melek , Atlas, Emek, Lüks, Saray ,Rüya ,Yeni Ar, Lâle sonraları Dünya ve Fitaş. Unuttuklarım olabilir. .Bu sinemalarda birbirinden etkileyici filmler seyrettim.Her biri hayâl dağarcığımı zenginleştirdi. Yazı yazmayı kitaplar kadar filmlere de borçluyum."* [359]

Yazar, Bahariye'nin, Kadıköy'ün bütün sinemalarının toplandığı semt olduğunu, kimi sinemaların da yeni düzenlemeler yapılmak sûretiyle hâlen hizmet verdiğini belirtir.

İleri, semt sinemalarını anlatırken "*Süreyya'yı sona saklayacağım.Yurttan başlayalım*"[360] diyerek, Süreyya Sineması'nı ayrıcalıklı bulduğunu okuyucusuna sezdirmektedir.

Bahariye'deki Yurt Sineması'nın mekânı Halkevi Binası'dır.Yazar,yaz günleri,iki Türk filmi birden gösterilen sinemaya, kaçırdığı filmleri görmek için gitmektedir.

---

[358]İleri,2002 :60

[359]İleri,2006 a:39

[360]İleri,2007 b:199

Hâle Sineması ise Sakızgülü Sokağı'ndadır. Yazar sinemanın adında taşıdığı anlamı, kendisine çok yakıştırmaktadır.[361] Bu sebepten dolayı da adı Reks olarak değiştirildiğin de üzüntü duymuştur. Tiyatronun geçmişi ile ilgili bilgiyi de yazar okuyucusu ile şöyle paylaşmaktadır:

"*Hale eskiden tiyatroymuş, Apollan Tiyatrosu,ilk Müslüman Türk kadın tiyatro sanatçısı Afife Jale'nin o trajik yaşamını bilenler, bedbaht ve çaresiz Afife'nin Apollon'da başına gelenleri o can yangınını hatırlayacaklar,Büyük romancımız Reşat Nuri Güntekin, Afife Jale'yi kaleme getiren içli yazısında Apollon'u, Bahariye'de bahar kokan geceyi aktrisin,kamuoyunca değil,zabıtaca lanetlenişini anlatır.*"[362]

Semtin bir diğer sineması Opera'dır. Yazar bu sinemayı bilhassa balkonu sebebiyle "*uçurumu andırır bir sinemaydı, âdeta dikey bir salon*"[363] diye tâbir etmektedir.

Selim İleri'nin sona sakladığı Süreyya Sineması, Süreyya İlmen [364] tarafından yaptırılmış bir salon olup, yirmilerin ortasında sonrasında hizmet vermeye başlamıştır. Sinemanın dikkat çeken özelliği gösterişli bir salon oluşudur.Mekânda büstler, heykeller, masklar,iki yanlı merdivenler ve tavanın tam ortasında ''***Tiyatro mekteb-i edebidir, musiki ruhun gıdasıdır*** ,,[364] yazısı da dikkat çekmektedir. Kadıköy'ün ardından İleri ailesinin ikinci semti olan Cihangir, çalışmamızın **Tiyatrolar** bölümünde de üzerinde durduğumuz gibi Beyoğlu'na yakınlığı dolayısıyla yazar tarafından sinemalar rüyası olarak da tâbir edilmektedir.

Beyoğlu'na gelmeden Sıraselviler'de bulunan Taksim Sineması, ellili yıllarda

[361] İleri ,2007 b:22

[362] İleri,2007 b:21

[363] İleri,2007 b:21

[364] ''Girişte,Süreyya Opereti'nin primadonnası Suzan Lütfullah'la bir başka primadonnanın,Gülriz Sururi'nin genç yaşta ölen annesi Süreyya İlmen'in büstleri dururdu.'' (İleri,2007 b: 22)

yerli filmlerin gösterim yeridir.Yazar,arada bir Türkçe sözlü-Hintçe şarkılı filmlerin gösterildiğini hatırlamaktadır. Taksim Sineması, sinema olmadan önce Venüs Tiyatrosu'dur, daha sonra Majik Sineması, yazarın bildiği dönemde de Taksim Sinemasıdır.[365] Sinemada yazarın gönlünü çelen bir unsur da bez afişlerdir.

Taksim'den sonra gelinen Beyoğlu'nu yazar şöyle ifâde etmektedir:

"Beyoğlu bir uçtan öteki ucuna ,âdeta sinema salonları diyarıydı. Hepsi de görkemli sinemalar, şimdinin küçük salonlarını dudak büküp geçecek ,geniş ,ferah salonlar, parter, localar, balkon ,üst balkon."[366]

Çocuk Selim'in sinemada izlediği ilk film,bir çizgi sinemadır.Bu filmin mekânı da Beyoğlu'ndaki Lâle Sineması'dır.

"*Kadıköyü'nde oturuyorduk; ilk film için İstanbul'a geçtik. Lâle Sineması'na gittik. Walt Disney'in bir çizgi filmiydi. Locada oturduk ,sinema locası çok hoş bir şeydi,bir defa bu aklımda kalmış. İkincisi ,gonklar, monklar vurulur, perde öyle açılırdı ;heyecanlanmıştım.Çizgi kahramanlar cana yakındı, onlara kapılıp gitmiştim. Bir anlamda hayâl dünyamın karşılığını bulmuştum sinemada ."*[367]

Bu ilk filmin heyecânı uzun yıllar sürmüş, Selim İleri sonraki yıllarda gittiği pek çok sinema salonu içinde mekânı ayrı bir yere koymuştur.

---

[365] "Cihangir'e taşındıktan sonra,1955 İstanbul'unda Taksim Sineması'nın önünden hemen her gün geçerdik.Burada yalnızca Türk filmleri gösterime giriyordu artık.

Evimizde toplumsal çevremizde Türk sinemasına,yerli filmciliğe pek yüz verilmezdi.Yerli yapımlar ilkel bulunuyor,özellikle küçük yaştakiler için zararlı sanılıyor,bir hayli de küçümseniyordu."(İleri,2007 b:103)

[366]İleri,2007 b:185

[367] İleri,2002:60

"Dünya ve Fitaş, Galatasaray Lisesi'nde öğrenciliğim sırasında açıldı.Benim için sadece 'yeni' sinemlardı Ama lâle öyle mi?Lâle, Beyoğlu'ndaki ilk sinema salonudur. Harikulâde bir çizgi film seyretmiştim orada."[368]

Selim İleri'nin unutamadığı bir diğer sinema Saray Sineması'dır. Sinemanın tarihçesi otuzlara dayanır,XIX.yüzyılın sonundan kalma Luxembourg Apartmanı'nda açılan sinemanın adı Glorya'dır. Bu sinema salonu birkaç yıl sonra Saray adını alır. Salon varlığını 1986'ya kadar devam ettirmiştir. Saray Sineması'nın diğer sinema salonlarından farklı olarak, İstanbullulara sunduğu pek çok hizmet vardır. Saray Sineması konserlere,tiyatro etkinliklerine,bale topluluklarına ve kukla tiyatrolarına ev sahipliği yapmıştır.

"*Ben Saray Sineması'na yetiştiğimde, sokaklarda, gazetelerde afişler, ilânlar, hemen her pazar buradaki bir konseri duyururdu. Münir Nurettin Selçuk ,Safiye Ayla gibi Türk müziğinin büyük adları…Göz alıcılıktan uzak, yalın ,sanatın ağırbaşlılığına denk afişler, ilânlardı."* [369]

Saray Sineması'nın yanıbaşında yer alan eskiden Odeon Tiyatrosu olan Lüks Sineması, Türk filmi göstermektedir. Lüks Sineması'da yanındaki salonla ortak kaderi paylaşmış ve uzun yıllar önce köhneliğe terk edilen sinemalar,zamanla harap olmuş ve yıkılmıştır.[370]

Beyoğlu'nda yer alan Atlas ve Yeni Melek Sinemaları'nın özelliği de Hollywood yapımı filmlerin buralarda gösterilmesidir. Yazar bu iki sinemaya dâir de şunları kaleme almaktadır:

---

[368] İleri,2007 b:186

[369]İleri,2007 b:185

[370] "Saray'ın ve Lüks'ün acı sonları uzun yıllar önce başladı.İkisi de köhneliğe terk edildi.Yine de,ben yaşta olanlar,önlerinden geçerken,geçmiş günlerin Saray ve Lüks hâtıralarını gözümüzün önüne getirebilirdik.Artık öncesiz sonrasız bitti."(İleri,2007 b:184)

"*Atlas müthiş etkileyici ağırlığıyla seyircinin omuzlarını çökerten bir salondu ama;ben,sade ve modern Yeni Melek'i daha çok severdim.Çünkü Yeni Melek'in fuayesinde Hollywood starlarının koskocaman fotoğrafları asılı dururdu.Ava Gardner,Elizabeth Taylor,James Dean,Gary Cooper,Rita Hayworth,Kim Novak Clark Gable,elbette Marilyn Monroe.Hepsi gülümsyorlar,inci dişler.Kadınlar inanılmaz güzel,erkekler o kadar yakışıklı.*

Öyleyken, Yeni Melek'in fuayesi rüya kişileriyle dolup taşar,bizim tekdüze;durgun dünyamıza ışıltılar,yıldızlar,serperdi…"[371]

Beyoğlu'ndaki diğer sinemalardan biri Emek'tir. Hâlâ Beyoğlu'nda hizmet vermekte olan sinemailkin Melek Sineması olarak hizmet vermeye başlamış sonra ad değiştirmiştir. Yazar, Melek Sineması'nı İpekçiler tarafından açılmış görkemli bir salon olarak ifâde etmektedir ve altışların İstanbul'unda sinemaya gelen İstanbullulara dâir şunları söylemektedir.

"Zaten Beyoğlu'nda sinemaya gitmek başlı başına ir şıklık, zarafet olayıymış.O salonlara hanımefendiler, beyefendiler en temiz,en özenli giysİlerini giyinip gelirlermiş."[372]

Tıpkı Emek Sineması gibi günümüzde de görkemini hâlâ koruyan Yeni Ar Sineması da Sine Pop olarak isim değiştirmiştir.

İleri Beyoğlu'ndan Taksim'e doğru sıralanan sinema salonlarının adlarını da sıralamıştır. Rüya, Alkazar, Dünya, Fitoş Taksim'e dönülen yolda yer alırken; Sıraselviler'in yakınında da Lâle Sineması yer almaktadır. Tünel'in yakınlarındaki Elhamra Sineması ise mimârî geçmişi eskilere dayanan, 1923'te hizmete açılmış; arabesk mimârî üslûba sahiptir Hizmet verdiği dönemde bir özelliği , İstanbullulara

---

[371] İleri,2007 b:186

[372] İleri,1989: 19

sinema sezonu başlarken, göstereceği sezon filmlerinin isimlerini broşürlerle yayımlama olan sinema, sonra da tiyatro salonu olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir.[373]

Selim İleri, "*İstanbul Sinemalarında*"[374] adlı denemesinde, İstanbul'un her yanının sinemalarda donanmış olmasına rağmen kendisinin en çok tercih ettiği sinemaların dört tane olduğunu belirtir:

"*Beyoğlu'nda Lüks, Lâle, Pangaltı'da İnci, Kurtuluş'ta Yeni Atlas, altmışların İstanbul'unda hep yerli film oynatan sinemalardı. Şehrin başka semtlerinde de Türk filmleriyle donanmış sinemalar vardı .Ama ben en çok bu dördüne giderdim."*[375]

Kışlık salonların hâricinde İstanbul'un bir de yazlık sinemaları vardır. Ellili ve altmışlı yıllarda İstanbulluların çok rağbet ettiği yazlık sinemalar, sonbaharın ilk yağmurlu gecesine kadar hizmet vermektedir. Bilhassa Kadıköy'ün yazlık sinemaları çok ünlüdür.

"Yoğurtçu'dan Suadiye'ye büyük bahçelerde beyazperdeler hayâl tacirlerinin birbirinden fiyakalı yapımlarını yansıtır. Yazlık bahçe sinemaları 70'lere kadar bütün İstanbul'da mevsim saltanatları kurardı.Bir teki bile yok.Sonbaharın ilk yağmurlu gecesine kadar…

O zaman kışlık sinemalara koşardık."[376]

İstanbullularca ekseriyâ tercih edilen sinemalar, yetmişlerde, aile sineması olma özelliklerini yitirirler. Yazarın ifâdesiyle *"gençkız romantizminden alaturka cinsel özgürlüğe"*[377] geçiş ile birlikte, ailelerinin eğlencesi olan sinema da önemini yitirmeye başlar Adını zikr ettiğimiz pek çok sinema salonu da kapanır.

[373] İleri,2007 b:189

[374] İleri,2006 a:100

[375] İleri,2006 b:100

[376] İleri,1989:20

[377] İleri,1989:20

4.3.3. GAZİNOLAR

İstanbulluların bilhassa yetmişli ve seksenli yıllara kadar, ailece eğlence için tercih ettikleri mekânlardan biri de aile gazinolarıdır.[378] İleri, denemelerinde bu gazinoları İstanbul'daki kültürel kayıplara sebebiyet veren değişim ile birlikte dile getirmektedir.

Maçka semtinin eteklerinde yer alan Küçük Çiftlik Parkı[379] yazarın anneanne ve dedesinin musikî dinlemeye gittikleri yerdir. Parkın Selim İleri ve ailesi için büyük bir özelliği de otuzlu yıllarda,bir yaz gecesi ,yazarın anneanne ve dedesinin, Atatürk'ü bu parkta görmüş olmasıdır.

"Galiba 1930 yazında, Atatürk'ü, Küçük Çiftlik Parkı'nda görmüş olan anneannemle dedemin anlatışları dâima coşkundu.Bugün yerinde sadece öreni kalmış,Küçük Çiftlik Parkı,Maçka'nın eteğindeydi.Yaz gecesiymiş.Dedemler,Küçük Çiftlik Parkı'na alaturka musiki dinlemeye gitmişler.

Sazın başlamasından hemen önce gazinoda büyük bir hareketlilik yaşanmış.Atatürk gelmiş,bahçedeki herkese selâm vererek,arkadaşlarıyla birlikte masasına oturmuş.Son derece alçakgönüllüymüş."[380]

Yazarın andığı bir gazino da, Taksim Gezi Parkı'ndan Harbiye yönüne yol alındığında gelinen Taksim Belediye Parkı'nın bir özelliği sayılan Taksim Gazinosu'dur.Bu gazinoda düğünler, kutlamalar, okul çayları düzenlemektedir.Selim İleri de bir iki kez okul çayı için Taksim Belediye Gazinosu'na gitmiştir.

---

[378] Küçük Çiftlik Parkı adı ile anılan mekânın "müzikli eğlence mekânı" olması sebebiyle yerini parklar bölümüne değil de gazinolar bölümüne dâhil ettik.

[379] gazino(a.it)1.Müzikli eğlence yeri. 2.Büyük kahvehane,birahane.
*TDK Sözlüğü,*TDK Yay,Ank,2005 s.272

[380]İleri,2007 b:13

Yazar, gazinonun yerine ve tarihçesine dâir de bilgi vermektedir.Gazino,Taksim Gezi Parkı'nda ,bahçe içindedir. Sütûnlar üzerinde yükselen yapı, çıkma şeklindedir, yüksek merdivenli girişinin her yanı sarmaşık kaplıdır. Giriş kapısı buzlu camdandır ve yelpaze şeklinde açılmaktadır. 1940 yılında, Lütfi Kırdar'ın belediye başkanlığı döneminde açılan mekânın üst katı gazino; yazlık yarı kapalı salon teras; aşağı katı ise gece kulübüdür. Selim İleri, Galatasaray Lisesi'nin tertip ettiği çaylar dolayısıyla mekâna gelmiştir:[381]

"*Bizim okul çayları,üst kattaki kapalı salondaydı.Küçük bir dans orkestrası çalıyor;pistte büyükler,küçükler,dans ediyorlar.*"[382]

Teras ise yazlık mekân olup manzaralı, hasır koltuklu, masalardaki vazolarda dâima papatya olan, porselen fincanlı, gümüş kaşıklı hâli ile hatırlanmaktadır.

Taksim Belediye Gazinosu altmışların ortasında seçkinliğini yitirmeye başlamıştır. Bu durumun sebebi de mekânın yanında açılan iki otelin, Hilton Oteli ve Divan Otel'in, rağbet görmesidir. Gelenlerin azalması neticesinde temelli kapanan gazino birkaç yıl sonra yıkılıp, yerine Sheraton Oteli yapılmış, sonra da otel Ceylan Otel adını almıştır.

İleri'nin hâtırâtındaki bir gazino da Kısıklı Gazinosu'dur. Çalışmamızın **Parklar** bölümünde genişçe yere sahip olan mekâna, çocuk Selim de "*bordo minderli*" Kısıklı tramvayı vâsıtasıyla, dedesi ile berâber gitmiştir.[383]

Bir de Kadıköy'de deniz otobüslerinin kalktığı yerde İnci Gazinosu vardır. Yazar buraya gitmemiş fakat gazinonun adının Hamiyet Yüceses, Muallâ Gökçay ve Selâhattin Pınar ile anıldığını hâtıralarında vurgulamıştır.

---

[381] İleri,2004 c:120

[382] İleri,2008: 38

[383] İleri,2007 b:137

İsimlerini yazarın çeşitli denemelerinden çıkardığımız gazinolar , İstanbul'daki pek çok yapı gibi modern kent anlayışının meydana getirdiği mimârî farklılaşma ile yok olmuş, yıkılmıştır. Zamanla İstanbulluların bu duruma alışmaları neticesinde de pek çok tiyatro ve sinema gibi gazinolar da şehir kültürünün bir parçası olma özelliklerini yitirip, kimi yazarların geçmiş zamanları anlattıkları yazılarında birkaç cümlelik tasvirlerde kalmıştır.

4.4. İSTANBUL'UN MİMÂRÎ DOKUSUNDAKİ DEĞİŞİM

4.4.1. Kadıköy'de Mimârî Değişim

Yazarın doğduğu ve çocukluk yıllarının başlangıcına tekâbül eden dönemi geçirdiği Kadıköy, Selim İleri'nin İstanbul mimârîsine dâir estetik duyuş sahibi olmasının-şüphesiz ki- başlangıç noktasıdır.

İleri, çocukluğunun Kadıköy'ünü hep bahçeler,ahşap evler ahşaptan dantela oymalar,asmalı ve morsalkımlı sokaklar, gölgelenmiş arnavutkaldırımları olarak hatırlar.[384]

Yazar, yarım yüzyıl öncesinin Kadıköy'de çok az apartman olduğunu da vurgularken, semtin büyük özelliği olan ahşap dokunun da silinmediğini dile getirir. İleri,çocukluk yıllarında karşısına çıkan evlerin mimârî üslûplarının dâima bahçelere bağlandığını zikr eder.

"*Şurada bir sokaktan geçerken,cumbalı ahşap evler çıkardı karşınıza.Yalnız cumbalı mı?Bu ahşap evlerin her birinin adeta kişiliği vardı,her biri ayrı mimârî özellikleriyle bize kendi hikâyesini söylerdi.*

Balkonu çinkolu,balkonunun ahşabıysa basbayağı dantelalı evin hemen bitişiğinde oymalı saçaklısı,onların yanında kâgir de,bahçe kapısı demir,demiri bir güneş motifiyle bezenmişti…"[385]

Selim İleri'nin denemelerine konu olan evlerin bir bölümü de köşktür.[386] Yazar bilhassa ön bahçeleri süslü olan Kadıköy köşklerine örnek olarak da Neşecan Yenge'sinin köşkünü ve Sabiha Yenge'lerinin bahçesi malta taşı döşeli köşk

[384] İleri,2004 c:165

[385] İleri,2004 b:45

[386]köşk a. Far :Bir bahçe içinde yapılmış büyük süslü ev(TDK Türkçe Sözlük,1983:749);
Villâ:yazlık ev veya köşk (TDK,Sözlük,1983:1006

yavrusunu göstermektedir.

Yazara göre Kadıköy'ün en güzel sokağı olan Şifa'nın da iki yanında, sıra ile dizilmiş tek katlı villâlar ya da ikişer katlı köşkler yer almaktadır. Örnekse Adalet Hanım'ların beyaz köşkü, Amiral Cevat Bey'lerin iki katlı villâları ve Mahmut Ata'nın köşküdür.[388] Çalışmamızın önceki bölümlerinde adlarını sıkça zikr ettiğimiz bu evler bahçeleri ve mimârî üslûplarıyla Kadıköy'e has özelliktedirler.

Yazarın doğduğu semt olan Bahariye, Kadıköy'ün yöre semtlerindendir. Bizans'tan kalma bir semt olan Bahariye'de, geçmiş dönemin tarihî kasırları,yalıları muhâfaza edilememiş,o yapılardan günümüze pek bir şey kalmamıştır.Buna rağmen semtte içlerinde Ayia Trias Rum Ortodoks Kilisesi'nin de bulunduğu bir kaç kilise ayakta kalabilmiştir.

Selim İleri, Bahariye'de de Kadıköy mimârîsinin süregeldiğini belirtirken,Asım Gündüz'ün evini ve bahçesi sünger taşlı köşk yavrusunu unutamadığını da vurgular.[389]

İleri, Kadıköy'ün en şatafatlı semti bulduğu Moda'yı ve Modalıları, Kadıköy'ün diğer semtlerine nispetle bir "*sınıf muhafazakârlığı*" içinde görmektedir. Bunun yanı sıra Moda, Selim İleri'de cumbalı bitişik nizam evleri, bazılarının arka bahçelerindeki meyve ağaçları ile şiirli ve masalsıdır. Moda'daki bir unutulmaz da apartmanların çokça yer aldığı Moda Caddesi'nde yer alan Sarıca Köşkü'dür. Köşk caddedeki son eski yapıdır.[390]

"*Apartman bolluğuna açılan Moda Caddesi'nde, Sarıca Köşkü, olanca iriliğine karşın şu yeni zaman mimârîsinde, geriye çekilmiş, bahçesi yabanıllığa bürünmüş,*

---

[388] İleri,2004 b:45;İleri,2008:41

[389] İleri,2004 b:48

[390] İleri,2006 a:27

ağaçları ihtiyar,kendisi gölgeli,uzak bir rüyadan silinir gibi.Belli ki son direnç günlerini yaşıyor.

Moda'nın semt mimârîsindeki önemli bir unsur da mimâr Vedat Tek imzâlı iskeledir.Moda Vapur İskelesi beyaz renktedir,mavili lacivertli çinilerle bezelidir.Semtli çocukların babalarını karşılamak için gittikleri iskele,günümüzde hayli bakımsız kalmış olup,işlevini yitirmiş,vapurlar uğramaz olmuştur.,,[391]

Kadıköy'ün evlerinin güzelliği ile bilinen bir semti de Fenerbahçe'dir. Adını semtte bulunan deniz fenerinden alan Fenerbahçe, yol boyunca sıralanmış bahçeli ahşap köşklerle doludur.

Kadıköy'ü şahsîleştiren, kendine özgü kılan evlerin hâricinde bir de iskeleleri vardır.Vapurların yolcu alıp,yolcu bırakma mekânı olan bu iskeleler,yazar için hem manevi anlamı bakımından;hem de mimârî yapı ve görünüş bakımından ayrıcalık taşımaktadır.Kadıköy İskelesi de Moda İskelesi gibi beyazdır.Sütunlar üzerinde yükselen binanın üst katındaki geniş salon semtlilerin özel günlerini kutlamaları için kiralanmaktadır.[392] Eskiden beyaz kuş kafeslerini andıran iskelelerin mavi çinİleri zamanla harab olup gitmiştir.

Anadolu yakasının, büyük yerleşim bölgelerinin başında gelen Kadıköy,yöre semtleri ve sayfiye semtleri,hem birbirinden ayrı özelliklere sahip yerleşimlerken; hem de aynı kültürün yapılandırdığı ortak anlayışın birleşimidir.Dolayısıyla,yazarın da ifâde ettiği gibi altmışların ortalarından itibâren, değişime uğrayan Kadıköy'ün semtleri de benzer bir kaderi yaşamıştır.

İstanbul'un pek çok kenti gibi burası da kendini koruyamamıştır ve yenileşme adı altındaki bu yapılanma,şehrin mevcut mimârî yapısını göz ardı etmiştir. Tarih bilinci ve kültürel süreklilik bir yana bırakılarak, mimârî eserleri onarmak ve korumak yerine,yıkmak güdüsüne sahip olunmuştur.

---

[391] İleri,2004 b:85

[392] İleri,2004 b:85

Fenerbahçe Kadıköy'ün yöre semtleri içinde yeşil yüzünü kısmen de olsa korumakta ve geçmiş günlerin'' *bol ağaçlıklı mirasını yemeye* „ [393]devam etmekte olan bir semttir.

"*Yol boyu, bahçeli hem de hayli geniş bahçeli, ahşap ve kâgir köşkler. Başınızı öbür yana çevirdiğinizde deniz.Ama denize bakan kim! Gözler köşklerin sırasında. Bazı bahçelerde mermer heykeller .Bazı bahçelerde sarmaşık gülleri, kameriyeler, süslendirilerek budanmış taflanlar…"*[394]

Semtin yazar tarafından unutulmayan bir yapısı da Villa Mon Plaisir'dir. Yapının özelliği de ön cephesindeki, dört mevsimi temsil eden,dört hanım figürünün yer aldığı seramik panolardır.

Altmışlarda semt bozulmaya başlamıştır. Anayol, ara sokaklar on ilâ on beş yıl sonra birbirine fazla sokulmuş apartmanlarla dolacaktır. Geniş bahçeli evlerden geriye kalan tek güzellik ise apartman önlerinde yer alan, eski köşk bahçelerinde arta kalan bahçelerdir.

Kadıköy'ün sayfiye semtleri de İstanbul mimârîsinin kendine has üslûbuna ait evlerle donanmıştır. Feneryolu, kocaman blokların, dört-beş katlı apartmanların yapılmaya başlandığı dönemde bile güzelliğini korumuş, yazara göre hâlen de korumaktadır. Diğer bir semt Göztepe'dir,burada varlıklı,kalabalık ailelerin köşkleri vardır,birçoğunun bahçesinde de yardımcılarının kalması için yapılmış müştemilatlar bulunmaktadır.Pendik,tarihte çevresinde ava çıkılan bir semttir.Yazarın hatırladığı yıllarda evlerin hemen hepsi ahşap,oymalıdır,çoğu iki ya da üç katlı,bir çoğunun yağlıboyaları yıpranıp solmuştur.Bütün ev bahçeleri bitkilerle,meyve ağaçları ile donanmış, zengin bitki örtüsüne sahiptir.[395]

---

[393]İleri,2006 a:23

[394] İleri,2006 a:23

[395] İleri,2004 b: 99, 111

İleri, bu değişimin hız kazandığı yılların,kendisinin de ailesi ile Cihangir'e taşındığı döneme denk geldiğini söylemektedir, bu tarih de takrîben altmışların başıdır:

"*Yaz kış bir sayfiye şehri izlenimi bırakan Kadıköyü'nde değişmeler ivme kazandı. Güzel yöre büyüsünden hızla bir şeyler kaybediyordu.*

Ahşap evler birer birer yıkılırken, 'yeni'ye açıldığımız düşünülmüş, buna sevinilmişti. "Neydi o köhne evler…"

Tıpkı evlerdeki değerli eski eşyanın hırdavatçıya üç beş kuruşa satılması gibi, Kadıköyü'nün özel mimârîsi de yıkıcılara teslim edildi.

Önce sobalı, sonra kaloriferli apartmanlar 'köy'ün çehresine bambaşka bir anlam oturttu. Ağaç kıyımına da pek ses edilmedi.Bahçelerin köyü yüksek yapıların çorak ifâdesine bürünüyordu."[396]

Selim İleri, günümüzde farklı bir mimârî anlayışla oluşturulmuş ahşap, kâgir, yarı ahşap yarı kâgir veya taş evlerin yerine yapılan apartmanların bulunduğu semti "*Mimârîsi silinmiştir; bahçelik, ahşap evler… Kadıköyü'nden geriye pek az iz kaldı"* [397]diye yorumlamaktadır.

---

[396] İleri,2004 c:169

[397] İleri,2006 a:21

4.4.2. Boğaziçi'nde Mimârî Değişim

Çalışmamızın **Semtler** bölümünde değindiğimiz üzere, Boğaziçi üç temele dayalı bir mimârî ile bezenmiştir: Deniz, mermer ve ağaç. Ön bahçesi denize bakan ya da bahçesi denizle başlayan mermer yalıların arka bahçeleri de korudur. Yazar, eski Boğaziçi'ni, gördüğü birçok Boğaziçi tablosu ve semt üzerine yazılmış yazıları göz önünde bulundurmak sûretiyle şöyle tasvir etmektedir:

"*Yüz otuz yıl öncesinin Boğaziçi mimârîsi, bitki örtüsüne, doğaya karışmak, katılmak, eşlik etmek ister gibidir. Yalılar suyun üstünde yüzüyormuşcasına bir izlenim bırakır. Sarı, mavi, erguvanî evlerin sarmaşıklarla, çiçek yangını taraçalarla örtündüğü gözlenebilir."*[398]

İleri'nin ifâdesinden de anlaşıldığı gibi Boğaziçi mimârîsine yalılar temel teşkil etmektedir. Türk Dil Kurumu 'Sözlüğü'nde "yalı"(1)Düzlük ve açıklık su kıyısı (2)Su kıyısında yapılmış yazlık köşk." diye tanımlanmaktadır.[399] Köşk ise aynı sözlükte "bahçe içinde süslü ev" olarak tanımlanmıştır.[400]

Selim İleri, Boğaziçi'nin kendine has mimârîsinin ayrımına, ilk olarak annesinin babaannesi Feride Yalçuk'un yazı geçirmek için -her yaz- kiraladığı farklı yalılarda varmıştır. Kendisine olağanüstü görünen yalılarda doğanın mimârî ile uyumunu daha çocukken sezmiştir:

"Doğa şehrin insanına, belki de ortak söyleyişler hazırlamış. Mimârîye gelince, yazdan yaza değişen yalılarda, galiba en çok tavanlar gözümü okşardı. Bu tavırların da ortak denebilecek, aynı, birörnek denebilecek süslenişleri söz konusuydu: Kabartma, oyma şemsler, güneş simgeleri!"[401]

---

[398] İleri,2008:169

[399] *TDK Türkçe Sözlük,*1983:949

[400] *TDK Türkçe Sözlük*,1983:749

[401] İleri,2007 b:170

Boğaziçi'nde yer alan pek çok yalı, harp yılları ve Mütâreke dönemine denk gelen zamanlarda, iktisâdî sebeplere dayalı olarak kaderine terk edilmiş, birçoğu el değiştirmiş, bir kısmı da yangınlara kurban gitmiştir. Fuad Paşa Yalısı on dokuzuncu yüzyıl sonunda yanmıştır. Mektupçu Ali Bey Yalısı, Meşrûtiyet'in ilan edildiği yıl yıkılmıştır.Sahaflar Yalısı ve Rıfat Paşa Yalısı yanmıştır.[402] XIX.yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanmaya başlayan bu tahribât, ellilerde daha da artmıştır.Altmışlarda Boğaziçi'nden eser kalmamak üzeredir.İhmal ve kayıtsızlık sonucu az sayıda yalı ayakta durabilmiş,yalıların koruları bakımsız kalmıştır.Yazar bu yalılara dâir şunları söylemektedir:

"*Denizde yol alıyorsak,viran yalılar görürdük,ama bu yalıların çökkün görüntülerinde ahşap işçiliğinin güzel duyusu okunurdu.Bununla birlikte kararık yüzlerinden bir geçmiş zaman görgüsü asla silinmemişti.,,*[403]

Şüphesiz ki Boğaziçi'ndeki önemli bir unsur da,semti meydana getiren köylerin sahip oldukları kendine has doğa ve mimârîdir.Yalıların yanı sıra bir de iskeleler, Selim İleri'nin denemelerinde önemle vurgulanmıştır.Yazar,Boğaziçi iskelelerinin birer "küçük yalı inceliğinde" olduğunu söyler,gittikleri iskeleleri de *"önümüz deniz,ardımız ağaçlar,zaten Boğaziçi mimârîsinin özelliği bu"* diye anar.Hemen hepsi ahşap olan iskeleler,beyaz ve lacivert yağlıboyalarıyla,Selim İleri'ye göre" *bayram için bahriyeli kıyafetine bürünmüş bir çocuk*" gibidir.[404]

Çocuk Selim ve ailesinin altmışlardaki bir eğlencesi Boğaziçi'ni iskele iskele dolaşmaktır. Bu sebepledir ki annenin yaptığı ev poğaçaları ve termostaki çay eşliğinde gerçekleştirilen vapur gezileri ve uğranılan iskeleler, yazar tarafından unutulmamıştır.Dolayısıyla da iskelelerin yıllar içindeki durumu, yazar tarafından sağlıklı bir şekilde gözlemlenmiştir.

---

[402]İleri,2006 b:166-167

[403]İleri,2004 b:115

[404]İleri,2004 b:85

"*O iskelelerimiz de hayâlimde git gide sönüyor. Hangileri yıkıldı?Kandilli duruyor ama ,-adı bana pek tuhaf gelen- Vaniköy yıkıldı. Emirgân galiba yıkıldı. Rumelihisarı'nınki lokanta .Büyükdere'ninki ne oldu? Onun heykelleri bile vardı. Boyacıköy yıkıldı.*

Böylece onlar birer ikişer yıkıldıkça. özel işletmeler kimliğine büründükçe,terk edilmiş kaldıkça Boğaziçi de kamunun olmaktan çıktı. Şimdi Boğaz'a özel arabayla gidiyoruz,eskinin alçakgönüllü gezintilerine gönül indirmiyoruz." [405]

Selim İleri, bu bozulmaya dâir görüşlerinin uzun yıllar önce Yahyâ Kemâl tarafından defalarca vurgulandığını da belirtir.İleri, Yahya Kemâl Beyatlı'nın *Aziz İstanbul'*da [406] ifâde ettiği fikirlerini de okuyucusu ile paylaşmaktadır.

Yahya Kemâl'in üzerinde ısrarla durduğu nokta, Selim İleri'nin de savunduğudur, İstanbul'u yeryüzünün eşsiz şehirlerinden biri yapan semtlerin kendine özgü güzellikleri ve birbirinden bütün bütüne farklılıklarıdır. İstanbul'u kendine has özelliklerinin yok olmasına sebep olacak hadise, şehrin her yanının bir örnek olması tehlikesidir.

Bu fikirlerden yola çıkılarak,Boğaziçi'ndeki tahribâtın başlangıcı,göçmenlerin ısınabilmek için çıkardığı yangınlara,tarihî eserlerin korunması için çaba sarf edilmemesine bağlanabilir.Selim İleri'ye göre bozulmanın bir ayağı da,mimârî zevkten yoksun zengin kesimin taleplerinin tarihî bilinçten uzak olmasıdır.Böylece ortaya çıkan yapılarda,mühendisliğin ortaya koyduğu geometri,rahatlık ve teknoloji yeknesak bir sistem oluşturmuştur.Her tarafı birbirine benzeyen tarihî çehresi silinmek üzere olan bir Boğaziçi ortaya çıkmıştır.[407]

---

[405] İleri,2004 b:88

[406] Yahya Kemâl Beyatlı(2006):*Aziz İstanbul*,Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,s.46

[407]İleri,2006 b:124-125

Boğaziçi semtlerinden Bebek, diğer Boğaz semtlerine nispetle daha önce ve daha hızlı değişime uğrayan yöredir. Altmışlı yıllarda, Bebek'te ilk apartmanlar yükselmeye başlamıştır. Sırtlardaki ve tepelerdeki korular tahrip edilerek yeni inşâ alanları açılmış, apartmanlar da "*Boğaz'a nazır dâireleriyle zengin kişilerin alımına*"[408] sunulmuştur. Yanı başındaki Arnavutköy'de ahşap evler dururken, Bebek büyük bir değişime uğramıştır.

"*Değişen çevre,değişen mimârî o zamanlar pek az kişiyi tedirgin etmiş olmalı,Lüks apartman dâirelerinin yüksek kiralarından konuşulur,oralarda yaşayanlara gıpta edilirdi.Dahası,bu yalı apartmanlardan denize girenlere hayran hayran bakardık."*[409]

Yazar,pek çok kayba uğramış semtte,korunabilmiş üç mimârî yapıya da değinir. Çarpıcı mimârîsiyle Mısır Konsolosluğu ve İstanbul'un son güzel camİlerinden Bebek Camii bir de Bebek İskelesi ,İleri için geçmiş güzel Bebek'ten geriye kalanlardır.

Selim İleri'nin denemelerinde yer alan bir diğer Boğaz semti de Yeniköy'dür. Semtin mimârî güzelliğe sahip yapılarından biri,geçmişte Boğaz'da *"beyaz,iri,sedefli bir inci"*[410] gibi duran Said Halim Paşa Yalısı'dır.Yalı yıllar geçtikçe yıkımlara uğramıştır.Yazar, sokaklarında ahşap evler bulunan semtin, şimdilerde, diğer Boğaz semtleri gibi bir değişime uğradığını da vurgular.

"*Daha yirmi yıl öncesine kadar bu yokuşların sağında solunda ahşap ya da kâğir Boğaziçi evleri sıralanırdı.Şimdi siteler dönemi başladı,İç içe girmiş apartman dizileri,geçmişin yeşil sırtlarında beton uygarlığının amansız birer sözcüsü Daha tepelerde yakın gelecekte , besbelli , beton uygarlığı dört bir yanı merhâmetsizce kuşatacak."*[411]

[409] İleri,2006 a:53

[410] İleri,2006 a:53

[411] İleri,2006 a:55

dört bir yanı merhâmetsizce kuşatacak."[412]

Boğaz'ın mimârî eserler ve yapılarla bezenmiş bir semti de Beylerbeyi'dir. Yazara göre, bitki örtüsünü Boğaziçi semtleri arasında en iyi koruyabilmiş olan semttir. Semt tarihî bakımdan da pek çok yapıya ev sahipliği yapmaktadır.Bizans döneminden kalma kilise ve yazlık saraydan günümüzde iz kalmamıştır. Kimi yerlerde, Bizans'ın su depolarına , sarnıçlarına rastlanmaktadır. Osmanlı'da da değer göre semt Beylerbeyi Sarayı ve Beylerbeyi Camii'ne ev sahipliği yapmaktadır. Bunların yanı sıra bu semtte de yalılar mevcuttur; fakat bir kısmı diğer yalılar gibi yok olmuştur. Hasip Paşa Yalısı yetmişlerde yanmıştır; Haşim Paşa Yalısı ise otuzlarda yanmış, Mısırlı Prenses'in Yalısı'da yıktırılmıştır. Beylerbeyi'nde yeni yapılaşma koruların yıkılmasıyla başlamışsa da semtin tarihî çehresini bozan, Boğaziçi Köprüsü olmuştur.

'Sürüp gidiyor Osmanlı padişahlarının ilgisi, köy böylece edinmiş tarihî çehresini.Yarım yüzyıl önce o çehre enikonu yıpranmıştı ama;Boğaziçi Köprüsü'nün hışmına uğramamıştı.Hayatımıza kolaylık sağladığını inkâr edemeyeceğimiz Boğaziçi Köprüsü ne yazık ki, Beylerbeyi'nin tarihten edindiği görünümü adamakıllı bozdu.Tabii korulara sızmış o çirkin yapılaşmayı da unutmuyorum."[413]

Görüldüğü üzere,insanın tabiat ile iç içe olma duygusuyla oluşturulan semtler,o semtlerdeki yapılara anlam katan tarih,tahrip edilmiştir.Selim İleri bu noktada,tarihî özellikleri diğer özelliklerinden baskın olan kentlerin içe doğru değil de çevresindeki yörekentlere doğru büyümesi gerektiğini söyler.İstanbul da XIX. yüzyılın sonlarına kadar tarihî yapısını korumuşsa da, kırklarda başlayan büyüme, adı altındaki değişim, hem Boğaziçi semtlerinin hem de İstanbul'un diğer semtlerinin kendİlerine has özelliklerini kaybetmesine sebep olmuştur. Artan nüfus için yerleşim, semtin içinde kalıp,semtteki alanlar-bahçeler,korular,parklar-apartmanlara dönüştürülmüştür.[414]

---

[412] İleri,2006 a:56

[413] İleri,2008:48

[414] İleri,1989:72

"*Her şey değişmiştir ve her şey bir lüks etiketiyle allanıp pullanmıştır. Ama ne lüks! Kirli denize bakan,çöp kokularının usul usul yükseldiği,ağaçları,hem de yüzyıllık ağaçları acımasızca kesilmiş,çorak alanlar da birtakım villalar:işte yen zaman lüksü!*

Oysa bambaşka bir Boğaziçi olabilirdi.Açgözlülüğün,kör bir bencilliğin,bilinçsiz nüfus patlamasının bir ölçek gerileyeceğini umabilsek.Boğaziçi hâlâ kurtulabilir.,,[415]

[415] İleri,2006 a:130

SONUÇ

Selim İleri edebiyatımızda birçok alanda çok sayıda nitelikli eser vermiş bir yazardır. Doğma büyüme İstanbullu olan İleri, romanlarında ve hikâyelerinde yer verdiği İstanbul'u bilhassa hâtıralarında ve denemelerinde farklı yönleriyle bir çok şekilde işlemiştir. Yazar altmış yıldır ikâmet ettiği şehri yalnızca gözlemledikleri ve bildikleri ile değil, okuduklarıyla ve gördükleriyle de birleştirerek yorumlamıştır. Dolayısıyla okurlarına sunduğu İstanbul da bu bakımdan pekçok farklı göz ve düşünce birleşiminin bir süzgeçten geçirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Tanınmış edebiyatçılar, ressamlar ve onların eserleri, yazarın sık sık atıf yaptığı ve sahifelerini renklendirmede istifâde ettiği kaynakları oluştururlar.

İleri'nin isimlerini sıklıkla zikr ettiği edebiyatçıların eserlerinde İstanbul'u yorumlama biçimleri - şüphesiz ki - yazarı da etkilemiştir; fakat şahsî üslûbu, Selim İleri'nin İstanbul'a bakışını farklı kılmıştır.

Halit Ziyâ Uşaklıgil, İleri için önem taşıyan bir İstanbul yazarıdır.Eserlerinde bazı hikâyeleri hariç tutulursa, İstanbul dışını anlatmayan Uşaklıgil, ayrıca İstanbul semtlerini öncelikli ve ağırlıklı mekân olarak almıştır. Yazarın eserleri daima İstanbul'daki belirli zümrelerin bulunduğu konaklarda, zengin ailelerin yaşadığı çevrelerde geçer,bu durum da yazarın eserini yazdığı dönem içerisinde, İstanbul'un yüksek zümresinin yaşadığı şehir kültürünü anlamaya yardımcı niteliktedir.

Romanlarında Halit Ziyâ Uşaklıgil'in zıttı bir İstanbul'u ele alan Hüseyin Rahmi Gürpınar,bilhassa realist- naturalist bakış açısı doğrultusunda ele aldığı roman karakterlerinin çocukluk çevrelerine kadar inmesi sebebiyle, Selim İleri tarafından çok farklı bir İstanbul ile anılmaktadır. Hüseyin Rahmi'nin İstanbul'u daha ziyâde yoksul, kirli, bakımsızdır; fakat yazar bu çevreye mizâhî bir tavırla yaklaşarak İstanbul'un farklı bir yüzünü yansıtmaktadır.

Selim İleri'nin, eserleri üzerinde, önemle ve sıklıkla durduğu yazarlardan biri de Halide Edib Adıvar'dır. Adıvar'ın çocukluk hâtıralarında anneannesinin evi ve evin bulunduğu sokak, sokaktaki komşular ile görülen İstanbul ; yazarın romanlarında da -birkaç romanı hariç- çevre olarak belirmektedir. İstanbul, Halide Edib'in ilk romanlarında lüks semtleri ile işlenirken ,son dönem romanlarında kenar mahalle ve arka sokakları da içine alarak bütün şehre yayılır.Saray ,köşk, otel, kulübe romana eşit oranda katılmıştır.

İleri'nin, İstanbul üzerine fikirlerinden çokça yararlandığı Yahya Kemâl Beyatlı, edebiyatımızda yaşadığı ve sevdiği İstanbul için en güzel şiirleri söylemiş olan şâirimizdir. İstanbul, şâir için vatandır, çünkü tarih ,tabiat güzellikleri,mimârî ve diğer sanatlar bakımından vatanın özünü ,kendisinde toplamış bir Türk şehridir. Türk tarihi,Türk milleti ve toprağı , altı asır içinde ince ince İstanbul'u meydana getirmiştir.Bu bakımdan Beyatlı'nın İstanbul'a duyduğu hayranlık sadece estetik yönden değil,düşünce yönüyle de ele alınmalıdır.Yahya Kemâl, İstanbul'u şiirlerine ve fikrî yazılarına ,maddî-manevî çehresi, tarihi, tabiatı, toplumu, insanları ve Türk'e mahsus sanat eserleriyle yansıtmıştır.İstanbul sevgisi, özlemi ve övgüsü hemen hemen her şiirinde görülen şâir, İstanbullu bir şâir olmadığı hâlde İstanbul şâiri olmuştur.

Abdülhak Şinâsi Hisar , Selim İleri'nin bilhassa Boğaziçi metinlerini yazarken sık sık alıntılar yaptığı bir İstanbul yazarıdır. Romanlarında çevre olarak yalnızca İstanbul'u –bilhassa da-Çamlıca, Adalar ve Boğaziçi gibi hem zengin hem deniz kıyısına yakın düşen, hem de Türk muhiti olan semtleri- seçmiştir.Yazar çevrenin insan duygularından ayrılamayacağını savunması sebebiyle, 1900'lerin başlarındaki İstanbul'u tasvir ederken zaman zaman da tasavvufî bir bakış açısıyla ele aldığı manzarayı ve nesneleri canlı varlıklarmış gibi yorumlamıştır.Hisar, İstanbul'u millî tarih, sanat eserleri, benzersiz tabiat güzellikleri ve de her tabakadan insanların yarattığı gelenekler içindeki bir felsefe olarak görmektedir.Yazar, bu geleneklere aşk derecesinde de bir bağlılık gösterirken, eskiden sahip olunan, kendimize has, ince, şahsiyetli medeniyetimizi de andığı hâtıralarının tamamını''Boğaziçi medeniyeti,,

üzerine meydana getirmiştir.Eserlerinde yalıları, mehtapları, ünlü ve ünsüz kişileri, İstanbullu hanımları , birer kültür öğesi olarak tahlil ve tasvir etmiştir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, hocası Yahya Kemâl Beyatlı'nın İstanbul yorumlarına özde paralel fakat içerikte farklı bir şekilde yaklaşmış ve şehri geçen zamanların sanat vasıtasıyla yaşatılması fikri doğrultusunda, sanat eserlerini , mimârî yapılarını daha ön planda tutarak anlatmıştır.Romanlarında , roman karakterlerinin âdeta bir parçası olan ve olayların içinde bir şahıs gibi yer alan şehir, yazarın deneme ve makalelerinde, taşıdığı özellikler bakımından bir Türk şehri olarak bütün ruh portreleri, teknik yapıları, folklor hazineleri,efsaneleri,tabiat güzellikleri,mimârî ve başka sanat zenginlikleriyle geçmişi ve mevcut durumu ile sanat ve kültür ağırlıklı yorumlanmaktadır.

Halit Ziyâ Uşaklıgil, İstanbul'u, öncelikli ve ağırlıklı olarak, konak ve köşk hayatı, Hüseyin Rahmi Gürpınar kenar mahalle yoğunluklu sosyal ve kültürel çevreler, Halide Edib Adıvar saraydan kulübeye kadar her kesimden insanlar, Yahya Kemâl Beyatlı tarih , Abdülhak Şinâsi Hisar ''Boğaziçi medeniyeti,, diye tarif ettiği yalılar ve tabii güzellikler, Ahmet Hamdi Tanpınar sanat ve estetik bakımından anlatırken, Selim İleri saydığımız bütün bu yazarlardan çizgiler ve renkler taşımakla birlikte, daha çok hâtıralarda kalmış, birlikte yaşama ve paylaşma esasına dayalı toplumsal hayat ve insan ilişkileri ile kaybolan değer ve güzellikler üzerinden anlatır.

Yazarın eserlerindeki İstanbul semtleri, semtlilerle anlam kazanmaktadır. Maziye duyulan derin özlemin yansıdığı metinlerde yazarın başta mimârî olmak üzere güzel sanatlara olan ilgisi de şehrin sanat kayıplarının daha bilinçli bir bakış açısıyla değerlendirilmesine vesile olmaktadır. Dolayısıyla da İleri'nin tabii güzelliklere, çevreye, yapılara, alışkanlıklara yüklediği renkli unsurlar, hayâller ve anlamlar; duygu ağırlıklı bir bakış açısının zaman zaman mizâhî öğelere bürünmesi ile karşımıza oldukça farklı bir İstanbul çıkarmaktadır.

Selim İleri'nin hâtıralarından tespit ettiğimiz şehrin, genellikle çevre ve günlük hayata dâir unsurları ihtiva ettiği görülür.Yazar denemelerinde ise şahsî

yorumları ile, İstanbul'u İstanbul yapan ve şehri ayrıcalıklı kılan unsurları ortaya koyar ki bunlar,semtlerin farklılıkları,semt çarşıları, semtlerdeki komşuluk ilişkileri , mimârî dokusu bozulmuş ev, köşk ve yalılar, bu yapıların bahçeleri; parklar,bahçeler; İstanbul'a has çiçekler, ağaçlar,bostanlar; sinemalar, tiyatrolar ve aile gazinolarıdır.

Selim İleri'nin doğduğu ve büyüdüğü Kadıköy ve Cihangir, o semtlerdeki komşuluk ilişkileri, günlük hayat alışkanlıkları, evler ve bahçeler; eğitim hayatında önemli yere sahip olan Galatasaray Lisesi, Taksim ve Beyoğlu; İstanbul'a güzellik katan Boğaziçi ve yöre semtleri İstanbul'un tabii ve tarihî dokusunu –kısmen de olsa- koruyabilmiş semtler, karakteristik yönleriyle ele alınmış semtlilerin semte kattıkları özellikler ve şehir kültürünü oluşturmadaki payları vurgulanmıştır.

Yazarın kaleme aldığı metinlerde açıkça görülen tabiat tutkusu ve çevre bilinci, eserlerdeki işlenme sıklığından anlaşılır ki sanatkârın en çok önemsediği hususlardan biridir.İstanbul'un mimârî yapısına temel teşkil eden köşk, yalı ve konak bahçeleri; her semtin kendine has çiçekleri, ağaçları , seraları, bostanları İstanbulluların tabiat sevgisini gösterir ve geçmişte yeşille iç içe yaşandığını da ortaya koyar. İleri'nin bitkilere dâir ayrıntılı notları, İstanbul'da unutulan ve kaybolup gitmiş olan birçok bitkiyi de anmaya vesîle olur. Ayrıca yazarın bütün eserlerinde hâkim duygu olan geçmişe özlemin, eski bahçelere ve unutulan İstanbul çiçeklerine karşı da hissedildiği görülür.

Sinema ve tiyatro eserleri de yazmış olan İleri'nin, bu sanat dallarına olan sevgisinin başlangıç noktası olan İstanbul'daki tiyatrolar ve sinemalar ile aile gazinoları, yazarın hâtıra ve denemelerinin bir diğer önemli konusunu teşkil eder.Bu sahifelerde İstanbulluların geçmiş yıllardaki eğlence anlayışı, bu meyanda, şehirdeki yaşama alışkanlıkları ve sanata duyulan saygı, kültür-sanat faaliyetlerinin gördüğü ilgi de ortaya konur. İsim isim zikr edilen salonlar, yazarın seyrettiği oyunlar ve filmler, sonraki yılların sanat faaliyetlerindeki değişim ve zamanla yitip

giden mekânlar, öteki konularda olduğu gibi bu bahiste de yazarın mâzîye duyduğu özlemin bir parçası olarak belirmektedir.

İstanbul'un özgün mimârîsinin şehre kattığı anlam,yazarın her vesileyle işlediği veya işaret ettiği konulardan biri olarak okuyucunun hep gözü önünde tutulur. İktisâdî sebeplerin zemin hazırladığı şartlarla birlikte İstanbul, kültürel ve mimârî değişim sürecinde kendine has pek çok özelliğini muhâfaza edememiş ve büyük kayıplara uğramıştır. Yazar bu konuda bilhassa Kadıköy ve Boğaziçi'nden söz ederken daha da çok mustarip olur. Ona göre İstanbul'u onarmak yerine yıkıp yenisini yapmak fikrinin meydana getirdiği tahribât, şehirdeki kayıpların esas sebebi olmuştur. Dolayısıyla çalışmamız da bu değişim üzerine şekillenmiş ve İstanbul'daki mimârîye ve çevreye dâir kayıplar,beraberinde kültürel kayıpları da getirmiştir.

Sonuç olarak, İstanbul'u anlama noktasında Selim İleri'nin eserleri çok önemli edebî metinler olarak dikkat çekmektedirler.Bütün Türk coğrafyasının en güzel şehrini anlatan bu eserler, Türk Edebiyatı'na ve Türk fikir ve sanat hayatına gelecekte de anlamlı katkılar yapmaya devam edecektir.Diğer taraftan İstanbul'u anlatan bu hâtıra ve denemelerin , her seviyedeki yöneticiler tarafından okunması ise İstanbul'un daha farklı bir gözle görülüp değerlendirilmesini sağlayacak ve nihayette daha da içten sahiplenilmesine vesile olacaktır.

KAYNAKÇA:

Atasoy, Nurhan,(2002),*Hasbahçe,Osmanlı Tarihine ait Genel Kitaplar,Peyzaj Mimarisi,*Koç Yayınları,İstanbul,Birinci Basım

Aytaç ,Gürsel,,(1989),*Çağdaş Türk RomanlarıÜzerine İncelemeler,*Gündoğan Yayınları,İstanbul

Ayvazoğlu, Beşir,(1995),*Güller Kitabı*, Ötüken Neşriyat,İstanbul,İkinci Basım

Beyatlı,Yahyâ Kemâl,(1964), *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul,Birinci Basım

Beyatlı, Yahyâ Kemâl,(2002), *Aziz İstanbul* ,Yapı Kredi Yayınları,İstanbul İkinci Baskı

Çetişli,İsmail,(2000),Halit Ziya Uşaklıgil,Şule Yayınları,İstanbul

Devellioğlu, Ferit,(1999),*Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*,Aydın Kitabevi, Ankara,On Altıncı Basım

Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi,(2001),Cilt:23,Diyânet Vakfı Neşriyât, İstanbul

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,(1994),Cilt:2,Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı Ortak Yayınları,İstanbul

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,(1994),Cilt:4,Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı Ortak Yayınları,İstanbul

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,(1994),Cilt:5,Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı Ortak Yayınları,İstanbul

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,(1994),Cilt:6,Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı Ortak Yayınları,İstanbul

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,(1994),Cilt:7,Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı Ortak Yayınları,İstanbul

Elçin ,Şükrü,(1998),*Halk Edebiyatına Giriş,*Akçağ Yayınları,İstanbul

Ergin ,Muharrem,(2000),*Dede Korkut Kitabı* ,Boğaziçi Yayınları,İstanbul,Yirmi Birinci Basım

Göçgün,Önder,(1993),*Hüseyin Rahmi Gürpınar Romanları ve Romanlarında Şahıs Kadrosu,*Kültür Bakanlığı Yayınları,Ankara

İleri,Selim,(1975), ‘’Türk Öykücülüğü Genel Çizgileri‘’*Türk Dili Dergisi* , Sayı:286 , Temmuz

İleri ,Selim,(1989), *İstanbul Yalnızlığı*,İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, Birinci Basım

İleri ,Selim,(2002),*Anılar; ıssız ve yağmurlu*, Doğan Kitap,İstanbul,Birinci Basım

İleri,Selim(2004), *Yıldızlar Altında İstanbul*, Doğan Kitap, İstanbul ,Dördüncü Basım

İleri, Selim,(2004), *Annem İçin,* Doğan Kitap,İstanbul

İleri, Selim,(2006), *İstanbul Seni Unutmadım, Doğan* Kitap, İstanbul, Dördüncü Basım

İleri, Selim,(2004),*İstanbul'un Sandık Odası,* Doğan Kitap,İstanbul,Birinci Basım

İleri, Selim,(2006),*İstanbul Hâtıralar Kolonyası*, Doğan Kitap, İstanbul, Birinci Basım

İleri, Selim,(2007),*İstanbul Lâle ile Sümbül*,Doğan Kitap,İstanbul, Birinci Basım

İleri, Selim,(2007),*Kar Yağıyor Hayatma*,Doğan Kitap,İstanbul,Üçüncü Basım

İleri, Selim,(2008),*İstanbul'un Tramvayları Dan Dan...!,*İstanbul,Birinci Basım

İnci, Handan,(2007),*Selim İleri Kitabı/Şimdi Seni Konuşuyorduk,*Doğan Kitap, İstanbul,Birinci Basım

İslam Ansiklopedisi,(1964),Cilt:5,Millî Eğitim Basımevi,İstanbul

Kabaklı , Ahmet,(2002),*Türk Edebiyatı* ,Cilt:1,Türk Edebiyatı Vakfı,İstanbul

Kabaklı , Ahmet,(2002),*Türk Edebiyatı*,Cilt:5,Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul

Kaplan,Mehmet,(2006),*Türk Edebiyatı* Üzerine Araştırmaları II,Dergâh Yayınları,İstanbul

Koçu,Reşat Ekrem, (1965), *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:7, Neşriyat Kollektif Şirketi ,İstanbul

Necatigil, Behçet,(2005), *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*,Varlık Yayınları, İstanbul, Dokuzuncu Basım

Necatigil, Behçet,(1999), *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü,* Varlık Yayınları, İstanbul,On Yedinci Basım

Oktay, Ahmet, (1998), *Şeytan, Melek, Soytarı /Selim İleri'nin Romancılığı ve Romanları,*Oğlak Yayınları,İstanbul

Önertoy,Olcay,(1995),*Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri,*Kültür Bakanlığı Yayınları,Ankara

Püsküllüoğlu, Ali, (1995),*Türkçe Sözlük*,Yapı Kredi Yayınları,İstanbul

Ran, Nazım Hikmet,(1997),*Memleketimden İnsan Manzaraları*,Adam Yayıncılık İstanbul

Tanpınar, Ahmet Hamdi,(1990),*Beş Şehir*,Kültür Bakanlığı Yayınları,İzmir

*Türk Ansiklopedisi,(*1960),Cilt.20,Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları,İstanbul

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,(1981),Cilt:2,Dergâh Yayınları,İstanbul

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,(1981),Cilt:4,Dergâh Yayınları,İstanbul

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,(1981),Cilt:5,Dergâh Yayınları,İstanbul

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük,(1989)Cilt:1,Türk Dil Kurumu Yayınları,Ankara

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük,(1989) Cilt:2,Türk Dil Kurumu Yayınları,Ankara

Vada, Abdürrahim Cabir (2004) ,*Boğaziçi Konuşuyor/Kanlıca Tarihçesi*,Kitabevi Yayınları,İstanbul

Yurt Ansiklopedisi,(1982),Cilt:6,Anadolu Yayıncılık,İstanbul